АКАДЕМИЯ НАУК СССР
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ НАРОДОВ БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА

Абди-бек Ширази

ХАФТ АХТАР

Подготовка текста
А. РАГИМОВА

ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА»
ГЛАВНАЯ РЕДАКЦИЯ ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1974

Ответственный редактор

А.А.АЛИЗАДЕ

"Хафт ахтар" – поэма Абди-бека Ширази (ХУ1 в.), написанная в традициях знаменитой поэмы Низами "Семь красавиц" и посвященная легендарному Бахрам-Гуру.

А $\frac{70404-081}{013(02)-74}$ 198-73

Абди-бек Ширази
ХАФТ АХТАР
("Семь звезд")

Утверждено к печати
Институтом народов Ближнего и Среднего Востока
Академии наук Азербайджанской ССР

Редактор Н.Б.Кондырева Художественный редактор И.Р.Бескин
Младший редактор И.И.Исаева Технический редактор С.В.Цветкова

Сдано в набор 1/Ш-1973 г. Подписано к печати 9/1У-1974 г.
Формат 70x108 1/16. Бумага № 1. Печ.л. 16,5. Уч.-изд.л. 13,19
Усл. печ. листов 23,1. Тир. 4000 экз. Изд. № 3236. Заказ 202.
Цена 1 р. 20 к.

Главная редакция восточной литературы издательства "Наука"
Москва, Центр, Армянский пер., 2
3-я типография издательства "Наука"
Москва К-45, Б.Кисельный пер., 4

ПРЕДИСЛОВИЕ

Еще при жизни великого Низами Гянджеви слава его бессмертной "Хамса" вышла далеко за пределы родной страны поэта. В средние века многие видные поэты Ирана, Азербайджана, Средней Азии считали для себя почетной обязанностью создать, подобно Низами, свою "Хамса". Нам известно более ста поэтов Востока, написавших свои "назира" (подражания) на тему одной или нескольких поэм, входивших в "Хамса" Низами.

В ХУ1-ХУП вв. литературная школа Низами приобрела еще большую известность. Поэты этого периода: Абдаллах Хатифи, Бадр ад-Дин Хилали, Касими Гунабади, Вахши Бафиги, Зулали Хансари, Шафаи Исфахани, Рух ал-Амин Исфахани и др. – вошли в литературу в основном как продолжатели традиций Низами. К сожалению, жизнь и творчество десятков видных поэтов сефевидского периода не изучены, их произведения не изданы и остаются недоступными не только для широкой читательской аудитории, но и для научной общественности.

Одним из поэтов, о котором крайне мало сведений в трудах по истории персидской литературы ХУ1-ХУП вв., является и Зайн ал-Абидин Али (Навиди) Абди-бек Ширази.

Абди-бек Ширази – один из последователей школы Низами в ХУ1 в. Он родился 19 августа 1515 г. в Тебризе, начал занятия у шейха Али бин Абд ал-Али, одного из видных ученых того времени, но в 937/1530-31 г., после смерти отца Абд ал-Мумина, был вынужден бросить учение из-за недостатка средств. Абди-бек Ширази поступает на службу в шахскую канцелярию и понемногу начинает свою литературную деятельность. В первых своих сочинениях он подписывался псевдонимом Навиди, а в дальнейшем избрал псевдоним Абди.

В 943/1536-37 г. Абди-бек завершил первую поэму Джам-и Джамшиди, за которой в дальнейшем последовали другие крупные произведения. В последние десять лет жизни, начиная с 978/1570-71 г., поэт был занят главным образом переработкой, совершенствованием своих сочинений. Именно

тогда были собраны в три дивана лирические стихотворения Абди-бека Ширази.

Умер Абди-бек Ширази в 988/1580 г. в г. Ардебиле[1].

Большинство произведений Абди-бека, дошедших до нас, были переписаны еще при жизни автора, некоторые списки изготовлены им самим. В настоящее время в библиотеках и музеях Баку[2], Ленинграда[3], Лондона[4] и Тегерана[5] имеются рукописные экземпляры следующих 17 произведений поэта: Мазхар ал-асрар, Джам-и Джамшиди, Хафт ахтар, Маджнун ва Лайли, Аин-и Искандари (первая "Хамса"); Джаухар-и фард, Дафтар-и дард, Анвар-и таджалли, Хазаин-и малакут, Фирдаус ал-арифин (вторая "Хамса"); Раузат ас-сифат, Даухат ал-азхар, Джаннат ал-асмар, Зинат ал-аураг, Сахифат ал-ихлас (третья "Хамса" или Джаннат-и адн); Сарих ал-мулк, Такмилат ал-ахбар. Пока еще не выявлены рукописи Саламан ва Абсал, Тараб-наме, Дибачат ал-байан, а также трех диванов лирических стихотворений поэта, включавших 10 тыс. бейтов.

Сочинения Абди-бека содержат богатый материал для изучения истории, литературы и искусства средневекового Ирана, в особенности современного поэту. Не случайно начиная с ХУ1 в. творчество Абди-бека высоко оценивалось учеными, которые ссылались на его сочинения как на достоверный источник.

Среди произведений раннего этапа творчества поэта, прошедшего тяжелый, полный безустанных трудов жизненный путь и тем не менее оптимистически и с надеждой глядевшего на будущее, особое место занимает сочинение Хафт ахтар ("Семь светил"), написанное в подражание Хафт пайкар ("Семь красавиц") Низами.

1 Более подробные сведения см.: Абди-бек Ширази, Маджнун ва Лайли, критический текст и предисловие А.Г. Рагимова, М., 1966 и 1967; А.Г. Рагимов, Жизнь и творчество Абди-бека Ширази, Баку, 1970 (на азерб. яз.).

2 "Әлјазмалары каталогу", 1, Бакы, 1963, стр. 307.

3 Записки коллегии востоковедов при Азиатском музее Российской Академии наук, т. 1, Л., 1925, стр. 358.

4 Ch. Rieu, Supplement to the Catalogue Persian manuscripts in the British museum, London, 1895, N 307, стр. 196, 197.

5 محمد تقی دانش پژوه "فهرست کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران" جلد ۹ تهران ۱۳۴۰ ش ص ۱۰۷۷ – ۱۰۷۸ ؛ محمد تقی پژوه فهرست نسخههای خطی موزهٔ ایران باستان" نسخههای خطی جلد ۲ تهران ۱۳۴۱ ش ص ۲۰۹ محمد تقی دانش پژوه فهرست نسخههای خطی کتابخانهٔ دانشکدهٔ ادبیات تهران ۱۳۴۴ ش ص ۱۶ – ۱۸

В истории литературы известны подражания этой поэме, принадлежащие выдающимся мастерам. Так, Амир Хусрау Дихлави создал свою Хашт бихишт, Ашраф Марагаи – Хафт ауранг, Алишер Навои – Саба-йи сийар, Хатифи – Хафт манзар. Когда Абди-бек приступил к написанию своего сочинения, в котором он изображает Бахрам-Гура, он, несомненно, был знаком не только с перечисленными поэмами, но и с многими другими художественными произведениями о легендарном шахе.

К концу жизни поэт, редактируя и систематизируя свои маснави, входящие в "Хамсатайн" (первая и вторая "Хамса"), разделил их в зависимости от стихотворного метра на пять групп. Поэма Хафт ахтар оказалась в четвертой группе, среди поэм, написанных метром "хафиф". В кратком авторском введении к этой группе Абди-бек, касаясь применения метра "хафиф", отмечает его изящество и вместе с тем доступность[6].

Рассуждая об особенностях метра "хафиф", и в частности о том, какие темы могут быть лучше всего им выражены, Абди-бек приводит много интересных сведений о сочинениях, написанных этим размером[7]. Замечания Абди-бека свидетельствуют и о хорошем знании поэтики, аруза, и о широкой образованности автора. Ему известны многие выдающиеся произведения классической литературы, такие, как Хадикат ал-хакаик Санаи Газнави, Джам-и Джам Аухади Марагаи, Кямал-наме Хаджу Кирмани, Силсилат аз-захаб Джами, Шах ва дарвиш и Сифат ал-ашигин Хилали.

Говоря о своих произведениях, написанных размером "хафиф" и включенных в "Хамсатайн", поэт замечает, что поэма Хафт ахтар, созданная в подражание "Семи красавицам", также написана этим размером.

Абди-бек дает краткую характеристику поэмам своих предшественников, указывая, что Хадикат ал-хакаик Санаи состоит из бесед, проповедующих истину, а Джам-и Джам Аухади Марагаи затрагивает философские проблемы, Кямал-наме Хаджу Кирмани, по мнению Абди-бека, – это незрелые суждения о "тасаввофе", тогда как Силсилат аз-захаб Джами заключает в себе рассуждения о "тасаввофе" в суфийском духе[8].

6 عبدی بیگ شیرازی "هفت اختر" стр. 1 наст. изд. (далее – Хафт ахтар).

7 Там же, стр. 1–2.

8 Там же, стр. 2.

x x x

Поэма <u>Хафт ахтар</u> начинается с обычных для средневековых маснави религиозных восхвалений, после чего следуют восхваления царствующего шаха Тахмаспа. Поэт называет его государем "широкой души", "справедливым", которым якобы "довольны все божьи создания".

Абди-бек Ширази не был поэтом-панегиристом, похвалы, включенные им в маснави, - дань средневековой традиции. Поэтов-панегиристов, превращавших поэзию в хлебное дерево, он называл "базарными поэтами", с болью говоря о том, что они компрометируют литературу. Его оценка поэтов формалистов и панегиристов чрезвычайно интересна и важна. Поражает ясность мысли, суждений, высказанных в ХУ1 в., но звучащих почти современно. Абди-бек говорит:

کارشان شعر و شعرشان بیکار
همه هستند شاعر بازار
هیچ نرزد متاع بازاری
زر ز بازار به که باز آری
شعرشان یاوه یاوه شان مشهور
همه از یاوههای خود مغرور
همه هرزه درای و ابعر گوی
جون درا هرزه و مکرّر گوی
در مقابل کنند دعوی خام
یا که سهواللسان نهندش نام
شعرایشان فسانهٔ طمع است
شاعریشان بهانهٔ طمع است
در سخن صد هزار حیله کنند
از برای طمع وسیله کنند
شعر ایشان همین شکایت و بس
ورد ایشان همین حکایت و بس
کارشان کفر نعمتست مدام
شعر از ان بی بصیرتان بدنام

روزی از شعر و شاعری جویند
شعر را صبح و شام بد گویند ۱)

"Они только и заняты стихами, но стихи их бесполезны. Все они базарные поэты. Ничего не стоят эти базарные товары, и лучше не тратить на базаре своих денег. Стихи их - болтовня, их болтовня известна, все они горды своей болтовней. Все они пустословят и злословят, без конца повторяя пустые слова. Перед тобой выдвигают несостоятельные претензии или же называют это оговоркой. Стихи их - это сплошная корысть, а их рифмоплетство - средство /удовлетворения/ корысти. Своими словами они всячески хитрят, ищут средства для /удовлетворения/ корысти. Их стихи - это сплошная жалоба, на языке их только эта сказка. Они постоянно заняты охаиванием благ сего мира, и поэзия ославлена этими глупцами. Видят они в стихах средство к жизни и вместе с тем днем и ночью ругают поэзию".

Вторая поэма Абди-бека - <u>Хафт ахтар</u>, так же как "Семь красавиц" Низами, посвящена Бахрам-Гуру. Но Абди-бек внес определенные изменения в сюжетную линию, композицию, содержание и образы поэмы. Как и в других своих произведениях, Абди-бек стремился в этой поэме к творческому использованию наследия Низами.

Сам Абди-бек так говорит о композиции и творческих особенностях <u>Хафт ахтар:</u>

کنم اول بنکتهای غریب
فصل فصل این کتابرا ترتیب
در سخن پیرِ عقل مات کنـــم
در حکایت تصرّفات کنـــم
اوّلا روزهای هفته که هست
که حکیمش باختران پیوست
همه جا نکته پروران قدیـــم
با سخنهای همچو دُرّ یتیم
ابتداء کرده‌اند از شنبه
یك بیك گفته‌اند ازهم بــه
این زمان خامهٔ شکستهٔ مـــن

[9] Там же, стр. 21.

با حدیث شکسته بستهٔ من

میکنند ابتدا به یکشنبـــــه

کاوّل هفته استو باشد به

چیست اوّل سیاه پوشیدن

در سیاهی بعیش کوشیدن

من نخستین ز زر کنم زیور

که پس از رنگها سیه بهتر

بین که در رنگهای هفت اورنگ

نیست بالاتر از سیاهی رنگ

... باید اوّل توقّفی کـــردن

در حکایت تصرّفی کردن

... میوهٔ نو بباغ از حد بیش

چه کشم میوهٔ کهن را پیش

یافت از سال نو زمانه رواج

چه بتقویم کهنهام محتاج (۱

"Прежде всего удивительными рассказами наполню я эту книгу глава за главой. Словами своими сумею я всех поразить, сотворить новое в рассказе. Мастера слова древности всегда начинали жемчужины слов своих с субботы и писали один лучше другого. Но теперь своим слабым пером начинаю я с воскресного дня. Ибо это начало недели, и так будет лучше. Ибо к чему начинать все в черном одеянии и стремиться к удовольствиям, будучи в черном? Сначала золотым цветом буду я украшать, ибо черное лучше оставить на последнее место. Знай, что нет среди красок выше черного цвета... Сначала надо остановиться и пройтись слегка по повести... Много в саду свежих плодов, зачем же мне выбирать старые? Наступил уже новый год, для чего тогда старый календарь?"

Приведенная цитата, а также сходные с этим замечания в других маснави поэта свидетельствуют о его знакомстве с сочинениями других авторов, написанными в подражание "Семи красавицам" Низами. Два последних бейта из приведенной выше цитаты относятся уже непосредственно к произведению Абди-бека. Абди-бек стремится сказать здесь, что нет необ-

10 Там же, стр. 24-26.

ходимости слепо повторять Низами, что у каждой эпохи есть свои запросы, своя тематика и специфика. Поэтому он разработал тему Хафт ахтар в новом плане, в соответствии со своими творческими склонностями, стремясь связать некоторые главы своего произведения с современностью.

Поэма Хафт ахтар состоит из 3270 бейтов. По содержанию ее можно разделить на две части. В первую часть следует включить все то, что не относится к герою поэмы – Бахрам-Гуру: традиционные свидетельства "единства божия", восхваления и славословия, похвалы шаху Тахмаспу, а также изложение причин "написания этого произведения", заключение и т.п. Эта часть составляет 495 бейтов. Вторую часть поэмы составляют главы, непосредственно посвященные Бахрам-Гуру, - всего 2775 бейтов. 2484 бейта из них составляют рассказы семи принцесс.

Кроме новелл семи принцесс в поэме присутствует эпизод ссоры Бахрам-Гура с любимой рабыней - в Хафт ахтар ее зовут Нахид. Эта легенда, приводимая еще Фирдоуси, у Абди-бека занимает 174 бейтов (у Фирдоуси - 35 б., у Низами - 200 б., у Амир Хусрау - 201 б.).

После изложения истории Бахрам-Гура и его рабыни Абди-бек дает маленькую, переходную к основной теме главу, за которой следует рассказ о посещении Бахрам-Гуром хорасанской принцессы. Этот рассказ весьма удался автору. В нем появляются элементы сатиры, намечена самостоятельная трактовка образов.

Как известно, в поэмах, написанных в подражание "Семи красавицам" Низами, в рассказах принцесс часто встречаются схожие сюжеты. Одна из основных причин этого - широкое использование поэтами устного народного творчества, общность источников. Этим можно объяснить схожесть нескольких эпизодов в поэмах Амир Хусрау (Хашт бихишт) и Абди-бека (Хафт ахтар).

Низами, создавая поэму "Семь красавиц", ставил перед собой большие общественные проблемы, задачу создания образа идеального правителя. Ко времени написания произведений Амир Хусрау и Абди-бека эти проблемы не были уже такими важными. Неудивительно, что Амир Хусрау Дихлави и Абди-бек Ширази в своих подражаниях уделили основное внимание рассказам семи принцесс. Начальная (до рассказа первой принцессы) и конечная (от рассказа седьмой принцессы и до конца маснави) части в их произведениях представляют собой своего рода предисловие и заключение к рассказам принцесс. Подобная трактовка темы вызвана влиянием времени, собственного мировоззрения и т.д.

Создавая свою Хафт ахтар, Абди-бек взял за образец стиль Хашт бихишт Амир Хусрау Дихлави. Оба эти сочинения по объему меньше "Семи красавиц" ("Семь красавиц" насчи-

тывает около 5 тыс. бейтов[11], Хашт бихишт – 3344[12], а Хафт ахтар – 3270 бейтов[13].

В заключительной части поэмы Абди-бек, остановившись на значении слова, высоко оценивает поэзию, творчество своих предшественников Фирдоуси, Анвари, Низами, Амир Хусрау, Хасана Дихлави, Хафиза и Джами. Абди-бек жалуется, что ему трудно выразить в стихах сокровенные мысли, – это позволяет предположить, что обстановка шахского двора, канцелярия, где поэт зарабатывал на жизнь, и пр. мешали ему затрагивать в своем сочинении многие вопросы.

В конце поэмы Абди-бек приводит ее название, место написания, дату и объем – количество бейтов:

شکر حق را که یافت این اتمام
از فلك هفت اخترش شد نام
من که این دُر معرفة سفتم
هفت اختر بهفت مه گفتم
بیتها گر در آوری بشمار
سه هزارست و پانصد و چل و چار
ختم کردم ببلدهٔ تبریز

---

11 Объем поэмы Низами "Семь красавиц" в различных исследованиях указан по-разному. Мохаммед Моин, например, указывает цифру 5130 (см.: محمد معین، "تحلیل هفت پیکر نظامی" بخش اول، تهران ۱۳۳۸ ش، ص ۳۳ Реза-заде Шафак – 4600 (см.: رضا زاده شفق، "تاریخ ادبیات ایران"، تهران ۱۳۴۲ ش، ص ۲۳۵ Забихуллах Сафа – 5136 (см.: ذبیح الله صفا، "تاریخ ادبیات در ایران" جلد ۲، تهران ۱۳۳۹ ش، ص ۸۰۳ Саид Нафиси – 5600 (см.: سعید نفیسی، "دیوان قصاید و غزلیات نظامی گنجوی شامل شرح احوال و آثار نظامی" تهران ۱۳۳۸ ش، ص ۷۲

12 Амир Хосров, Хамса, л. 287 а.

13 Сам Абди-бек Ширази в экземплярах Хафт ахтар, входящих в "Хамсатайн" и Куллийат-и Навиди, указывает объем своей поэмы в 3544 бейта. Но в первом из них всего 3270 бейтов, во втором – 3250. Поэтому мы сочли целесообразным указать не приведенное самим автором число 3544, а действительное количество бейтов в автографе – 3270.

که بود خاك او عبیر آمیز
... ای نویدی خموش کن که خموش
گفت تاریخ این خجسته سروش ۱)

"Слава богу, что кончен мой труд и судьба нарекла его Хафт ахтар. Эту жемчужину искусства – Хафт ахтар – я сотворил за семь месяцев. Если сосчитать его бейты, окажется их три тысячи пятьсот сорок четыре. Завершил я труд в городе Тебризе, городе, полном благоухающей амбры.

...О Навиди, умолкни, само "молчание" скажет дату этого сочинения".

Дата заключена в числовом значении слова "хамуш", т.е. поэма написана в 946/1539–40 г.

Как видно из приведенной цитаты, поэт указывает, что в сочинении 3544 бейта. Но в последнем автографическом экземпляре поэмы всего 3270 бейтов. Экземпляр из Куллийат-и Навиди меньше еще на 20 бейтов, т.е. состоит всего из 3250 бейтов. Можно предположить, что первый автографический экземпляр заключал в себе 3544 бейта, но впоследствии Абди-бек, работая над сочинением, сократил некоторые главы, оставив без изменения итоговое число бейтов.

При подготовке к изданию текста поэмы за основу была взята автографическая рукопись "Хамсатайн", хранящаяся в Республиканском рукописном фонде Академии наук АзербССР, как наиболее полная и заслуживающая доверия. Дата в конце автографического экземпляра – 6 раби ал-аввал 986 г.х. (13 мая 1578 г.). Это – время последней переписки, таким образом, список можно считать наиболее совершенным экземпляром. Почерк – мелкий насх, текст в четыре колонки, на странице около 50 бейтов. На полях рукописи рукой поэта тем же почерком и теми же чернилами сделаны различные добавления к тексту, исправлены и заменены некоторые слова.

Рукопись Куллийат-и Навиди переписана в 969/1561–62 г. неизвестным каллиграфом с первого варианта поэмы. Почерк – мелкий насх, текст расположен в четыре колонки, на каждой странице рукописи примерно 45 бейтов. Рукопись хранится в Центральной библиотеке Тегеранского университета.

Указанием разночтений между автографом и неавтографическим экземпляром при подготовке к печати сочинений первого "Хамсатайн" Абди-бека Ширази преследовалась цель довести до читателя оба варианта и показать последующую работу поэта над своими произведениями.

При подготовке текста Хафт ахтар был принят следующий принцип регистрации разночтений. Автографический экзем-

---

14 Хафт ахтар, стр. 217.

пляр, входящий в "Хамсатайн" (лл. 162а–195б), дан без изменений, за исключением нескольких исправлений описок (по рукописи Тегеранского университета). Под текстом приводятся разночтения по рукописи Куллийат-и Навиди (стр. 131–202).

Рукопись "Хамсатайн", хранящаяся в Баку, обозначается ب, рукопись Куллийат-и Навиди, хранящаяся в Тегеране, – ت. Бейты указаны под соответствующим им в тексте порядковым номером. Первое полустишие обозначено آ, второе – ب.

Если в мисра встречаются несовпадающие слова, в разночтениях указываются номер бейта, условные обозначения мисра и далее дается разночтение.

Если расхождения более значительны, то данный бейт или мисра приводятся полностью. В случае когда порядок бейтов в рукописи Куллийат-и Навиди не соответствует порядку бейтов подготовленного текста, в примечании сначала дан порядковый номер бейта, а потом разночтение. Например, в рукописи Куллийат-и Навиди обратный порядок бейтов – 2097 и 2098 на стр. 136. Это разночтение показано так:

۲۰۹۷ ۲۰۹۸ : ت – ۲۰۹۸ ۲۰۹۷

При несовпадении мисра обозначается порядковый номер бейта, потом дается условное обозначение мисра и далее указывается разночтение. Например, мисра бейта 2961 на стр. 197 в Куллийат-и Навиди даны в обратном порядке. Это разночтение оформлено так:

آ ۲۹۶۱ ب ۲۹۶۱ : ت – ب ۲۹۶۱ آ ۲۹۶۱

Звездочки над заголовками указывают, что в Куллийат-и Навиди эти заголовки даны иначе.

Звездочки в тексте над бейтами означают, что в Куллийат-и Навиди после данного бейта имеется дополнение. Этот дополнительный бейт или бейты полностью приводятся в разночтениях.

Бейты, опущенные в Куллийат-и Навиди, указываются так:

۶۲۵ – ۶۲۸ : ت – حذف شده

Так же отмечены отдельные слова, опущенные в Куллийат-и Навиди:

آ ۱۰۷۰ – و : ت – حذف شده

Бейты, написанные на полях рукописи "Хамсатайн" и включенные в текст, указываются следующим образом:

۱۲۸۹ – ۱۲۹۰ : ت – در حاشیه نوشته شده است

Соответствия одной рукописи другой показаны знаком двоеточия (:).

x x x

В заключение хочу выразить признательность акад. А.А. Ализаде за большую помощь в подготовке текста.

Выражаю также благодарность иранским ученым Забихуллаху Сафа, Мохаммед-Таги Данеж-Пажуху и Абдуррасулу Хайампуру, содействовавшим в сборе сведений о жизни и творчестве поэта, имеющихся в иранских библиотеках рукописях его сочинений, и приславшим нам микрофильмы этих рукописей.

А. Рагимов

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие 3
Хафт ахтар (текст) .15

ТЕКСТ

کردن ۱۰۹
شراب شیرازی که در عین عشرت سازی در شاه
اثر کرد و بیکجرعه اش بی خبر ساخت ۱۱۲
شگفتن آن بهار عالم جان روز پنجشنبه در گنبد
سنجابی و باکبک خرامنده سپاهانی قهقهه زدن
وعیش کردن ۱۳۵
نغمه عشاق نواز شکرلب اصفهانی که نهفت درپردهٔ
دل آن سر بزرگ کوچک دل راه کرد و دیدهٔ بیدارش
را بخواب ناز آورد ۱۳۷
آرام گرفتن آن لولو لالای خسروی قطره وار روز آدینه
در صدف سیمین گنبد بلوری و با زهره جبین سمرقندی
طرب افزودن ۱۵۹
نقل قندی شیرین کلام سمرقندی که در بزم آن سپهر
ارجمندی روح پیوندی کرد ۱۶۲
در آویختن خسرو عنبرین لباس عنبرچه وار روز
شنبه در گنبد مشکی از نگار عنبر نثار کشمیری و از
لعل لب او چاشنیگری کردن ۱۸۳
نسیم عنبر شمیم که از مجمر جان پرور دلبر کشمیری
وزید و خسرو هوشمند را در بستر بیهوشی کشید ۱۸۶
فرو چیدن و درهم پیچیدن بزم گوهر نثار و کمند آیین
شکار بهرامی و انجام حکایت و انجام بهرام از این

روزگار پرشکایه ۲۰۶
صفت سخن فصاحت انتساب و خاتمهٔ این
کتاب مستطاب ۲۱۰

مندرجات

البحر الرابع که ببحر عدن مسمی است ۱

نعت هفت اختر نور افزای لیلة الاسری که هر ذرۀ از خاک
پایش کحل الجواهر جهان بین انبیاست و هر تار از گیسوی
عنبر نثارش میل سرمه هفت اختر آرا ۶

ذرۀ از ذرات آفتاب منقبت نیّر فلک هدایت و قطرۀ
از قطرات دریای مدحت گوهر بحر ولایت بمنصّه طلوع
و مرتبه ظهور رسانیدن و عالم را بآن و عالمیان را از آن
نور بخشیدن و شربت حیات چشانیدن ۹

پارهای دل باه گردون سای بافلاک رسانیدن و هفت اختر
را از آن شربت چشانیدن و از فروزندۀ هفت اختر بمناجات
نجات از درکات طلبیدن ۱۲

کتابه این عمارت عنبر سرشت که کنایه ایست از هشت
بهشت بالقاب مبارک نوّاب کامیاب مرتضوی انتساب
الهالمظفر شاه طهماسب بهادرخان ابوالمظفر الصفوی
الموسوی محلی و مزیّن گردانیدن ۱۴

واجب العرض بحجّاب بارگاه عالم مدار بر سبیل ایجاز و اختصار

سبب طراحی این هفت آسمان بر بساط انبساط و اظهار
تصرّفی چند که در اسلوب کتاب دست داده ۲۲

چاشنی چشانیدن از این حلوای بی دود همگنانرا و بیان
نظر مودت بهرام و ناهید و وبال ناهید و رجعت و باز
مستقیم شدن ۲۷

رصد بندی از برای تحقیق حالات هفت اختر جهان افروز ۳۹

طالع شدن آفتاب جمال بهرامی روز یکشنبه که اوّل هفته
است از کوه زر که عبارت از گنبد زرّین است و با آفتاب
خراسانی زرافشانی نمودن و عشرت فزودن ۴۱

نسیم جانفزا از گلستان گل زرد خراسان که شاه را بیهوش
ساخت و هم در آن خرمن گل بستر استراحت انداخت ۴۴

رستن آن سرو بستان شاهی روز دوشنبه از چمن روانبخش
گنبد مینائی و با سبز نوخیز گلشن جان عشرت کردن ۶۳

شکرریزی طوطی شیرین گفتار و چاشنی گیری شاه شکرنثار ۶۶

تافتن بهرام خورشید وار روز سه شنبه برکان لعل یعنی گنبد
لعلی و می لعل از لعل لب دلبر رومی کشیدن ۸۷

آویزه لعل پر آب و تاب که از خزانه قیصر روم گوشواره
شاه جواهر نثار شد و از سنگینی آن گوشوار سر بر بستر
عشرت نهاد ۸۹

نشستن آن نیلوفر دریای شاهی فیروزه وار روز چهارشنبه
بر تخت مرصّع گنبد نیلی و با بنفشه موی شیرازی عشرت

این بنا کامده عبیر سرشت   نیست کم از بنای هشت بهشت
هست حیران این جواهر پاک   دیدهٔ هفت اختر افلاک
تا جهان هست باد پاینده   او زمن زنده من باو زنده
این بنا کامد از فلک برتر   نام شاهش نوشته ام برسر
دادم این را بنام شه اتمام   تا درو شه کند بکام خرام
این بنا شاه را مبارکباد   که رسید از فلک مبارکباد
ای بسا خود که خوردم از دل تنگ   درگلم پای بود و بر دل سنگ
ای بسا شب که تا بگاه سحر   شسته بودم زخواب دیدهٔ تر
بکر فکرم زحور کمتر نیست   عکس آیینه های دیگر نیست
هست حوری بطالع مسعود   کز عدم من رساندمش موجود
سخنم جمله روح می بخشد   بدل وجان فتوح می بخشد
بلبلانند با ملک دمساز   یافته از ضمیر من پرواز
نیستم شکر حق چو بیچیزان   عاریت جو ز گفتهٔ دگران
باز ماند کسان بیانم نیست   لعل از کان دیگرانم نیست
لعل نابم که غیرت گهرست   نیست از سنگ پاره جگرست
پارهای دلم گهر وارست   همه یاقوتهای شهوارست

۳۲۴۳ ب - اختر : ت - پیکر
۳۲۴۵ آ - کامد از فلک : ت - کز فلک بود .
۳۲۴۷ ب - که رسید : ت - رسید .
۳۲۵۰ ب - آیینه های : ت - آیینهای .
۳۲۵۱ - موجود : ت - بوجود .

وین گهر فیض بخش آب وگلست   داندش قدر هر که اهل دلست
این گهرها که زیب انجمن است   نیست از ژاله اشک چشم منست
عاریة نیست تخم این ریحان   که ازو گشته خرّم این بستان
خضر وقتم زلال خویشم بس   نیست حاجت مرا بچشمهٔ کس
از سها مه چه اقتباس کند   به که از مهر التماس کند
شکر حق را که یافت این اتمام   از فلک هفت اخترش شد نام
من که این دُرّ معرفة سفتم   هفت اختر بهفت مه گفتم
بیتها گر در آوری بشمار   سه هزارست وپانصد وچل وچار
ختم کردم ببلده تبریز   که بود خاک او عبیر آمیز
وه چه تبریز رشک خلد برین   موج آبش به از هزاران چین
پیش بادش که هست روح فزا   خاک گشته هزار مشک خطا
ای قلم بیشتر ازین مخرام   ختم کن والسلام و الاکرام
ای نویدی خموش کن که خموش   گفت تاریخ این خجسته سروش

تمت الکتابه فی ۶ ربیع الاول ۹۸۶
بدار السلطنه قزوین *

۳۲۵۸ آ - وین : ت - این . ۳۲۶۱ آ - وقتم : ت - خویشم .
۳۲۶۴ آ - معرفة : ت - معرکه . ۳۲۶۸ آ - فزا : ت - افزا
۳۲۷۰ آ - کن : ت - شو .
* : ت :
تمت فی یوم الاربعا اواخر شهر جمادی الاخری سنه ۹۴۹

شعر اعجاز شیوه‌اش دلجوست هست وحیی که جبرئیلشاوست
مانی از کلک او خجل مانده قلم افکنده منفعل مانده
حسن یوسف اگر گرفت جهان داشت آنی جهان گرفت بآن
سخن گو بکلک فکر نگاشت دارد آنی که حسن یوسف داشت
قلم او عصاست موسی را روح نو میدهد مسیحا را
گز خلیل از بنای کعبهٔ پاک خاک را ساخت غیرت افلاک
کعبه تا دیده در فضایل او میکند طوف کعبهٔ دل او
گر مسیحا بچرخ شد فیروز اوست روح الله زمین امروز
شعر او آب خضر برده زیاد خضر وقتست عمر خضرش باد
موسی از فیض حق قرینش بود ید بیضا در آستینش بود
از ید الله دارد او ارشاد دستگیرش همان ید الله باد
داند او کاین متاع بی‌عیبست گوهری از خزانهٔ غیبست
کرده از مشک بر طبقچهٔ سیم یا صدفهاست پر ز دُر یتیم
این دُر و مشک هست تا دانی زیور قدسیان روحانی
قدسیان آفرین من گویند آفرین من از خدا جویند
آسمان از کواکب سیّار بر سرم لعل و دُر نموده نثار
حلقه در گوشم آمده مه بدر جای داده عطاردم بر صدر
زهره در بزم من بقوالی تا ضمیرم گرفته خوشحالی

۳۲۲۳[ب] - نموده : ت - نمود .
۳۲۲۴[ا] - گوشم : ت - گوش .

بهر هفت اختر جهانتابم آفتاب آمده سطرلابم
سرخوش از گفتگوی من بهرام گشته نایب مناب تیغش جام
مشتری هر سحر چراغ افروز تا رسانم شب سیاه بروز
پاسبانی نموده کیوانم سبحه در دست آفرین خوانم
تا من از سحر معرفت افزای ساختم این بنای گردون سای
راستی خوش بنایی افکندم طرح افلاک سایی افکندم
رصدی بستم آنچنانکه سزد هر یکی میل چون هزار وصد
ساختم قصر عالیی چو بهشت کرده کافور و عنبرش گل و خشت
شد بهشتی ز بیتهای بلند حیرت افزای هر مقرنس بند
سر سخنهاش سربسر پر نور هست همچون کتابه‌های قصور
این بنا کو بچرخ سر دارد شمسه از لاجورد و زر دارد
شد زبین السطور این اشعار جنتی طرفه تحتها الانهار
صفحهایش که جای بوس آمد دری از عاج و آبنوس آمد
چار لوحش که هست طاق‌نما هست درگاه این خجسته بنا
درگهش چون ز لوح زیور یافت حلقهٔ دُر ز شمسهٔ زر بافت
طرفه شیرازه‌اش که خاطرجوست بسته دندانهای صفهٔ اوست

۳۲۳۱[ا] - سایی : ت - سای .
۳۲۳۲[ب] - میل چون : ت - بیت صد .
۳۲۳۵[ب] - کتابه های : ت - کتابهای .
۳۲۴۰[ب] - بافت : ت - یافت .

معنی پاک بکر روح افزای	هست چندانکه خواهیش بجای
بلکه نازکترست و زیبا تر	شعر را پایه رفته بالاتر
زانکه ابنای جنس صرّافند	ساحرند و حریف وحرّافند
گرچه هستند ساحر وحراف	عیب جوی همند ونا انصاف
کار نی جز ستم ظریفی شان	نکند هیچکس حریفی شان
همه مشکل پسند وعیب شناس	بافته هریکی ز موی پلاس
بس مسلّم سخنوری باید	چه عجب نکته پروری باید
که حریفان مسلّمش دانند	سحر پرداز عالمش خوانند
چون شود دل بشاعری مایل	حال صعبست وقصّهٔ مشکل
من مسکین چه رنگ آمیزم	چه فسون ازخیال انگیزم
خامه ۶ روسیاه سست بیان	چه بگوید که گفتنش بتوان
مانده ام درتحیّر ازغم دل	درسیاهی قلم ز ماتم دل
خارها دردلم شکسته قلم	هست ازنوک آن خراش دلم
سیل ازچشم خویش کرده روان	شسته صدبار دفترو دیوان
زین تحیّر بپردهای خیال	مانده صدگونه سحرهای هلال

۳۱۷۶ب - پایه رفته : ت - رفته پایه .
۳۱۸۰ب - بافته : ت - یافته .
۳۱۸۳ب - صعبست : ت - زارست .
۳۱۸۵ب - بتوان : ت - نتوان .
۳۱۸۸ب - شسته : ت - سسته .

نقش مانی نهفته درپرده .	توبه از شعر و شاعری کرده
غوطه خورده بلجّهٔ افکار	کرده استغفرالله آخرکار.
که نخست از سخن نباید لاف	چه غم اکنون ز طعن ناانصاف
گفتم این نامه را که چون خوانند	گر پسندند ورنه خود دانند
آن کز انصاف نیستش پرتو	گو دل او بغصّه باش گرو
وان کز انصاف باشدش زیور	داند او قدرکیمیای هنر
این معانی خاص چون خواند	قدر خون خوردن مرا داند
دانی آن کیست نورچشم جهان	سرّ غیب از دلش نمانده نهان
طبع او نیّر جهان آرا	سند الشعر و سیّد الشعرا.
طبع او فیض بخش ونورنثار	ثانی اثنین قاسم انوار
وصف او گرکنم کجاعجبست	که حسن سیرت وعلی نسبست.
نیست کوکب بچرخ بیسروپا	سخنش را بزر نوشته قضا.
نه ثریاست چرخ را زیور	شعر اوراست نقطها برسر.
ماهی بحر طبع اوست هلال	جلوه گر برسپهر درمه وسال
هیچ پوشیده ازضمیرش نیست	بی سخن درسخن نظیرش نیست
نیست شعر آن مگر بعالم خاک	وحی دیگر رسیده از افلاک.
شعر او جان دمیده درمردم	راه انکار بسته برمردم
سخنش ثانی بیان مسیح	روح بخشنده وفصیح و ملیح

۳۱۹۸آ - نیّر : ت - نیزشد . ۳۲۰۳ - در : ت - او . ۳۲۰۷آ - بیان :
ت - کلام . ۳۲۰۷ب - وفصیح وملیح : ت - با دای فصیح .

* صفت سخن فصاحت انتساب وخاتمه این کتاب مستطاب [۱]

دل که گویند معدن سخن است   جان که جویند درتن سخن است
دل که قندیل تن بود بی قیل   نطق آمدچراغ آن قندیل
بخدا رهنمای ماست کلام   یافته ملّت ازحدیث نظام
دل بودغنچه وسخن گل او   مرغ روح آمدست بلبل او
سخن است آنکه روح دارد نام   که ز روح القدس رسانده پیام
هرکه او دست برجهان افشاند   جسم شد محو وروح باقی ماند
نام دیگر مرکّب از سخن است   این سخن شاهدبیان منست
نیست زیرصحیفهٔ قوسی   جز سخن یادگار فردوسی
گرنبودی سخن درین ایّام   از نظامی کسی نبردی نام
سخنست آنکه مانده ازخسرو   هرزمان روح تازه یابد ونو
هست قدرسخن ازان اعلی   کش کند خامهٔ کسی املی

---

* [۱۰] : ت - نویدی درتعریف شاعرها گوید .
۳۰۴۸ [آ ب] - نطق : ت - سخن .
۳۱۵۶ [ب] - و : ت - حذف شده .
۳۱۵۷ [ب] - املی : ت - املا .

لیک هرکس بقدردانش خویش   می کندگفت وگوی او کم وبیش
زین سخن نظم آمدست مراد   منکر نظم را حیات مباد
خلق باخویش داده اندقرار   که سخن را نمانده است عیار
گفته اندآنچه گفتنی بودست   سفته اند آنچه سفتنی بودست
کس چگوید که دلپسند بود   قدرمعنی که گفته چند بود
نبود شعر دیگری نامی   تا بود شعرخسرو و جامی
شعرآنست کش نظامی گفت   دُر معنی همانکه جامی سفت
نکند هیچکس سخن دانی   بهتراز انوری و خاقانی
شده آیین شعر وطرزسخن   ختم برحافظ وکمال وحسن
گرکسی سرّ کارشان داند   شعرخسرو بنام خودخواند
طبع مجموع خود پسندانش   نکند اعتبار چندانش
درنظم ار زخویش افشانند   زادهٔ طبع خسرویش خوانند
همه کس را بطبع آیدراست   همه تحسین کنند بی کم وکاست
قیمت شاعران زنده کمست   شاعرآنکس بود که درعدمست
هست چون قدرشاعرماضی   شده شاعر بمرگ خود راضی
الله الله ازین خیال خطا   همه را لطف طبع هست عطا
بلکه اکنون سخن فراوانست   بحرمعنی بری زپایانست

۳۱۶۲ [ب] : ب - که حذف شده .
۳۱۶۵ [آ] - دانی : ت - رانی
۳۱۷۳ [ب] - لطف طبع : ت - طبع لطف .

بال گسترده چرغ بر آهو   جای شاخش برآمده گیسو
شد زچشم گوزن اشک پدید   زیر هر شاخ چشمهٔ جوشید
شاه عشرت پرست گنبد جو   شاد میشد بگنبد آهو،
تفک همچو اژدهای دمان   آتش فتنه ریختی ز دهان
آتش فتنه دود می انگیخت   سرمه ازچشم آهوان میریخت
شه چو از شغل صیدگه پرداخت   رخش برگرد دشت ودرمی تاخت
گشت کردی بدشت چابک و چست   گفتی از دیده رفتهٔ می جست
منتهی شد بگنبدی سیرش   دل فروآمد اندران دیرش
شد پیاده ز اسب ورفت درون   اسب و اسباب را گذاشت برون
شد بگنبد خدیو گنبد ساز   رفت وزانجا برون نیامد باز
محرمان ازخیال افسردند   میل رفتن بگنبد آوردند
سوی گنبد چو آمدند روان   درگنبد ز دیده گشت نهان
گرد گنبد شدند جامه دران   رخنهٔ هم نیافتند دران
بود بهرام گور گنبد جو   عاقبت گور گشت گنبد او
اوجنیبت زملک خویش جهاند   ملک بر وارثانش باقی ماند
هست کار زمانه پیچا پیچ   سالت ار شد هزار آخر هیچ
چون گراز یست چرخ فتنه سگال   هست دندان او زشکل هلال

۳۱۱۷[ب] - جوشید : ت - خورشید .
۳۱۱۸[آ] - گنبد : ت - وکنبد .
۳۱۲۳[ب] - فرو : ت - فرود .

هر شکوفه که جلوه کرد زشاخ   سیلی از باد میخورد گستاخ
گرجهان باکسی شدی دمساز   کی ز بهرام گور ماندی باز
گور بسیار هست کو بهرام   زو نماندست این زمان جزنام
آنچنان دامن از زمانه کشید   که کس ازگور او نشانه ندید
نه که نابود گور او تنهاست   گور جمشید وکیقباد کجاست
کو فریدون ورای روشن او   نیست برجا غباری ازتن او
تخت کیخسروی که برجاهست   حالیا زیر سایهٔ شاهست
گراو رفت شاه باقی باد   خضرش ازجام عمر ساقی باد
شاه شاهان خدیو فتنه نشان   شاه طهماسب شاه عالیشان
تخت شاهی بزیر فرمانش   سام و بهرام آفرین خوانش
صد هزاران چو خسرو وچو قباد   بر درش خاک روب همچون باد
رایش آیینهٔ سکندر سوز   آفتاب رُخش جهان افروز
زیر حکمش تمام عالم باد   پادشاهی برو مسلّم باد
باد ازخاک پاش زیور تخت   سایه اش کم مباد ازسر تخت

* فروچیدن و درهم پیچیدن بزم گوهرنثار و کمند آیین شکار بهرامی و انجام حکایت و انجام بهرام ازین روزگار پرشکایه ۱

نقش بندی که نقش چین پرداخت　　نقش این صحنه اینچنین پرداخت
که چو خورشید معدلت بهرام　　راند زینسان بشادکامی کام
عمرها شادی و طرب میکرد　　بطرب روز را بشب میکرد
ملک از فتنه بود آسوده　　ظلم را دست و پای فرسوده
چار رکنش چو چارگوشهٔ تخت　　خسروان بنده اش چو دولت و بخت
بود فغفور چین و خاقانش　　دو تن ازجمله وشاقانش
پیش تختش بانقیاد تمام　　قیصر روم و رای هند غلام
ازحبش تا ختای باج دهش　　از عرب تا عجم خراج دهش
تاج او سایه برسپهر کنان　　مهر از مهر او گرفته نشان
مهر آن تخت عرش پیرایه　　نه فلک نردبان نه پایه

*۱ : ت - درمرگ بهرام گوید .
۳۰۹۵ - جمله : ت - کمترین .
۳۰۹۸ - سایه برسپهر : ت - برسپهرسایه .

ماهی بحر دولتش میخواست　　درم خود بسکّه اش آراست
مشتری دم زمهر او میراند　　خطبه برمنبر فلک میخواند
بابتان اوبعیش و بازی بود　　بخت و دولت بکارسازی بود
عیش میکرد و بود باده پرست　　تا زمانی که دیده برهم بست
شصت سال ازجهان تمتع یافت　　تا عنان سوی ملک دیگر تافت
شد بَدَل مشک چین بکافورش　　منهزم گشت ظلمت ازنورش
گهرش از صدف فتاد جدا　　تابش ازتن برفت و زور ازپا
ازسفیدی موی یافت قصور　　ازکفن داد یاد وزکافور
کرد روزی بصید دل خشنود　　آری آن آخرین شکارش بود
شد سوار و هوای صحرا کرد　　رغبت صید آشکارا کرد
بر فراز سمند کهنه سوار　　کرد بردشت و درچو باد گذار
صید کردند آنقدر که توان　　تا بروباه پیر و گرگ جوان
تیغ را آفت فلک کردند　　خط گوران زپشت حک کردند
آب پیکان تیرچابک چست　　خالهای پلنگ رامی شست
شاخ آهو زکلّه کنده بزور　　نخل می ساختند برسر گور
دیدهٔ آهوان نشان کردند　　تیر را میل سرمه دان کردند

۳۱۰۲ - بتان : ت - شبان ؛ و : ت - حذف شده.
۳۱۰۴ - شصت : ب - شست .
۳۱۰۷ - داد یاد وز : ت - یاد داد واز .
۳۱۰۸ - آخرین : ت - آخر .

شاه پرسید ازحقیقت حال   دزد شب گفت یک بیک احوال
زان هنر پادشاه حیران ماند   زه و تحسین برو فراوان خواند
مال مشکی ستاد و دادش باز   داد شاهین عدل را پرواز
دزد شب را چو راستکاری دید   توبه داده گناه هم بخشید
آنچه او برده بود بخشیدش   بلکه صد مثل آن پسندیدش
نازنین فکرجان ریشش کرد   دل برو بست ویارخویشش کرد
کرد مشکش خلاص ازغم و رنج   مشک شد رهنماش برسرگنج
رنگ مشکیست بهترازهمه رنگ   می نشیند بروی آیینه زنگ
جامه کعبه ازسیه رنگی   قبله شد از هزار فرسنگی
هست کیوان چنین بلندمقام   کوست چون زلف یارغالیه فام
از سیاهیست عودخاطر کش   زان دل دلبرانست درآتش
کاکل از تیرگی سرآمد شد   کار آشفته خاطران بد شد
سرمه کز تیرگی نشان دارد   جای چشم است وجای آن دارد
چون شب آمد بدیده غالیه فام   مهر را سجده گاه شد هرشام
نازنین چون حدیث بردبسر   شاه کش پوشش آمد ازعنبر
ساعدخود بگردنش انداخت   یعنی از عنبرش حمایل ساخت

۳۰۷۱ب - زه وتحسین : ت - ره تحسین.
۳۰۷۴ب - مثل آن : ت - آنچنان .
۳۰۸۳آ - بدیده : ت - بدید .
۳۰۸۴ب : ت - بود پوشش .

همچنین خسرو نشاط پرست   بود هر روز گنبدیش نشست
باده میخورد وکام دل میراند   تا جنیبت ازین جهان بجهاند
هست کار زمانه پیچا پیچ   عالمست ونشاط و باقی هیچ
عاقبت چون جهان نخواهد ماند   ای خوش آنکس که کام خویش براند

۳۰۸۷ب - جهان بجهاند : ت - جهاند .
۳۰۸۸ب - و : ت - حذف شده .

بود آنشب بعادت هر شب   خواجه عنبر فسانه‌گوی طرب.
لیک ازخواب اوفتاده بتاب   چند شب بوده همچنین بیخواب
خواجه و شاه هر دو خواب‌آلود   دزد شب‌گرد یافت فرصة زود
خواجه را برگرفت وبرد برون   کرده داروی بیهشیش زبون
رفت بر تخت با دلی پر جوش   دزد روزش بزیر تخت خموش
رفت بر تخت خواجه عنبروار   پای شه را گرفت خود بکنار
شاه بیدار شد بعادت خویش   گفت کای خواجهٔ فسون‌اندیش
سرگذشتی بگو که خواب آرد   در دهن از لطافت آب آرد.
دزد شب‌رو حدیث کرد آغاز   کرد تقلید خواجه در آواز.
گفت شاها حکایت عجبی است   نیکویش گوش کن که طرفه شبی است
که قدیما دو دزد ره‌زن بود   مکرشان کار و حیله‌شان فن بود
روز و شب کار هر دو شور و شغب   آن یکی دزد روز واین از شب
هر دوشان عاشق بتی بودند   از غم عشق او نیاسودند.
هر دو باهم رقیب و آن دلبر   مانده حیران آن دو اهل هنر
متحیر که از کدام شود   دل او در پی کدام رود
گفت کابین من نه بیش و نه کم   هست مشک ختن هزار درم.

۳۰۴۰ب - بوده : ت - بود .
۳۰۴۲آ - برد : ت - رفت .
۳۰۴۸ب - شبی‌است : ت - شبی .
۳۰۴۹ب : ت - کارشان مکر وحیله‌شان فن .

هرکدام آورد ازو باشم   فکر غیر از ضمیر بتراشم.
دزد روز ازضمیر روشن خویش   کرد ظاهر بدان صفت فن خویش
یک بیک کرد کار او اظهار   آنچه گفتیم ما در اول بار.
قصهٔ خویش نیز کرد بیان   یکسرمو زشه نداشت نهان
بعد از ان گفت کای سپهرسریر   کار با عدل کن بهانه مگیر.
در هنر زین دو تن کدامین بیش   عقده‌مان برگشا زسینهٔ ریش.
گفت شه دزد شب هنرمندست   وان پریچهره را خداوندست.
دزد روز این حدیث چون بشنود   غصه میخورد وهیچ چاره نبود.
قصه کوتاه شاه رفت بخواب   دزد شب کرد سوی خانه شتاب
دزد روزش رفیق و همره بود   زان هنرها که کرد آگه بود.
گفت وگوشان سحر درازکشید   کس بسر ضمیرشان نرسید.
خازنان جست وجوی مشک‌کنان   داشتندش ز پادشاه نهان.
لیک چون دزد روز حیله‌شعار   جوی انصاف را نداشت بکار
دزد شب یاری از رفیق ندید   سوی درگاه خسرویش کشید.
کاین جوان حکم شاه نشنیدست   سر زفرمان شاه پیچیدست

۳۰۵۶ب - بران : ت - بدین .
۳۰۵۷ب - بار : ت - کار .
۳۰۶۰ب - مان : ت - را .
۳۰۶۲ب - و : ت - حذف شده .
۳۰۶۴آ - همره : ت - همدم .

بیشتر از هزار درهم بود گشت از کار خویشتن خشنود
شد سوی خانه مرد مشک فروش دید اصحاب خانه را خاموش
هیچکس زین سخن نداشت خبر نامده خونی از دماغ پسر
خواند لاحول وشد سوی بازار دید کافتاده اینچنینش کار
جست وجو کرد وهیچ سود نداشت آخر آن جست وجوی را بگذاشت
شب که افلاک گشت مشک فروش دزد شب خاست بادلی پرجوش
شد روان دزد روزهم همراه تا درِ بارگاه حضرت شاه
لحظهٔ گشت کَرد گِرد حصار رخنهٔ جُست وجَست از دیوار
بیل در دست بافراغ تمام با عبا نانه می نمود خرام
گاه پیدا وگاه پنهان رفت تا بنزدیک قصر وایوان رفت
یافت گنجی وشد نهان چو خیال دزد روزش رفیق درهمه حال
لیک از بیم هوش او رفته چون پری دیدها برآشفته
شد ببوی خزینهٔ شاهی رفته درخواب ماه تاماهی
کرد بیرون زکیسه دسته کلید قفل بگشاد ودرخزینه خزید
رفت زانسان که کس نشد بیدار کرد داروی بیهشی درکار

۳۰۱۰آ - و : ت - حذف شده .
۳۰۱۶آ - چو : ت - ز .
۳۰۱۶ب - روزش : ت - روش .
۳۰۱۸ب - ماه : ت - مرغ .
۳۰۱۹آ - کیسه : ت - جیب ۳۰۲۰آ - کس : ب - کش

هرکه درخواب بود رفت زهوش هردو رفتند اندرون خاموش
شمعی افروختند با دل جمع گشت روشن جهان زپرتو شمع
هر متاعی که داشت هرصندوق بود یکسر نوشته برصندوق
مشک خود مینمود غمازی دزد شب کرد درفسونسازی
دست برهیچ یک نکرد دراز کرد صندوق مشک را درباز
در صندوق مشک را بگشاد مشک چندانکه خواست بیرون داد
باز دربست با هزارفسون شمع کُشتند و آمدند برون
دزد روزش هزار تحسین کرد بر عملهای خویش نفرین کرد
گفت برخیز تا رویم برون پیش از آندم که چرخ ریزد خون
دزد شب گفت حاش لله ازین چون بجویم بدین قدر تحسین
به که شه را کنم زکار آگاه مشک بیرون برم برخصت شاه
حال خود سربسر بدو گویم آفرین هنر ازو جویم
دزد روز این حدیث چون بشنید همچو بید ازحدیث او لرزید
هردو رفتند باهزار شتاب تا بجایی که شاه بود بخواب
شاه را بود عادت عجبی با زبان سرنبرده هیچ شبی
خواجهٔ بود خواجه عنبر نام درفسون از نوادر ایام
شاه را شب فسانها گفتی شه بافسانهای او خفتی
پای شه در کنار او بودی مالش شاه کار او بودی

۳۰۲۷ب - و : ت - حذف شده .
۳۰۳۴ب - شاه بود : ت - بود شاه .

آفت عقل زلف شبگونش   بر دل عاشقان شبیخونش
غمزهٔ کافرش بخون مایل   کرده صد مرغ روح را بسمیل
چشم مستش بساحری مشهور   در سیاهی نموده چشمهٔ نور
نیشتر کرده نوک مژگان را   رگ زده چشم اهل عرفان را
گل رخساره برطبق کرده   گل از و جیب جامه شق کرده
اینچنین دلبری پس پرده   دل ازان هردو پرفسون برده
هردو عاشق بزلف شبرنگش   هردو دلخون زغنچه تنگش
هریکی را هوس فتاده بسر   کاورد آن نهال تازه ببر
هردو فتّان رقیب هم گشتند   در ره عاشقی علم گشتند
بر سر کوی او فغان کردند   پیش او راز دل عیان کردند
دلبر نازنین زغمزه و ناز   شد بدل دادها فسون پرداز
که مرا حکم بر سر و جانست   هوس وصل من نه آسانست
هرکه مشک آورد هزار درم   کنم از وصل خاطرش خرّم
چون شنیدند آن دو نادره کار   خواهش مشک دلبر عیّار
شرط آن شد که هرکه مشک آرد   هوس وصل آن پری دارد
شرط بستند تا بیک هفته   هردو سرگشته حال آشفته[ب]
از سر کوی یار بیدل و جان   هردو گشتند بهر مشک روان
اوّلا دزد روز شعبده باز   گفت با دزد شب که ای همراز
من بتدبیر پاک و رای درست   کرده ام فکر کار چابک وچست

۲۹۸۶[ب] - آشفته - و آشفته .

همرهم باش و دست بردم بین   هنرم را ببین بچشم یقین
هردو دانا قیاس نادره کار   ره گرفتند جانب بازار
مشکیی بود صاحب اسباب   ره باسباب او نبرده حساب
گشته پیر و خدای جلّ جلال   پسری داده اش به پیران سال
یک پسر داده اش خدای کریم   پسری خوبتر ز درّ یتیم
خواجه بود ازجمال او خشنود   آن پسر دوست تر زجانش بود
داشت زین حال دزد روز خبر   کرده تحقیق حال او یکسر
واقف از کوچه و محلّت او   هم ز نام و نشان و شهرت او
شد به پیشش بصد هزار شتاب   گفت کای پیرمرد خانه خراب
پسرت کامده فلانش نام   در همین لحظه اوفتاد از بام
هیچکس حاضر سرات نبود   کاین خبر آورد به پیشت زود
عورتانت بمن خبر دادند   من که همسایه ام فرستادند
چون شنید این حدیث مشک فروش   از دلش صبر رفت واز سر هوش
هم بآن حیله فن سپرد دکان   خود سراسیمه وش دوید روان
دزد صندوق مشک را برداشت   ذرّهٔ زان همه بجا نگذاشت
زد بکنجی و رفت از بازار   بود چندانکه خواست مشک تتار

۳۰۰۲[ب] - خبر : ت - حذف شده .
۳۰۰۳[آ] - بآن : ت - بدان .
۳۰۰۴[ب] - خود سراسیمه وش : ت - شد سراسیمه و .
۳۰۰۵[ب] - بود : ت - برد .

به‌ازین دست‌کارهم دارد   لعل گوهر نثارهم دارد
عودی وچنگی وخوش آوازست   لب لعلش بروح دمسازست
از رخ ماه او جهانرا نور   وز لب لعل او نمک‌راشور
لیکن افتاده کار دشوارم   میل حجّ و زیارتی دارم
میفروشم بقیمتی که سزاست   گر خریدار می‌شوید رواست
جرم شه ندیده عاشق شد   بخریدن دلش موافق شد
کس فرستاد تابه‌بینندش   بنظر جا بجا به بینندش
گفت کش عمرهاست من دارم   همچو فرزند خویشتن دارم
چون برم نام از فروختنش   زاتش هجرخویش سوختنش
گر بداند لباس چاک کند   خویشتن را زغم هلاک کند.
قیمتش رابمن دهید کنون   تا روم از در دگر بیرون.
من که غایب شوم شما دانید   غیرازین چاره نیست تا دانید
رفت شخصی نظاره کرد ز دور   همچو پروانه برحوالی نور
دید آثار دلربایی او   دلربایی و مه لقایی او
قیمتش پیرزن ستاد وروان   شد برون از دری که بود نهان
ساعتی چون گذشت ازان حالت   نی زن آمد برون و نی آلت
شخصی آمد برون به‌پیش جوان   گفت نام تو چیست گفت فلان

۲۹۵۲[آ] - نظاره : ت - نگاه .
۲۹۵۳[ب] - بر : ت - در .
۲۹۵۴[آ] - و : ت - حذف شده .

گفت کشتی زپیرزال خلاص   بغلامی شاه کشتی خاص
پیرزن قیمتت ستاد و ببرد   بغلامی ترا بما بسپرد
گفت زرگر حکایت خود و زن   خیره ماندند ازان زن پرفن
در پیش تاختند مردم شاه   از پیش کس نشان ندید براه
پیرزن زرستاد و بر در زد   زرگر از غصّه سنگ برسر زد
بانوی شه بهرطریق که بود   کرد اورا بسیم و زرخشنود
دزد شب چون حدیث کرد تمام   خواب کردند و یافتند آرام
صبح کز خواب دیده بر کردند   اتّفاقی بیکدگر کردند
عهد و سوگند درمیان آمد   سرّ دل برسر زبان آمد
روزچون آن شدی بعیّاری   خانه را کردی این نگهداری
شب که این عزم شب روی کردی   دل بنیروی او قوی کردی
تا زمانی که دختری چون ماه   زد بافسون ودلبریشان راه
دلبری بود به زماه تمام   کم چو او زاده مادر ایّام
دلفریبی که چون سخن میکرد   لعل را روح بخش تن میکرد

۲۹۵۸[آ] - ستاد : ت - ستاند .
۲۹۵۹[آ] - خود : ت - من .
۲۹۶۱[آ] ، ۲۹۶۱[ب] : ت - ۲۹۶۱[ب] ، ۲۹۶۱[آ]
۲۹۶۲[ب] - کرد : ت - ساخت .
۲۹۶۷[آ] - عزم : ت - میل .
۲۹۶۸[ب] - و : ت - حذف شده .

هر بیکچند آورم پیشت   تاکنی مرهم دل ریشت
پیر ناچار قول او بشنید   پیر زن خرقه را درید چه دید
گنج عالم درون خرقه نهان   زر و سیمی که کس ندیده چنان
روز دیگر به پیش کور آمد   گوییش پیش دیده نور آمد
گفت کای پیرمرد دانشور   دخترت راست موسم شوهر
خیز با یکدگر خرام کنیم   قدمی سوی زرگران بزنیم
کرد او را دو بدره زر همراه   چه زر از زر بود و فلس سیاه
تا دکان رفت همرهش زن پیر   خواجه بنشست در دکان بسریر
دید زرگر چو بدرهٔ زر و سیم   کرد خود را بخدمتش تسلیم
خواجه آلات زرگری یکسر   پیش بانو نهاد و گفت ببر
چون پسند افتدت بیاو بیار   تا که بیرون رویم از بازار
پیر زن رفت و برد آن اسباب   زرگر و خواجه ماندند بتاب
تا بشب پیرزن نیامد باز   روز کوتاه بود و قصّه دراز
چون سر بدره را ز مهر گشاد   مس و ارزیز بود پیش نهاد
زرگر و خواجه را ز حیله زن   دست در ریش و مشت بر گردن
عاقبت خواجه راز دل بگشاد   آنچه در سینه بود بیرون داد

[ب] ۲۹۰۸ - ندیده چنان : ت - نداده نشان . [ب] ۲۹۰۹ - پیش : ت - حنفشده
[آ] ۲۹۱۵ - آلات : ت - اسباب .
[آ] ۲۹۱۶ - افتدت : ت - اوفتد .
[ب] ۲۹۲۱ - بود : ت - داشت .

زرگر آن خواجه را ز دست گذاشت   زانکه هر چیز کرد سود نداشت
دزد روز این حدیث برد بسر   هردو گفتند تا بگاه سحر
کرد روز دگر بصد دستان   دزد شب دزد روز را مهمان
غایت میهمان پرستی کرد   آنچه مقدور بود پیش آورد
بعد یکلحظه شب رو عیّار   سرگذشتی غریب کرد اظهار
که مرا بود مادری مکّار   پیر زالی چو چرخ کج رفتار
شد بدکان زرگری یکروز   زرگری دید بس جهان افروز
آفتابی بحسن عالمتاب   در دکان آنچه باید از اسباب
گفت بانوی شاه داد پرست   خواستست از زرینه آنچه که هست
هردو رفتند تا بخانهٔ شاه   همه اسباب زرگری همراه
زال بستدجهات و رفت درون   منتظر مانده خواجه در بیرون
شد درون پیر زال فتنه پرست   همه اسباب زرگری در دست
بفسون آتش از نفس افروخت   همه را آنچنانکه خواست فروخت
بفریب و فسون و حیله و دم   بست چشم و زبان اهل حرم
گفت دارم غلامکی چون ماه   اینک امروزم آمده همراه
درهنر بی نظیر و بی مانند   غایت دلبری چگویم چند
کار او زرگری و نقاشی   من باو ایمنم ز قلّاشی
این زرینه تمام کار وی است   درهنر بلکه ننگ و عار وی است

[ب] ۲۹۳۲ - مانده : ت - ماند .
۲۹۳۶ - امروزم آمده : ت - امروز دارمش .

گفت کار رفیق نامردست / که بپاداش کار من کردست
لیک چون کارخود بفکر درست / پیش ازان کرده بود چابک و چست
طرح صلحی فکند نادره کار / با رفیقی که بود ناهموار
در دل دزد روز هم این بود / که چه کشتم ز عقد دُر خشنود
به که باهم صلاح پیش آریم / فکر دیگر ز سینه بگذاریم
هردو باهم بصلح پیوستند / پیش هم شاد کام بنشستند
دزد روز ازبرای یار قدیم / کرد مهمانی بخلق کریم
باده خوردند وکام دل راندند / دست بر ملک عالم افشاندند
دزد روز ازطرب بشادی جفت / سرگذشتی ز مادر خود گفت.
که مرا بود مادری چون من / بلکه ازمن زیادتر در فن
روزی از پرفنی و عیّاری / بنگر چون نمود طرّاری
درگدایی بدید کوری را / کوری از پا فتاده عوری را
پیر مردی نشسته پشتش کوز / بگدایی شده درم اندوز
ازگدایی زری که می اندوخت / در نهانی بخرقه اش میدوخت
مادرم رازکور دانسته / رفت در پیش کور آهسته
دست و پایش بمهر دل بوسید / حالت بی نواییش پرسید
که تویی شوهر من مهجور / تا بکی باشی از عیالان دور
رفتهٔ آتش فراق زنان / در بساطی که کس ندیده چنان

۲۸۷۵ آ - هم این : ت - این هم .
۲۸۸۹ ب - در : ت - از .

خان و مانی زخلد نیکوتر / دخترانی ز حور دلجوتر
همه اسباب خرّمی برجای / همه خاطر نواز و روح افزای.
ای بسا بدرهای پر زر و سیم / که بدین بنده کردهٔ تسلیم
همه حاضر تلف نگشته هنوز / من بمحنت رسانده روز بروز
خانه را داشته بصد ناموس / خورده بر دوریت هزار افسوس
توکجا بودی ای بلند مقام / بگدایی چرا شدی بدنام.
ازکجا فقر و فاقه آوردی / دیدهٔ روشنت کجا بردی
پیر با خود خیال کرد بسی / همچو اویش نبوده همنفسی.
لیک چون نام سیم و زر بشنید / آشنایی بداد وخوش خندید
گفت عذری گدایی خود را / کوری و بی نوایی خود را
پیر زن اوفتادش اندر پیش / بردش اندر زمان بخانهٔ خویش
دخترانرا بپای او انداخت / هر زمانش بنعمتی بنواخت.
کهنه دلقش برون کشید از سر / کاین نه لایق بود ترا دربر
پیر فریاد کرد وچاره نداشت / برتنش دلق کهنه را نگذاشت.
گفتش این خرقه گر زپیرانست / حرمت وحفظ اوبس آسانست
جاش صندوق بهتر از همه باب / عطرسا کردنش بمشک وگلاب.

۲۸۹۱ آ - افزای : ت - فزای .
۲۸۹۲ ب : ت - پیش ازین کردهٔ بمن تسلیم .
۲۹۰۰ ب - خویش : ت - خو .   ۲۹۰۴ ب - او بس : ت - اوش .
۲۹۰۵ ب - عطرسا : ت - مطرسا .

باز پرسید ازحقیقت کار. زو نهان داشت مردحیله شعار
لیک دانست ازفراست خویش کز چه دارد نشاط بیش ازبیش
شب بتقریب گفت وگوی دگر گفت کای نو جوان دانشور
دو هنر کسب کرده ام امروز هردوجان پرور وخرد افروز
هردو مارا بکار می آید بهر تدبیر کار می باید
یکی افسون آنکه گرجایی باشد از زر نه گنج دریایی.
هرکه پنهان نمودنش خواهد وز نظر دور بودنش خواهد
چون بخواند نهان شود ز نظر غیر بی عین نبیندش نه اثر.
دیگر آن توتیای دیده فروز که ازو مرد میشود فیروز
هرکجا هست گنج پنهانی بیند آن دیده اش بآسانی
آن فسون قفل توتیا کلید دزد روز این حدیث چو بشنید
کردش از دزد شب بحیله وفن آرزوی شنیدن و دیدن
دزد شب شد روان فسون پرداز ساخت از خود فسون سینه نواز
کاین فسونرا بخوان بدم برگنج تا زمردم نهان شود بی رنج
دزد روز این فسون دمید فرود سوی طاقی که بدرهٔ زر بود
چون فسون خواند سوی طاق شتا دزد شب زونشان طاقچه یا
توتیایی زکیسه کرد برون شد بدان توتیاش راهنمون

۲۸۴۵ب - از : ت - ار .
۲۸۴۷ب : ت - آنچنان کش دگر نه بیند اثر .
۲۸۵۰ - توتیاست : ت - واین یکیست . ۲۸۵۶ب - بدان : ت - بران .

کاین بود توتیای گنج شناس صفت این بود برون زقیاس.
نورده دیده را ورو درخواب تا سحرگه مکن سؤال وجواب.
صبح چون چشم خودگشایی باز باشد ازجمله گنجها غماز.
اوفروخفت واین به پیش دوید توتیایش بهردو دیده کشید
نرم نرمک زپیش او برخاست برسرطاق شدکه گنج آنجاست
بدره را برگرفت ورفت برون ازلبش تادلش هزارافسون
روزچون دزد روزدیده گشود دید آن حال را که واقع بود
دم بخودکرد وگفت شبهنگام جانب دزدشب کنیم خرام
رخنه درخانه اش بیندازیم گنجش از گنجدان بپردازیم
رفت ازخانه دزد روز برون پی دزدی بصدهزار فسون
شب که شد دزد شب بشب گردی دزد روزش زناجوانمردی
رخنه درحجره کرد وهیچ نیافت گوشها را وکنجدانها کافت
بود ازان پیش دزدشب کرده غارت و عقدگوهر آورده
عقدرا یافت دزد روزگریخت شد برون فتنهٔ زنوانگیخت
دزد شب روچوسوی حجره شتا عقدگوهر بجای خویش نیا

۲۸۵۷ب - برون : ت - فزون . ۲۸۶۳ب - حال را : ت - حالها
۲۸۶۵آ - بیندازیم : ت - بیدازم .
۲۸۶۵ب - بپردازیم : ت - بپردازم .
۲۸۷۰ب - زنو : ت - چنان .
۲۸۷۱آ - حجره : ت - خانه .

بعد ازان ازعرب بکشور روم   ترکتاز آوریم بوم ببوم
بکنیم از درست تدبیری   هم جهانگردی و جهانگیری
مزد صرّاف مرد بازاری   بهر دانگی کشیده صدخواری
ماند حیران آن سخن دانی   گشت مشعوف آن فسونخوانی
شادمان شد زگفت و گوی جوان   در پذیرفت گفت و گوش روان
او همه مکر و ریشخندش کار   بفسون کرده درسرش افسار
ساعتی بود خواجهٔ صرّاف   شادازین گفت وگوی ولاف وگزاف
کارش افتاد سوی خانهٔ خویش   گفت کای نوجوان نیک اندیش
میروم لحظهٔ تو شادان باش   واقف از کار و بار دکان باش
خواجه شد سوی خانه دزد بماند   عالمی گنج دست مزد بماند
بدرهٔ را شمرد حیله پرست   دید کش صدهزار دینارست
کرد معلوم مرد حیلت جوی   زرچه سرخ وسفید هست دروی
مهرکرد و نهاد با دل صاف   هم بصندوق خواجهٔ صرّاف
خواجه آمد دکان بقاعده بود   شد ز کار رفیق خود خشنود
ساعتی دیگر آن مکان گزاف   خواست دستور رفتن از صرّاف

۲۸۱۵ب - در : ت - بر .
۲۸۱۶ب - وگزاف : ت - گزاف .
۲۸۲۰آ - را : ت - زر .
۲۸۲۱ب : ت - زر سرخ وسفید چیست دروی .
۲۸۲۴ب - خواست : ب - خواستن .

که دگرچون بهم دچارشویم   بهرهم شمع شام تار شویم
شد ز بازار مرد حیله نشان   سوی درگاه پادشاه زمان
که مرا صدهزار دینارست   پیش مردی که کارش انکارست
برد همراه خود ستم کیشی   دیو و دد زادهٔ بداندیشی
پیش صرّاف کای ستم پیشه   حیله پرداز مکر اندیشه
زر مردم بده تغافل چیست   ورنه از تیغ من نخواهی زیست
خواجه چون گوش کرد حیران ماند   ازفسونی که مرد ظالم خواند
دزد گفت ای جوان حیله پرست   زر من صدهزار دینارست
در فلان کیسه مهر من بروی   تو کجا آیدت سخن دروی
اندرو چند سرخ وچند سفید   مال من بازده مکن نومید
زین نشانها که هست بی کم وکاست   گر یکی کم بود نگویم راست
خواجه چون بدره را برون آورد   از دوچشمش سرشک خون آورد
آنچه او گفته بود برجا بود   نه که یک فلس زیرو بالا بود
دزد ازو زرستاد وگشت روان   ماند برجا ستم رسیده جوان
دزد شب چون بدزد روز رسید   خرّم وخوشدل وخوشابش دید

۲۸۲۹آ - پیشه : ت - دیده .
۲۸۲۹ب - اندیشه : ت - واندیشه .
۲۸۳۲آ - پرست : ت - شعار .
۲۸۳۲ب : ت - زر من هست صدهزار دینار .

* نسیم عنبر شمیم که ازمجمرجان پرور دلبرکشمیری وزید وخسروهوشمند را در بستربیهوشی کشید [۱]

درحدچین دو دزد رهزن بود   کارشان صبح وشام بردن بود
روز وشب هردو کارشان یغما   آن بروز این بشب جهان پیما
بودشان گر بچشم خانه‌گذار   گرچه دارد زخار بست حصار
ساختندی بچاپکیش تهی   آن سفیدی ربودی این سیهی
پاک بردندی آن دو بدکردار   نور از روز وظلمت ازشب تار
بچمن گر گذار کردندی   تا بخاشاک وخار بردندی
زآب وآتش ربوده گاه شتاب   گرمی آتش و برودت آب
میربودند آن دو پر تلبیس   جذب از طبع سنگ مغناطیس
سنگ آتش اگر بدیدندی   آتش ازجسم اوکشیدندی
سوی کاه ار نگاه کردندی   زردی از روی کاه بردندی

---

*[۱] : ت - حکایت .
۲۷۸۶[ب] - پیما : ت - آرا .
۲۷۸۸[آ] - ساختندی : ت - ساختندیش .
۲۷۸۹[آ] - بردندی : ت - کردندی
۲۷۹۱[آ] - و : ت - حذف شده .

موش اگرپیششان شدی بگذار   آن دو غارت‌پرست حیله‌شعار
پوست کندندیش که سنجابست   درجهان این متاع نایابست
بود از دستشان گیا در تنگ   کان یکش آب بردی این یک رنگ
میربودند آن دو پر تذویر   دانه از سیب و ارزن ازانجیر
نوبتی دزد روز فتنه شعار   شد بدزدی بجانب بازار
بی وصد هزار لاف وگزاف   شد بدکان خواجه صراف
گفت دارم دویست من زرناب   وانچه باشد ضرورت ازاسباب
خانه‌ام در فلان محلهٔ شهر   دارم ازهر هنر که خواهی بهر
گر تو با من نه روی انبازی   پیش گیری طریق دمسازی
چون بهم هردوچاره‌سازشویم   زود باشد که بی نیازشویم
بتجارت ره سفر گیریم   آنچه باید متاع برگیریم
پیش گیریم ره بهندستان   مال گرد آوریم بادستان
غایت کسب مال بیش آریم   پیلها زیر بارخویش آریم
سوی ملک عجم بصد دستان   آوریم ازمتاع هندستان
باز از اینجا متاع ملک عجم   سوی ملک عرب بریم بهم.

۲۸۰۰[ب] - بدکان خواجه : ت - شتابان بدکه .
۲۸۰۳[آ] - انبازی : ت - دمسازی . ۲۸۰۳[ب] - دمسازی : ت - انبازی.
۲۸۰۷[آ] - کسب : ت - ضبط .
۲۸۰۸[ب] - آوریم : ت - ببریم .
۲۸۰۹[آ] - اینجا : ت - آنجا .

درش از آبنوس دیده طراز   زرفشان آبنوس طبع نواز
تختی از عود زرنشان برپای   باد ازو عودسوز وغالیه‌سای
گنبدی سربسر زعنبر تر   از طلای مشبّکش زیور
مردمش همچومردم دیده   خلعت سرمه رنگ پوشیده
ماه مشکین لباس کشمیری   عطرسا همچو باد شبگیری
روی پر نورش آمده مه بدر   خانهٔ عنبرین ازو شب قدر
گرد آن نور دیدهٔ جانها   صف‌کشیده سیاه مژگانها
هریکی شوخ فتنه اندیشی   آفت عالمی جفا کیشی
درسیاهی فروغ عارض‌شاه   مهر روشن میان ابر سیاه
خانه مشکین و باده ریحانی   یاد داده ز بزم روحانی
مطربان عودرا کشیده به پیش   کرده دمساز نغمه‌اش لب خویش
عود داده بدل گوارش عود   خاتم از آبنوس وعودش بود
عود سوز درون بیان میکرد   هردم از سوزدل فغان میکرد
چنبر دف زعود یکپاره   عقل را کرده از تن آواره

۲۷۶۲ آ : ت - زرنشان آبنوس روح‌نواز .
۲۷۶۳ آ - و : ت - حذف شده . ۲۷۶۸ آ - سیاه : ت - سپاه .
۲۷۷۱ آ - خانه : ت - خامه .
۲۷۷۲ آ - به : ت - ز .
۲۷۷۳ آ - نغمه‌اش : ت - ناله‌اش .
۲۷۷۵ آ - یکپاره : ت - یکباره .

شب که از دوچرخ شعبده باز   شد در آبنوس گردون باز
ریخت مشک از سپهر مینائی   سرمه‌گون شد بساط غبرائی
شد سیه روی عالم ویران   گنبد مشکفام گشت جهان
همه خوبان سیاه مست شدند   بس که خوروند می ز دست شدند
باده از پا فکند یکسررا   تاب آتش کجاست عنبر را
خواست شه کان مهش مراد دهد   نافهٔ مشک را گشاد دهد
دلربا روی در ثنایش کرد   چاشنی بخشی از دعایش کرد
که رخت تازه باد چون مه بدر   هرشب از طلعت تو چون شب قدر
بعد از ان سحر بابلی پرداخت   این نو آیین نوا بپرده نواخت

۲۷۷۷ آ - مینایی : ت - بینایی .
۲۷۷۸ آ - ویران : ت - و بران .
۲۷۸۲ آ - بخشی : ت - بخش .

از سفیدیست رونق دندان زان سبب شاد باشد و خندان
از سفیدی بود ستارهٔ روز آسمان پرتو و جهان افروز
چون بگفت این حدیث دُرّ یتیم شد هماغوش باسبیکهٔ سیم

۲۷۵۱[آ] - رونق : ت - قیمت .
۲۷۵۲[آ] - ستاره : ت - حذف شده .

* درآویختن خسرو عنبرین لباس عنبرچه وار روز شنبه در گنبد مشکی از نگار عنبرنثار کشمیری و از لعل لب او چاشنیگری کردن [۱]

روز شنبه که صبح نورانی شد عیان از لباس ظلمانی
خالی از دود گشت عالم دون شعله سر از تنور کرد برون
بترازوی عدل ظلمت و نور عنبر آمد گران سبک کافور
شد روان گِرد شام رود فرات یا زلال حیات در ظلمات
شاه بهرام مهر نورانی کرده دربر لباس کیوانی
کرده مشکین طراز جامه و جام شد بگنبد سرای غالیه فام
گنبد مشک فام عنبربوی برده در نیکویی ز عنبر گوی
در سیاهی ز عنبر اشهب کعبه اهل عیش بود و طرب

---

*[آ] : ت - رفتن بهرام روزشنبه بگنبد مشکین وافسانه گفتن بت کشمیری .
۲۷۵۵[آ] - دود : ت - دود و .
۲۷۵۶[آ] - عدل : ت - عدل و .
۲۷۵۸[ب] - دربر : ت - زیور .
۲۷۶۰[ب] - کوی : ت - بوی .

سر بسر علم سیمیاییست … خنک آن دل که سیمیا بین است
خواست رخصت جوان بکشور خویش … پیر گفت ای جوان نیک اندیش
به که امشب رفیق ما باشی … تا سحرگه شفیق ما باشی
صبح کن سوی شهر خویش آهنگ … تا به پیش پدر میار درنگ
در پذیرفت آنجوان ونشست … پیر گفت ای جوان پیر پرست
باخدا باش وترک شهوت کن … نفس را دیو دان ولعنت کن
آنچه دیدی ز نفس بد دیدی … هرچه دیدی ز طور خود دیدی
شب قدرست امشب ای عاقل … قدر این شب بدان مشو غافل
بود الحق شبی سفید چو روز … پیش او تیره عید یا نوروز
شبی از روشنی حقیقت بین … نور باریده ز آسمان بزمین
خانقاه از فرشتها درجوش … همه باشیخ زاده عشرت کوش
عَلَم نور سر زده ز میان … عشرت افزا نشسته پیر وجوان
آن جوان سوی پیر کهنه شتافت … بوسه زد پای وشادمانش یافت
توبه کرد از بدی براه آمد … وز دَدِ نفس دادخواه آمد
یارب از کردهای بد توبه … وز بدیهای نفس دد توبه
توبه ام ازگناه کن روزی … ده ز توفیق خاطر افروزی
شیخ زاده چو یافت این توفیق … گشت در لجّه های فیض غریق

۲۷۲۲[آ] - به : ت - بو .
۲۷۲۶[ب] - این شب : ت - امشب .
۲۷۳۳[ب] - دَد : ت - سگ

شیخ چون پاک از گنه دیدش … جامهای سفید بخشیدش
صبحدم باهزار شادی و ناز … کرد سوی دیار خود پرواز
پدر پیر خویشتن را دید … دست وپایش بمهر دل بوسید
رفته در توبه ها ودیده گداز … روسفید آمده بعزّت و ناز
جامهای سفید پوشیده … باده ازجام فیض نوشیده
پاک از آلایش است رنگ سفید … که ز نور خدای داده نوید
بود قاقم سفید پوست از ان … شد هم آغوش یاسمن بدنان
از سفیدیست قدر مروارید … رخ از ان بر رخ بتانش رسید
قدر شبهای قدر از نورست … کز سفیدی برنگ کافورست
هست درکارگاه چین و فرنگ … قیمت نقره از سفیدی رنگ
وحی کو روح پر امید کند … زیور از کاغذ سفید کند
ازسفیدیست باز صید پرست … برسر دست پادشاه نشست
از سفیدیست قیمت الماس … جان دهد دربهاش رازشناس
از سفیدی بلور تابنده است … همه دلها بدو شتابنده است

۲۷۳۸[آ] - شادی : ت - بازی .
۲۷۴۳[ب] - بدنان : ب - بزبان .
۲۷۴۴ - رخ : ت - دست .
۲۷۴۸[ب] - پادشاه : ت - شاه کرد .
۲۷۴۹[ب] - راز شناس : ت - کارشناس .
۲۷۵۰[آ] - بلور : ت - بمور .

چاک در پردهٔ خموشی کرد بلطایف شکر فروشی کرد
دل ربود از بتان مهرآیین بسخنهای چون شکر شیرین
دلبری تنگ چشم وعیش فراخ شد ظرافت کنان باوگستاخ
عاقبت خواجه ترکتازی کرد عقل با عشق دستبازی کرد
دست دلبر که رشک نسرین بود کرد از بوسه اش شراب آلود
آن مه نوجوان محبت دید بتمنّای دست بوس خمید
چون زحد درگذشت نازونیاز بوسه برروی هم زدند بناز
رخصت بوسه یافت خواجه زیار بوسه برغنچه زدچوبلوبهار
چون زحد رفت بیقراری او کرد اشارت نگارنسرین بو
که یکی زان بتان روح نواز شود آنشب غریب رادمساز
تا سحر با فسانه و لا به بودیش همنشین وهمخوابه
خواجه تا صبح کامرانی کرد بر مه و مهر سرگرانی کرد
صبحدم چون دمید بادسحر سرخود برگرفت از بستر
هیچکس را درون قصر ندید مضطرب بود تا که شام رسید

۲۶۹۷ ب - عقل با عشق : ت - عشق با عقل .
۲۷۰۰ : ت -
آن بت گلعذار نسرین بو خم شد از بهر دست بوسی او
۲۷۰۱ آ - زیار : ت - مست .
۲۷۰۲ آ : ت - لب دلبر ببوسها می خست .
۲۷۰۲ ب - نسرین : ت - شیرین .

بود آنشب دگر همین منوال تا سحر با بتان مشکین خال
چند شب چون نشاط و بازی کرد کامجویی وعیش سازی کرد
یکشبی آرزوش بردشکیب از دگر دلبران نخورد فریب
ولی از تاب می مشوش داشت درخم زلف آن پریوش داشت
دلربا نیز یافتش راغب دید برخود ضیا فتش واجب
پیش خویشش کشید ازسر ناز پهلوی خویشتن کشیدش باز
مشت نقلی بدست داشت جوان در بغل ریخت پیش سرو روان
چون کشیدش به پیش خویش فراز درکشیدش درون رخت بناز
خواجه را چون برخت خویش کشید خواجه بگشاد چشم خویش چه دید
که همان پیر بود و خرقهٔ او که سرخویش برده بود فرو
دربغل نقلهاش ریزهٔ نان سوی او پیر دید خنده زنان
که دگر میل سیمیا داری تا نمایم سیمیا کاری

۲۷۰۸ آ - همین منوال : ت - برینمنوال .
۲۷۰۹ آ - و : ت - حذف شده .
۲۷۱۲ آ - راغب : ت - رنجور .
۲۷۱۲ ب : ت - گفت امشب مباش از من دور .
۲۷۱۳ ب - کشیدش : ت - نشاندش .
۲۷۱۵ آ - به پیش خویش : ت - بسوی تخت .
۲۷۱۸ آ - ریزه : ت - خورده .
۲۷۱۸ آ - زنان : ت - کنان .

جلوه گر شد هزار حور و پری شمع در دستشان بجلوه‌گری
همه خوبان قاقمین اندام همه شمشاد قد و سروخرام
همه نسرین عذار و سنبل موی همه گل چهره نخل ریحان موی
لالهای شگفته همچو چراغ لاله را برجگر ازیشان داغ
همه دوشیزگان حور لقای همه مهر و مه جهان آرای
در میانشان بتی پری رخسار ریخته رویش آب روی بهار
قامتش سر بر آسمان میسود سبزه از دامنش عبیر آلود
سایه‌اش جان بخاک می‌بخشید بتکبّر بآسمان میدید
قدم از ناز می نهاد بخاک مرده‌زو زنده‌گشته زنده هلاک
چونکه آن خیل آمدند فراز پیش شد پیرک دوالک باز
آنجوانرا بشاهدان بسپرد خود برفت و گرانی ازره برد
آنجوان بابتان همچو چراغ میخرامید همچو سرو بباغ
تا بقصری شدند روح فزای طرفه قصری بلند گردون سای
کنگرش با فلک بسرگوشی طاق با عرش در هم آغوشی
طاقها یش چو طاق ابروی یار منزل مردمان با انوار
درش از عاج و فرش از مرمر خانه برخانه‌اش زهم خوشتر

۲۶۶۴ ب - چهرهٔ نخل : ت - عارضان . ۲۶۷۰ ب - زو : ت - را
۲۶۷۲ ب - خود برفت : ت - رفت پیر .
۲۶۷۶ ب - با انوار : ت - نور نثار .
۲۶۷۷ ب - خوشتر : ت - بهتر .

تختی آنجا نهاده بود بلور مردم و تخت وخانه یکسر نور
ماه تابان نشست برسرتخت تن بلورین و دل چو مرمر سخت
دلربایان سفیدپوش همه از دهنها شکر فروش همه
چون جوان پا درون قصر نهاد بوسه زد برزمین بپای ستاد
خسرو دلبران طلب کردش میهمانی بنقل لب کردش
پیش خودخواند وساختش دلگرم بسخنهای دلبرانهٔ بزم
خادمان سفرها درآوردند کاسه ازنقره و زر آوردند
صحن فیروزه بود وکاسهٔ لعل معدها را ازو درآتش نعل
خوردنی آنچه آرزو میخواست پیش بردند و شرمها برخاست
سفره برداشتند وبس کردند دست شستند و می هوس کردند
هرطرف ساقیان سیمین ساق جلوه دادند بادهای رواق
کرد آن گلعذار تاتاری میهمانرا زباده دلداری
ساقیان باده را فسون خواندند مطربان زلف چنگ افشاندند
در سر مرد جای کردی می در دل خلق راه کردی نی
چون نسیم می نشاط اندیش پردهٔ شرم برگرفت از پیش
خواجه را زان شراب فیض آثار عقل شد مست و آرزو هشیار

۲۶۸۲ ب : ت - دلبریهای بس عجب کردش .
۲۶۸۴ آ - سفرها در : ت - سفره پیش .
۲۶۸۵ آ - فیروزه : ت - پیروزه .
۲۶۸۸ آ - ساقیان : ت - ماهیان . ۲۶۹۳ آ - آثار : ت - نثار .

بفسون میشدی خلاص از دیو   باز از غول می‌شنید غریو
هشتمین روز کِشت‌زاری دید   شادمان گشت و سوی کشت دوید
دید دیوار پست و شهر و بنا   جوی‌های روان روح فزا
پیشتر رفت ازحوالی کشت   دید باغی به از هزار بهشت
طرفه باغی دم مسیح آثار   پر گل و لاله همچو عارض یار
سرو و شمشاد او فزون ز قیاس   ارمش گفته صد ثنا و سپاس
سنبلش زلف را فکنده بپای   عارض لاله‌اش جهان آرای
نرگسش شوخ چشم و مردم‌دوز   گل او آفتاب ملک افروز
یاسمینش بهار عالم‌جان   سوسنش درسخن گشوده زبان
نرگس مست آن ریاض نعیم   همچو نارنج برطبقچهٔ سیم
نخلها سبز و میوها پر بار   جنّتی از فواکه و انهار
نارهایش که داده جا نزاقوت   حقّهٔ از مفرّح یاقوت
بوی سیب و بهیش تا عیوق   روبرو همچو عاشق ومعشوق
نخلهاش از ترنج واز نارنج   میوهٔ عیش را ترازو سنج
شیخ زاده در آن بهشت دوید   ز آرزو بیش میوها می‌چید
خورد از میوه آنقدر که توان   خفت در پای سروهای روان
زیر نخلی ز میوه پر تشویر   دید پیری سلام کرد به پیر

۲۶۳۴ آ - ازحوالی : ت - زان میانه .
۲۶۳۶ آ - آثار : ت - نثار .
۲۶۳۹ آ - و : ت - حذف شده .

پرسشش کرد پیر دیرین‌سال   گفت آنچش گذشته بود احوال
آن جوان در عجب فتاد ز پیر   کو چه سان کرد حال او تقریر
پیر اظهار آشنائی کرد   پیش خود خواند و دلربائی کرد
ساعتی چون گذشت پیر کهن   گفت کای نور هر دو دیدهٔ من
عمرها شد که جایم این باغ است   در دل از میوها مرا داغ است
منتظر تا بچند بنشینم   که از این نخل میوهٔ چینم
خورده‌ام میوهای چیده بسی   دارم از دست چین خود هوسی
نوجوان پیر را کشید به پیش   تا سوارش کند بگردن خویش
قدم پیر خود دوالین بود   با دوالش ببست محکم زود
آنجوان را چنان فکنده بدام   تا ختی سو بسوی تا گه شام
شام چون از کواکب سیّار   گشت روشن سپهر حادثه‌کار
بادی آمد ز کنج باغ پدید   طرفه بادی که روح می‌بخشید
خار و خاشاک را ز راه برفت   تنگدل غنچهای باغ شگفت

۲۶۴۹ آ - پیر : ت - مرد .
۲۶۵۰ آ - کو : ت - که .
۲۶۵۱ آ - کرد : ت - حذف شده .
۲۶۵۳ آ - میوها مرا : ت - حسرتم بسی .
۲۶۵۴ : ت -
که از این نخل میوهٔ چینم   خورم آنکه بجای بنشینم
۲۶۵۵ آ : ت - میوهٔ چند خورده‌ایم بسی .

شب نه بل اژدهای آدم گیر   سر و پای جهان گرفته بقیر
شب نه مانند غول رو سیهی   نه اثر از ستاره‌ئی نه مهی
باد او جان گزا چو باد سموم   گرمیش کرده سنگ و آهن موم
شد جهان از هجوم لشگر زنگ   همچو گور جهود تیره و تنگ
تیره و تنگ و تار چون شب غم   گرمیش داده یاد از تب غم
عالم از دود تیره گلخن بود   غار ضحاک و چاه بیژن بود
زنگیی بود عالم بی نور   تار مویش هزار چون دیجور
شیخ زاده نه شام خورده نه چاشت   قدمی می نهاد و بر میداشت
ناگه از دور تو چراغی دید   همچو پروانه سوی نور دوید
دید از گوشهای وادی دور   کلبه‌ئی تنگ تر ز دیدهٔ مور
عورتی پیر و دختری چون ماه   کرده دران خرابه منزلگاه
پیر زالی چو چرخ ناهموار   با بتی همچو صد هزار نگار
پیر زن میهمان پرستی کرد   خوردنی آنچه داشت پیش آورد
بعد خوردن زبان گشاد عجوز   که جوانمرد باشی و فیروز
از چه این جانبت گذار افتاد   سوی این بقعه ات چه کار افتاد
این بساطیست منزل دیوان   شاخ دیوانش آمده ایوان
ماهم اینجای چون تو افتادیم   دل بتنهائی اینچنین دادیم

2606 آ - زنگیی : ت - زنگی .
2614 ب - بقعه ات : ت - کشورت .
2615 ب - دیوانش : ت - ایوانش .

شوهری داشت دختر اینجا مرد   حسرت بی شمار با خود برد
اندکی تخم غلّه کاشته ایم   چشم عمری براه داشته ایم
تا رسد چون تو نوجوانی باز   بت طنّاز را شود دمساز
من سرگشته هم درین وادی   دهمش اختصاص دامادی
آنجوان کان دمش بگوش آمد   شهوت خفته اش بجوش آمد
آرزوی بت سمنبر کرد   خواست دستور و میل دختر کرد
دختر دلفروز شوی فریب   در زمان زان جوان ربوده شکیب
وقت چون شد که جفت هم گردند   سخره خواب و خفت هم کردند
بستر انداختند و رفت جوان   تا فراغت کند ز کیدجهان
خفته در بستر آن عروس بناز   کرد چون مرد دیدهٔ خود باز
دید دیوی سفید گشته عروس   خواجه را بود جای صد افسوس
خواند لاحول شیخزاده و جست   از میان دو پای دیو برست
رو بصحرا نهاد و تند شتافت   تا زمانه ز صبح پرتو یافت
صبح سر زد ز کوه جلوه‌کنان   شیخ زاده براه گام زنان
همچنین هفت روز راه برید   چند ازین گونه دیو و غول بدید

2619 آ - رسد : ت - شود .
2621 آ : ت - آن جوان چون حدیث زال شنید .
2622 آ ب - آمد : ت - رسید .
2625 ب - کیدجهان : ت - سرو روان .
2630 ب - براه گام : ت - بگام راه . آ 2631 - هفت : ت - چند .

چیست کامت که درزمان بدهم   آرزوهات درکنار نهم
گفت با او جوان با فرهنگ   آرزویی که داشت در دل تنگ
که دلم سیمیا هوس کردست   وز دگر کار و بار بس کردست
پیر گفتش که جهد بیش آور   تا بگویم ز سیمیات خبر
سفره آورد پیش و بندگشاد   ریزه نانی که بود پیش نهاد
آن جوان مشت ریزه نان برداشت   پیر بنگر چه فکر درسر داشت
دست اورا گرفت و پیش کشید   نرم گویان بروش میخندید
آن جوان ریزه نان نخورد از شرم   در بغل ریختش زبس آزرم
پیر بردش درون خرقهٔ خویش   آن جوانمرد شد خیال اندیش
کاین چه آیین میهمان داریست   وین چه طرز از رسوم غمخواریست
چون جوان چشم باز کرد چه دید   آنچه از دیدنش خرد ترسید
پهن دشتی چو دشت حرص فراخ   دیولاخی درو نه شاخ و نه کاخ

۲۵۷۶ب - وز : ت - از .
۲۵۷۸ب - ریزه : ت - خورده .
۲۵۷۹آ - ریزه : ت - خورده .
۲۵۸۱آ - ریزه : ت - خورده .
۲۵۸۳آ - کاین : ت - کین .
۲۵۸۳ب - طرز از : ت - رسم و .
۲۵۸۵آ - حرص : ت - خیره .
۲۵۸۵ب - دیولاخی : ت - دیوگاهی .

شست درشست پهن دشتی دور   گرم مانند پهن دشت نشور
کوه از هیچ سوی پیدا نه   جاده و راه و روی پیدا نه
تخم مرغ ار دران بیابان بود   بیش از فرسخی نمایان بود
سینه سوزان سرابهای سفید   دلفریبنده چشمهای امید
عقل دیوانه در بیابانش   وهم آزرده از مغیلانش
ریک از گرمیش جهان وطپان   همچو گندم بتابهٔ بریان
لاله و ریک بهر آن غمناک   بودچو قطع وریک روزهلاک
جانورها طپان بگرد سراب   همچو ماهی بگرد چشمهٔ آب
رستنی غیر شاخ آهو نه   منزلی غیر گنبد او نه
شیخ زاده فتاد در تک و تاز   در بیابان سهمناک دراز
رفت بسیار و مانده گشت زتاب   تا که از ماندگی ربودش خواب
ساعتی خواب کرد در غاری   غار نی آشیانهٔ ماری
شامگه بود خاست بهر سفر   که سفرهای دور شب بهتر
شب تاریک و هول تنهایی   دل کجا آورد شکیبایی

۲۵۸۶آ - شست در شست : ت - شصت در شصت .
۲۵۹۱آ - وریک : ت - در ریک .
۲۵۹۲ب - وریک : ت - ریک
۲۵۹۴ب - منزلی : ت - گنبدی .
۲۵۹۵ب - دراز : ت - و دراز .
۲۵۹۶آ - و : ت - حذف شده ؛ ز : ت - از .

بود مجموع کوه کان بلور   پیش اهل نظر چو قبّهٔ نور
شیشهٔ آسمان شکسته بسنگ   مه و مهرش دو رخنه در ره تنگ
تیغ او تیز و زان سپهر بلند   کرده پهلو تهی ز بیم گزند
نور روز از سفیدی رنگش   تیغ خورشید تیز از سنگش
ایستاده چو خوی خوبان تیز   تیغ او تیز از برای ستیز
شیخ زاده قدم بکوه نهاد   بر سر کوه شد روان چون باد
بود در راه هفت روز درست   هشتمین چون کنار قلّه برست
بر سر کوه بود خانقهی   اهل شوق و نیاز را پنهی
خانقاهی کشیده سر بسپهر   کنگرش همزبان بماه و بمهر
پیشگاهش نشیمن هاتف   وقف او عقل و عارفش واقف
کنگرش همزبان روح قدس   بوده از درگهش فتوح قدس
زاهدی خانقه نشین بصفا   لامعش از جمال نور وفا
غوطه در بحر معرفت زده پاک   برده سجّاده بر سر افلاک
با سپاه ضمیر عالم گیر   برده بیرون ز هفت پایه سریر
تنگ بر دیده اش جهان فراخ   با فرشته مقالتش گستاخ

۲۵۴۵ آ : ت - بود کوهی تمام سنگ بلور .
۲۵۴۶ ب - در ره : ت - آمد .
۲۵۵۴ : ت - حذف شده و جای بیت خالی است .
۲۵۵۵ ب - بوده : ت - بود .
۲۵۵۹ ب - مقالتش : ت - سخن کنان .

ز آب چشمش وضو بهر بابی   کاب بارانست بهترین آبی
بلکه ز ان نیز دست او کوتاه   که بود چشم مردمش همراه
کرده قطع نظر ز عالم دون   که ازو جز الم نمانده کنون
کار دنیائیش رسیده بعرض   کرده با گام سعی طی الارض
دست همّت ز عالم افشانده   آسمانرا ورق ورق خوانده
دامن از صحبت کسان چیده   قلّهٔ کوه را پسندیده
هیچکس را بسوی او ره نی   اجنبی از سلوکش آگه نی
چون جوان دید پیر پاک ضمیر   رفت پیش و سلام کرد به پیر
زاهدش گفت در جواب سلام   و علیک السلام و الاکرام
منعقد گشت صحبت هر دو   شد مؤکد محبّت هر دو
آمد از عالم دگر خبرش   کائن جوان کامد این طرف سفرش
هست اشارات عالم غیبی   اینچنین رفته حکم لاریبی
که بنیروی سیمیاش حکیم   در گداز آورد چو شوشهٔ سیم
پیر کردش بصحبت خود خاص   گفت با آن جوان با اخلاص

۲۵۶۰ ب - کاب : ت - کان .
۲۵۶۵ ب - قلّه : ت - گوشه .
۲۵۶۶ ب - سلوکش : ت - ضمیرش .
۲۵۶۸ ب - و : ت - که .
۲۵۶۹ ب - مؤکد : ت - ظاهر .
۲۵۷۰ ب : ت - کین جوانرا بدینطرف سفرش .

ناگهان پیری‌اش دوچار آمد　　شمعی‌اش بهرشام تار آمد
گفت شهریست درحدودخطای　　هست پیری درو جهان آرای
نام آن شهرهست شهرسفید　　سیمیاجو از ان رسد بامید
چون پسراین شنید برپاخاست　　عذرآن رهنمای داناخواست
شد روان کام زن بشهرسفید　　تا ازآنجارسد بملک امید
دیدشهری نه‌شهر دریائی　　پهن طولی درازپهنائی
جمع گشته هزارمصر بهم　　یافته خطّهٔ سفید علم
در و دیوار او تمام سفید　　از سپهرش رسیده نام سفید
شهررا ازسواد باشدبهر　　پای تاسر بیاض بودآن‌شهر
پر زخوبان دلبر طنّاز　　همه مه طلعت وغریب نواز
همه گل‌رخ و یاسمین اندام　　همه شیرین ادا ونغز کلام.
شیخ زاده بشهرچون جاکرد　　دلش آن دلبران تمنّا کرد.

۲۵۱۷ آ - پیری‌اش : ت - پیریش .
۲۵۱۷ ب - شمعی‌اش : ت - شمیش .
۲۵۱۹ ب : ت - تا ازآنجارسد بملک امید .
۲۵۲۰ ، ۲۵۲۱ : ت - حذف شده .
۲۵۲۴ ب - رسیده : ت - رسید .
۲۵۲۵ ب - بیاض بود : ت - بود بیاض .
۲۵۲۷ آ - یاسمین : ت - نازنین .
۲۵۲۷ ب - نغز : ت - طرفه .

دیو طبعی واژدها خوئی　　.بردش از یاد سیمیاجوئی
ساقی شنگ دید ودلبرمست　　باز با نفس شد نشاط پرست
چون تمنّای نفس غالب شد　　با خراباتیان مصاحب شد
کُنج میخانها مقام گرفت　　سبحه ازکف فکند وجام گرفت
درپی شاهدان رعنا رفت　　دلش ازشاهدان بیغما رفت.
کرده دایم طهارت ازمی‌ناب　　ساختی ابروی بتان محراب
برسر کوی شاهد چالاک　　مست واوباش رفتی و بی باک
دربئی ورطهای خون‌آشام　　اوفتادی زگردش ایّام
عسسان عاقبت غلو کردند　　راز اوجمله جست وجو کردند.
.تهمت خون و دزد کردندش　　بهرکشتن بدار بردندش
.از دعاهای شیخ با اخلاص　　گشت از ان ورطهم بزودخلاص
داشت دست ازهوای دل ناچار　　هوس سیمیاش برده زکار
خبرپیر سیمیائی یافت　　بهرتحصیل سوی او بشتافت
.درحوالی بلدهٔ مذکور　　بودکوهی تمام سنگ بلور
خبرپیررا درآنجا یافت　　سوی کوه بلور تند شتافت
.دیدکوهی کشیده سر بسپهر　　چشمها ورنشیبش ازمه ومهر

۲۵۳۲ ب - کف فکند : ت - دست داد .
۲۵۳۶ آ - دربئی : ت - درپی .
۲۵۴۱ ب - تحصیل : ت - تحقیق .
۲۵۴۲ ب - سنگ : ت - کوه .

پدر از بحر چشم دُرسفتی / روز و شب با پسر چنین گفتی
کای پسر از خدا نداری شرم / ذره‌ای نیست در دلت آزرم
گویمت از ره خرد سخنی / رحم کن برخود ار بمن نکنی
حیف باشد چنین نهال بلند / که عزیزان بری ازو نخورند
حیف از این درخت بادر گل / که بود جای گیرو بی‌حاصل
حیف ازین دیده کو صفابین نیست / آه ازین دل که وحدت آیین نیست
حیف ازین جان که هست جسم پرست / همچو افسونگران طلسم پرست
درچهل سال جهل بودت فن / باش چل روز نیز تابع من
تا بسرحد کبریات برم / بمقیمان آن درت سپرم
دیدهٔ بینشت کنم روشن / شویمت رخ ز دودهٔ گلخن
درپسر قول او نکرد اثر / پند اورا نگوش کرد بدر
پیر بیچاره استخاره کنان / بهرآن نو نیازچاره کنان
صبحگاهی درامید گشود / هاتف غیب رخ زغیب نمود
کای کهن سال پیر پخته مجوش / کز دَمَت در فلک فتاد خروش
رو پسر را سوی سفر بفرست / بسفرهای پرخطر بفرست

۲۴۹۴ب : ت - که کسان میوهٔ ازو نخورند.
۲۴۹۶آ - صفابین نیست : ت - خدا بین است.
۲۴۹۶ب - آیین نیست : ت - آیین است.
۲۴۹۷ب - همچو : ت - همچون.
۲۵۰۲ب - نو نیاز : ت - بوالفضول.

کز سفر نرم میشود دل او / درسفر حل کنیم مشکل او
آتشی در دلش برافروزیم / آنچه نالایقش بود سوزیم
گوی تا شمع دل برافروزد / رَود و سیمیا بیاموزد
با پسر گفت پیر بار دگر / کای پسر روی کن بسوی سفر
که ترا بامن آشنایی نیست / درچراغ تو روشنایی نیست
گو کنی آرزوی دیدن ما / برو و سیمیا بورز و بیا
که بود سیمیا بما نزدیک / راه آن هم ببی بود باریک
چون پسر نام سیمیا بشنود / دردلش مهر سیمیا افزود
هوس سیمیا زراهش برد / هوس دیگرش ز دل افسرد
پسر ازخدمت پدر برخاست / بهر تحصیل سیمیا سرراست
شهر بر شهر شد سفرکردار / تا شود آگه ازحقیقت کار

۲۵۰۷ب - نالایقش : ت - نابودنی.
۲۵۰۹آ - گفت پیر : ت - پیرگفت.
۲۵۰۹ب - بسوی : ت - سوی.
۲۵۱۰آ - ترا بامن : ت - مرا با تو.
۲۵۱۰ب : ت - با توام جز دم جدایی نیست.
۲۵۱۱ب - بوَرز و : ت - بدان.
۲۵۱۲ب - ببی بود : ت - بود ببی.
۲۵۱۴ب - افسرد : ت - بسترد.
۲۵۱۵ب : ت - ساخت برگ سفر بزودی راست.

* نقل قندی شیرین کلام سمرقندی
که در بزم آن سپهر ارجمندی
روح پیوندی کرد [۱]

زاهدی بود بس بلندمقام   قایم اللیل و صایم الایّام
خسروی درلباس درویشی   برده سر در پلاس درویشی
کهنه دلقی پسندش ازدوجهان   آفتابی در ابرگشته نهان
درگداز آمده دل نوِمش   همدم قدسیان دم گرمش
از ریاضت دمی نیاسوده   همه تن جان وجسم فرسوده
استخوانش گداخته از بیم   درگداز آمده سبیکهٔ سیم
خازن گنج خانهٔ توحید   پادشاه ولایت تفرید
پادشاهیش را نقاره وکوس   بانگ سبّوح و نعرهٔ قدوس
آه آتش فشان گردون سا   علمش بود و شقّهٔ والا
اشک چشم آه سرکشش زجگر   حوض و سروش برای مدنظر
بدنش روح و جسم فرسوده   پوست باخرقه‌اش یکی بوده

---

[۱]* : ت - حکایت زاهد .   ۲۴۷۱[آ] - جان وجسم : ت جسم وجان.
۲۴۷۳[ب] - تفرید : ت - تجرید .
۲۴۷۶[ب] - برای مد : ت - برآمدی ز .
۲۴۷۷[آ] - بدنش : ت - بدلش .

با زمین آسمان زیروزبر   شیشهٔ ساعتیش پیش نظر
داده بودش خدای جل جلال   پسری پیش ازین بچندین سال
پسری خام و سست اندیشه   بوده دایم مسافرت پیشه
خدمت آن بزرگ داده زدست   گشته با جاهلان نشاط پرست
هرگزش ازپدر نیامده یاد   دم جان پرورش گرفته بباد
ازخدا بیخبر سیه کاری   ظلمت نفس را گرفتاری
فاسقی فاجری سیه رویی   آدمی صورتی سبج رویی
شسته بامی زحق پرستی دست   بنده سادگان باده پرست
خونی و دزد و رند و بدکردار   مست و اوباش و رهزن عیّار
درکج اندیشگی بعالم خاص   صدره ازپای درّ گشته خلاص
عاقبت با دعای آن درویش   گذر افکند بر ولایت خویش
پدر ازخصلتش پریشان شد   از ملاقات او پشیمان شد
پند بسیار دادوسود نداشت   پند اورا بگوش خود نگذاشت.

۲۴۷۸[آ] - زیر زبر : ت - زیر و زبر .
۲۴۸۰[ب] - بوده : ت - بود .
۲۴۸۱[آ] - جاهلان : ت - کودکان .
۲۴۸۵[آ] - با : ت - از .
۲۴۸۵[ب] : ت - باکج اندیشها نشاط پرست .
۲۴۸۶[ب] - مست : ت - هست .
۲۴۸۹[آ] - از : ت - وز .

شاه بهرام با هزار امید کرد زیور بسان زهره سفید
کند سنجاب را که بودش دوش شد چو نخل بهار قاقم پوش
عالم افروز شد ز پر نوری در سفیدی چو شمع کافوری
از ره عیش با نشاط تمام شد بگنبد سرای قاقم فام
گنبد عاج گون زشفافی فرش او سنگ مرمر صافی
گنبد عاج و خسرو والا چون صدف بود لولو لالا
قاقمی خلعت سمرقندی از فسون کرده روح پیوندی
قمرخانگی بصد تعظیم قد برافراخت چون سبیکه سیم
پیش آن مهر آسمان جلال خم شد و سجده برد همچو هلال
هر طرف سیمین بهاری بود آن نه خانه شکوفه زاری بود
قاقمی خلعتان سیم اندام جمع در حلقه همچو ماه تمام
پهلوی هم شکرلبان خندان تنگ بنشسته چون صف دندان
پهلوی هم چو عقد مروارید عقد آنگونه چشم عقل ندید
شیشهٔ می چو ماه سیمین تن خون نموده برون ز لطف بدن
جام سیمین ز باده لعل نثار چون در آیینه عکس عارض یار
باده از ساغر بلور عیان گشته آتش درون پنبه نهان
جام سیم از شراب دیده نوید گشته چون روی یار سرخ و سفید
داد می چون بجام گشت رفیق خاتم نقره را نگین عقیق

۲۴۴۸ب - عقد : ت - عقدی.
۲۴۴۹آ - شیشه : ت - تیشه .

باده با جام سیم گست قرین بود ته نقره لعلی رنگین
از بن نقره رنگ سیمین جام گشته همچون شکوفهٔ بادام
داشت مطرب بملک جان آهنگ عود و قانون و عاج بر سر چنگ
او چو قانون و عود عاج گرفت یافت جان نغمه تخت و تاج گرفت
نی نایی که نقره پوش آمد ز و دل محوشان بجوش آمد
شب ز سیاره چون بجوش آمد عالم از ماه نقره پوش آمد
شد گدازان ببزم شاه کریم شمع کافور چون سبیکه سیم
مسند عاج بود و باده و جام بود تثلیث زهره و بهرام
شاه کرد از بت سمرقندی آرزوی گوارش قندی
تا بافسانهٔ فسون پرور بردش دل ز دست و هوش از سر
او پس از عذرهای مهرانگیز بدعا کرد آتش شه تیز
که سرت سبز باد و روی سفید دشمنت را سفید چشم امید
چون دعا کرد و چون شکوفه شگفت غنچه سان در تکلم آمد و گفت

۲۴۵۵آ - نقره : ت - جرعه .
۲۴۶۳ب - بردش : ت - بردیش .
۲۴۶۶ب - غنچه سان : ت - غنچه وش .

پیل از آنست با شکوه و وقار   که ز سنجابی است زینت دار
تن بهتر ز قاقم احباب   خوش بود در میانه سنجاب
بود سنجاب رنگ خاکستر   بُرد از آیینه زنگ خاکستر
چون که سنجاب رنگ بود سنجاب   شد برابر بمهر عالمتاب
چون شنید این خدیو نیک اندیش   قاقم اندام را کشید به پیش
هر دو خفتند با دل خرّم   شد گل و بید مشک یار بهم

۲۴۲۱ ب - زینت دار : ت - خلعت وار .
۲۴۲۳ ب - زنگ : ت - رنگ .

* آرام گرفتن آن لولو لالای خسروی قطره وار روز آدینه در صدف سیمین گنبد بلوری و با ذهره جبین سمرقندی طرب افزودن ۱

روز آدینه چون سفیده دمید   زاغ شب از عقاب روز رمید
پیش طاق دکان شیشه گری   شد سفید از سفیدهٔ سحری
اختر روز سر ز کوه افراخت   با مدادان سفید مهره نواخت
آسمان جدول سفید کشان   دادی از جوی شیر خلد نشان
باز قاقم کشید کوه بدوش   کند سنجاب را که بودش دوش
سرخی روز و صبح چون کافور   در نظر باده بود و جام بلور
کرد پرواز زاغ گردون سای   بیضهٔ روز را گذاشت بجای
زنگی شب شد از جهان خندان   از سفیده عیان شدش دندان
شد زمین آبدار از نم صبح   کوه شد کان نقره از دم صبح

---

* ۱ : ت - رفتن بهرام روز جمعه بگنبد سفید و افسانه گفتن بت سمرقندی .
۲۴۲۹ آ - روز : ت - کوه .
۲۴۳۲ ب - و : ت - حذف شده .
۲۴۳۵ آ - نم : ت - دم .

درگه خانه بسته بود گشاد   چون قدم در درون خانه نهاد
دید آنرا که بود در خانه   جفت بلقیس دیو دیوانه
در زمان تیغ از نیام افراخت   هر دو را سر بزیر پای انداخت
حال آن شاه کار نادره کار   از کنیزان نمود استفسار
همه زنهار خواستند زشاه   ساختندش ز سرّ کار آگاه
از فسون وزیر دشمن خوی   وز غم شاهزادهٔ دلجوی
وان خیانت نمودنش در کار   تهمتش بر مه سپهر وقار
صورت حال شب که چون بی رنج   اژدها شد زغار برسر گنج
وان گرفتن بهم دو پیکر را   ذنب و زهرهٔ فسونگر را
شاه از ان شاه کار جوش کنان   قلزم کینه اش خروش کنان
ناگه از نقب شاهزاده رسید   شاه چون روی شاهزاده بدید
در بر خویشتن گرفتش تنگ   هر دو رفتند بر سر اورنگ
خانه را شاهزاده خلوت یافت   بهر تقریر حال فرصت یافت
آنچه بر سر گذشته بودش گفت   شاه چون گل ز وصل او بشگفت
ماند خوشحال خسرو اندر کاخ   رفت شهزاده باز در سوراخ
از میانشان نشست شور و شغب   جنگشان شد بدل بعیش و طرب
کینه جویان زکینه جویی دور   بود از هر طرف سرای سرور

۲۴۰۲آ - شب : ت - شه .
۲۴۰۳آ - وان : ت - زان .
۲۴۰۸ب - ز وصل : ت - بوصل .

ماند بی تیر زه گسسته کمان   همچو مدّ از الف گرفته کران
تیغ جا کرده در غلاف سیاه   یوسف مصر مانده در ته چاه
سپر از دوش سرکشان افتاد   بستر عیش گشت خرّم و شاد
شد جدا بند بند نیزهٔ نی   گشت نی از برای مجلس می
خسرو هند شاد با سنجاب   مهر و مه او فکنده عکس در آب*
دلپذیرست رنگ سنجابی   میدهد حسن را جهانتابی
خنده زان کرد مهر عالمتاب   کش فلک داده خلعت سنجاب
میزند کبک خنده در کهسار   که ز سنجابی است خلعت وار
مهرهٔ مار خاصیت دارست   رنگ سنجاب گون بدو یارست

۲۴۱۳ب - ته : ت - تک .
۲۴۱۶ب : ت - صلح شد درمیان آتش و آب .
* : ت - افزوده :

خواست سنجاب چون گل سوری   بعد چندی ز شاه دستوری
جانب تخت خویش کرد گذار   در سرش شور یار لاله عذار
با دلارام خویش شاد نشست   دُرِ دل بر سپاه فتنه به بست
هردو را بود پوشش سنجاب   مهر و مه او فکنده عکس در آب

۲۴۱۷آ - دلپذیرست : ت - دلربا بیست .
۲۴۱۸آ - مهر : ت - صبح .
۲۴۱۹آ - کبک خنده : ت - خنده کبک .
۲۴۱۹ب - خلعت وار : ت - زینت دار .

مردمان در میانه افتادند لیک راهی بصلح بگشادند
در میان مردمان صلح انگیز لیک شهزاده درمقام ستیز
گرچه در دست ناوک کین داشت لیک قصد عدوی دیرین داشت
نقب سوی حرم سرای پدر زد نهان وکسی نداشت خبر
پیش از ان رفتنش بمحنت وغم بود یارش کنیزکی ز حرم
دادیش آن کنیز بیگه وگاه خبر آن وزیر و بانوی شاه
خویش را پیش آن کنیز رساند درکنارش زر وگهر افشاند
کرد حال وزیر استفسار که همان بود درحرم درکار
ماه را باوزیر زشت گهر وعدهٔ بود درشبی دیگر
رفت شهزاده سوی صحرا شب تا بیاید بشهر فردا شب
ماند فردا دگر بهانه کنان صلح جویان روانه شان بمیان
شب چوخورشید شد بزیرزمین پرده برداشت ماه پرده نشین
آتشی برفروخت هرکس بود از نهاد جهان برآمد دود
شد ز آتش ستاره وار زمین شد زمین غیرت سپهر برین
شد بنقب آن هژبر شیرشکار اژدها سیر کرد اندر غار

۲۳۷۰ب - شبی : ت - شب .
۲۳۷۱ب - بیاید : ت - که آید .
۲۳۷۳آ - بزیر : ت - تخت .
۲۳۷۴ب - بر : ت - حذف شده .
۲۳۷۶ - سیرکرد : ت - باز رفت .

در حرم بود خولجهٔ بی باک عشرت آیین بدلبر چالاک
هردو با یکدگر بعیش وطرب میل در سرمه دان ولب برلب
شاهزاده ز رخنه بیرون جست هردورا باکمند محکم بست
هردورابست چون بفکردرست درگه خانه بست چابک وچست
ازکنیزان کسی که با او ساخت رست و باقی سراز بدن انداخت
شاه درپیشگاه قلعهٔ خویش غافل ازخانه وخیال اندیش
که چه سازد کزان حصار رهد شعله سان چون ازآن شرار جهد
باز درنقب رفت شهزاده داد دشمن بدست خود داده
رفت وآراست تخت شاهی را خرمی داد ماه و ماهی را
صبحدم کز نسیم روح نواز فاش شد راز چرخ شعبده باز
شاه سنجاب بارخ انور کرد شخصی روان بسوی پدر
گفت با او دوکار کن باما یاکه مردانه از درون بدرا
تا بهم دست برد بنماییم گره از کار بخت بگشاییم
یا روان کن وزیر خود برما کو بود دشمن سبک سر ما
شاه ازین هردوحال حیران ماند بطلبکاری وزیر دواند
کس نشان از وزیر خیره نیافت هرطرف همچو باد گرچه شتافت
خورد بریکدگر ولایت وشهر شاه سوی حرم دوید بقهر
حرم خویش برقرار ندید بی نشان یافت هرکه را طلبید

۲۳۸۱آ : ت - رست و باقی سرش زتن پرداشت .
۲۳۸۸آ - دو : ت - و .

محنت آباد دل سرای سرور
از نوای کمانچه و طنبور
روح را بال گشته موسیقار
کرده پرواز وگشته فیض نثار
داده جان اهل بزم را بلسان
تا رسانیده مطربش بلبان
شاه سنجاب و ماه باختری
شد زمی شان هوای پرده دری
هردو دادند صبر را دستور
غیر را ساختند از در دور
لعل سفتند و کام دل راندند
بهرهم لعل وگوهر افشاندند
هردو بودند خرّم و دلشاد
تا دمی کز سپهر فتنه نهاد
خسرو باختر ز ملک وجود
کرد محراب نیستی مسجود
گشت قایم مقام او سنجاب
گشت آباد ازوجهان خراب
شاهی و مملکت پناهی کرد
بهتر از شاه پیش شاهی کرد
بخت را همنشین نصرت کرد
عدل را کارساز دولت کرد
گشت از آب عدل فتنه نشان
درجهان ظلم را نماند نشان
عدل را پایه عرش فرسا کرد
رایت ظلم را زمین سا کرد
بست از روی عدل دیدهٔ باز
داشتش از گزند مرغان باز
پای شیر عرین کشید به بند
تا نیاید ازو بوحش گزند
کرد ازمین پاک تدبیری
رای او عزم مملکت گیری
باکف ابر فیض بحر نثار
لشکر آرای شد چو ابر بهار

۲۳۲۸ - نوای : ت - صدای . ۲۳۲۹ - بال گشته : ت - داده بال.
۲۳۳۳ - بهرهم لعل و : ت - وز لب لعل.
۲۳۴۴ - شدچو : ت - همچو .

کرد ترتیب تیز و نیزهٔ خوب
می تراشید سازچنگ ازچوب
لشکر آراستی بترکش کین
بال دادی بطغرل وشاهین
ناوک فتنه داشتی بگمان
کشور هند را نموده نشان
پرچم نیزه فتح و نصرت کرد
سوی ملک پدر عزیمت کرد
در ره آن نوجوان پرهنرش
که نشان داد ره بباخترش
شد دوچار و پیشش گرامی کرد
وز دگر خاصگانش نامی کرد
بر رفیقان صدارتش بخشید
اختیار وزارتش بخشید
چون بنزدیک شهر خویش رسید
قبهٔ بارگه بچرخ کشید
ساخت شهری زخیمه وخرگاه
تنگ شد دربساط آب وگیاه
اُردویش از ستور دشت نشور
درپی هرگیا هزار ستور
از دوسو شد بلای چرخ دژم
قبهٔ بارگاه و پای علم
نیزهٔ سرکشش بچرخ رسید
برّهٔ چرخ را بسنج کشید
شه خبردار شد که ابر دغا
ریخت باران فتنه برصحرا
رفت درقلعه باسپاه نشست
درگه آهنین قلعه ببست
غافل از این که نور دیدهٔ اوست
آرزوی دل رمیدهٔ اوست
شاه سنجاب ولشکر پرفن
همه پولاد پوش و رویین تن
گرد آن قلعه حلقه کرده چو مار
همچوخندق گرفته دوحصار

۲۳۴۵ - تیر ونیزهٔ خوب : ت - تیر نیزه وچوب .
۲۳۴۵ - سازچنگ : ت - جنگجوی .
۲۳۵۰ - خاصگانش : ت - همگنانش ،ب-خاصکنانش

گشت سرو روان شتاب‌آیین   دید بر درگهِ در سیومین.
تند خوکی چوتل خاکستر   از دمش گشته‌خانه غرق‌شرر
فتنه کیشی مضرّت اندیشی   برلبش همچو نیزهٔ نیشی
حمله بر شاهزاده کرد گراز   نیزه را کرد شاهزاده دراز
شاه با نیزه اش جسارت کرد   سوی پیشانیش اشارت کرد.
جانب او گراز زور کنان   سخت درمغزاو نشست سنان
گشت ناچیز زخم خورده گراز   کرد شهزاده دست خویش دراز
چونش از زخم خود زبون آورد   نیش او ازدهن برون آورد.
بوالعجب این‌که نیش خوک پلید   بهر درگاه قلعه بود کلید.
شاهزاده درحصار گشاد   قدم خویش درحصار نهاد
چون قدم زد بقلعه درسرراه   گنبدی دید سرکشیده بماه.
بود آن گنبد آب انباری   ازمحیط فلک نموداری
فرش او آب ایستادهٔ صاف   سربسر آب صافی شفّاف
داشت ازسرّ آن خبر دل شاه   شد روان زیرپا نکردنگاه
زانکه آیینه بودو آب نبود   گرچه درپیش دیده آب‌نمود
بعد ازان بود خانه و ایوان   جای بلقیس دور از دیوان.

۲۳۰۱[آ] - جسارت ؛ ت - عزیمت .
۲۳۰۴[آ] - چونش ؛ ت - چون کش .
۲۳۰۷[ب] - دید ؛ ت - بود .
۲۳۰۸[آ] - بود آن ؛ ت - آن چه .

چون ره آن حصار یافت گشاد   شاه و آن روح بخش حورنژاد
متحیّر شدند ازان تدبیر   کو چه‌سان یافت آگهی زضمیر
عقد کردند هردودلبر را   مشتری را و ماه انور را
مجلسی ساختند عقل فریب   که دل حوررا نماند شکیب
ساقیان ازشراب روح آمیز   عقل را داده آرزوی گریز
دلبران بالب شراب آلود   هوش را کرده دیده‌خواب‌آلود
کرده زلف‌خم بتان آهنگ   هوش دلها ربوده همچون چنگ
لب خوبان بنکتهای لطیف   با دل اهل درد گشته حریف
ساقیان عقل راکمین کردند   باده را خانه سوز دین کردند
مطربان ازفسون سخن‌کردند   نغمه را روح بخش تن کردند
داده نایی بروح افزایی   نای را معجز مسیحایی
زده خوانندها بیهبودی   طعنه بر نغمهای داودی
مه دفّاف سحرها کرده   تا فلک را بچرخ آورده
داده عشاق را جگر خونی   چنگی و بربطی و قانونی
عودی انداخته زنغمهٔ ساز   اندرین گنبد بزرگ آواز

۲۳۱۳[ب] - روح بخش حور ؛ ت - حوربخش روح .
۲۳۱۵[ب] - هر ؛ ت - آن .
۲۳۲۰[ب] - درد ؛ ت - فهم .
۲۳۲۲[آ] - فسون سخن ؛ ت - سخن فسون .
۲۳۲۷[آ] - نغمه ؛ ت - علفل .

گر طلسمات راه قلعه شکست   میرسد بر مراد خویشش دست
ور بدو اختران نگردیدند   بیند آنرا که دیگران دیدند
شاه برقلعه رفت وشاد نشست   آگهی شد بشاه ماه پرست
درزمان کرد برگ رفتن راه   تا کمند افکند بخرگه ماه
قلعهٔ بود آسمان مقدار   بلکه برتر ز آسمان صدبار
طرفه برجی بسان گلدسته   گردنی از تن زمین رسته
تند گردنکشی بصد رونق   طوق بر دور گردنش خندق
همچو کعبه اساس و رونق او   حلقه اش کرد گرد خندق او
خندقش را پل آمده مه نو   مه نوکسب کرده زو پرتو
آنچنان فتنهٔ ندیده جهان   زیر هرخشتش آفتی پنهان
پس دیوار او بچرخ قرین   از پیش خشتی آفتاب برین
فتنه انگیز همچو چرخ کبود   آن نه قلعه که سنگ آتش بود
نردبانی نهاده بردر او   فتنهای زمانه درسر او
شد بران نردبان ملک زاده   کرده اسباب راه آماده
شد بران گرد برج گام زنان   همچو مه برفلک شتاب کنان

۲۲۷۳ب - بخرگه : ت - بخرمن .
۲۲۷۷آ - و : ت - حذف شده .
۲۲۸۰ب - پیش : ت - پی .
۲۲۸۲ب - در : ت - بر .
۲۲۸۴آ - زنان : ت - زمان .

چون ازان نردبان ببالا رفت   دلش ازهول فتنه ازجا رفت
ازبرابر سوارهٔ آمد   آفتی سنگ پارهٔ آمد
بر فراز سمند برق شتاب   برسر دست نیزهٔ چوشهاب
حمله برشاهزاده کرد روان   زو نشد بیمناک سروجوان
نیزه را ازکفش ربود بزور   به بن نیزه او فکندش دور
بیکی حمله آن طلسم شکست   یافت بر درگه نخستین دست
درچو بگشاد آن بت چالاک   دید دیگر سوار هیبت ناک
ازرقی تندخوئی بد خوی   ناوکی درکمان کشید بروی
او نکرد التفات وگشت دوان   بسر نیزه درگشاد روان
خانهٔ بود ساحری تاسیس   سقف و فرش و جدار مقناطیس
شد ربایندهٔ سنگ بامقدار   تیر و پیکان آهنین سوار
ماند برجا سوار بی ناوک   شاهزاده گذشت ازان بدرک

۲۲۸۵ب - ازجا : ت - برجا .
۲۲۸۸آ - بیمناک : ت - سهمناک .
۲۲۸۹ب - به بن نیزه او : ت - زد برونیزه و .
۲۲۹۰آ - بیکی حمله : ت - سر بسرنیزه .
۲۲۹۱آ - خوی : ت - خو .
۲۲۹۲ب - کشید بروی : ت - دوید برو .
۲۲۹۳آ - دوان : ت - روان
۲۲۹۴ب - ساحری تاسیس : ت - سربسر تلبیس .

ره سوی باختر نشانش داد — از همه درد و غم گرانش داد
شاهزاده زشهر بیرون رفت — وه چگویم زخرّمی چون رفت
راه میرفت بر سواحل آب — بیخور و خواب میشدی بشتاب
ناگه از اقتضای چرخ درشت — دید فیلی و محملش برپشت
تند فیلی چو کوه قاف بلند — هیبتش وهم را گسسته کمند
بیستونی که داشت چارستون — خرطمش اژدری زکوه نگون
گشت چون شیر فیل نبدو دچار — فیل را رام کرد و گشت سوار
بود فیل وزیر زادهٔ شاه — لیک شهزاده زان نبود آگاه
بار او بود سربسر سنجاب — قیمتش را گمان نکرد حساب
بود در بار کاغذ تعلیم — که ستد خواجه زاده اش زحکیم
شاهزاده چو خواند شد آگاه — از طلسمات قلعهٔ آن ماه
شاد شد خاطر غمینش سخت — تا کشیدش بسوی مقصد رخت

۲۲۴۲[ب] - فیلی : ت - پیلی .
۲۲۴۳[آ] - فیلی : ت - پیلی .
۲۲۴۵[آ] - و : ت - حذف شده .
۲۲۴۵[ب] - فیل : ت - پیل .
۲۲۴۶[آ] - فیل : ت - پیل .
۲۲۴۹[آ] - شد : ت - گشت .
۲۲۴۹[ب] - از : ت - گشت از .
۲۲۵۰[ب] - رخت : ت - بخت .

شد خبر سوی باختر بشتاب — کامده پیل باری از سنجاب
چون شنید آفتاب هفت اقلیم — خواند شهزاده را بصد تعظیم
شاهزاده چو دید عزّت او — برد سنجابها بخدمت او
آن برخسار مهر عالمتاب — ریخت زر صد برابر سنجاب
نام پرسید از ملک زاده — گفت آن طرفه سرو آزاده
که مرا نام نیک سنجاب است — مددم اختر جهانتاب است
چونکه بشنید نام او دختر — در دلش مهر او نمود اثر
گفت با خویش وه چه خوش بودی — کاین طلسمات قلعه بگشودی
دیدمی روی فرّخ آثارش — کردمی در زمان بخود یارش
گلشنی داشت ماه پرده نشین — خنده کرده گلش بگلشن چین
چند از آنجا گل شگفته نهان — سوی آن طرفه سرو کرد روان
یعنی ای نونهال لاله عذار — نیست چون من گلی درین گلزار
شاهزاده چو دید یار شفیق — با گلش کرد بید مشک رفیق
یعنی ای گلعذار مهر انگیز — در دلم کرده آتش غم تیز
من که سنجاب شه لقب دارم — بید مشکم بگل سزاوارم
دختر از آن جواب شد شادان — گشت قصر امیدش آبادان
کرد شخصی روان بسوی پدر — کردش از سرّ حال خویش خبر
که جوانی رسیده است ز دور — همچو پروانه بخدمت نور
جانب قلعه آی از ره راست — تا به بینیم کردگار چه خواست

۲۲۶۹[ب] - بینیم کردگار : ت - بینم که کردکار .

در زمان کس بشهر کرد روان   تا دهد آگهی بسرو جوان.
چونکه آگاه گشت شهزاده   داشت اسباب راه آماده.
بر فراز سمند کوه شکوه   کرد جولانگری بدشت و بکوه
گشت صرصرشتاب و برق‌عنان   خور و آرام را وداع کنان
آرزوی سفر ربوده دلش   دم بدم خرمی فزوده دلش
بس که خستی زمین بسم سمند   خورد برهم اساس چرخ بلند
زیر رانش سمند کوه شکوه   میگذشتی چو آفتاب از کوه
بعد چندی که داد رفتن داد   شد بشهری و باردل بگشاد
نه رفیق و نه همدم و نه حبیب   او جوان غریب و جای غریب
چون اقامت دران دیار نمود   صرف شد اسب و آن اثاث که بود
گلخنی یافت شاه ماه پرست   گوشهٔ زان گرفت وخوش بنشست
بغریبی و بیکسی درساخت   عَلم از دود آه می افراخت
تخت شاهیش پشتهٔ گلخن   لشگرش درد و غصّه پیرامن

۲۲۰۶ب - جوان : ت - روان .
۲۲۰۷ب - داشت : ت - کرد .
۲۲۰۸آ - سمند : ت - کمیت .
۲۲۱۲آ - سمند : ت - کمیت .
۲۲۱۳ب : ت - شد بشهری و داد رفتن داد .
۲۲۱۵ب - اثاث : ت - یراق .
۲۲۱۸ب - لشگرش : ت - لشکر .

تاج شاهیش موی ژولیده   زیر پایش سرشک غلطیده
فکر سنجابش از ضمیر بدر   گشته قانع بفرش خاکستر
روز تا شب بفکر رفته فرو   آهویی خوگرفته بود باو
آهویی طرفه همچو نرگس یار   فتنه انگیز و ره زن و عیار
تا بهم برده چشم مشکین را   خون بدل مرده آهوی چین را
چشم او کرده صید صیادان   ریخته خون زچشم جلّادان
از قضا صیدپیشهٔ یکبار   از برای شکار بود سوار
تیر درکف شکنج در ابرو   اسب را گرم کرد بر آهو
آهوی شوخ چشم سحرانگیز   کرد ازپیش آن سوار گریز
پیش شهزاده شد بسوز و گداز   یعنی از دست این خلاصم ساز
آن جوان روی شاهزاده چو دید   خون وحشی غزال رابخشید
چونکه آثار مردمی دیدش   رفت نزدیک وحال پرسیدش
شاهزاده زخواب دیدهٔ خویش   گفت با آن جوان نیک اندیش
آن جوان تنگ ازشکر بگشاد   از سر مردمی جوابش داد
گفت خوابی که رفت تقریرش   روشن آید بعقل تعبیرش
گوش کن تا دهم زحال خبر   ماه روشن میان خاکستر
دختر پادشاه باخترست   کش بسنجاب میل بیشترست
او بسنجاب شاد و تو سنجاب   اینچنین حال کس ندیده بخواب
وصل او روزی تو خواهد بود   میشوی از وصال او خشنود
این سخن گفت وکیسه کرد فرو   آنچه همراه داشت داد باو

۲۲۳۸آ - کیسه کرد : ت - کردکیسه .

که جوانمرد را چه می آید — تا زهم آن طلسم بگشاید
هرچه گفت آن مسیح خضر لقا — خواجه زاده نوشت بر یکجا
چون بیاموخت از حکیم فسون — بوسه زد بر زمین و رفت برون
رفت و باخویش کرد اندیشه — که چو من با دل خود پیشه
یافتم آنچه داشتم در دل — پای اندیشه ام نماند بگل
نیست لازم باین همه خواری — بهر مردم کنم جگر خواری
چون سگان شکاری محروم — هرزه گردم بگرد هر برو بوم
به که تدبیر کار خویش کنم — وان پری را شکار خویش کنم
کرد رو سوی باختر بشتاب — برد پر بار فیلی از سنجاب
نسخهٔ کز حکیم یافت بدست — هم دران بارهای فیل به بست
چون درآورد فیل را در آب — خود بکشتی نهاد رو بشتاب
بعد چندی که راند کشتی را — دید از بخت خویش زشتی را
شد عیان موجهای کوه شکوه — کشتیش خورد برکمرگه کوه
خواجه را موج عمرفرسا شد — طعمهٔ ماهیان دریا شد
شاهزاده در انتظار بسی — از رفیقش نشان نداد کسی
شاه روزی هوای صحرا کرد — رغبت صید آشکارا کرد
شاهزاده بماند در خانه — از دل و عقل و هوش بیگانه

۲۱۸۱ ب - وان : ت - آن .
۲۱۸۲ ب - فیلی : ت - پیلی .
۲۱۸۳ ب - فیل : ت پیل .

ماند با او وزیر حیله شعار — تا نگیرد دلش زغصّه غبار
خواجه چون یافت فرصت بیداد — رفت سوی حرم بخاطر شاد
چون برآراست بزمگاه وصال — گشت شهزاده واقف از احوال
خواجه هم زان حدیث آگه شد — که کمند مراد کوته شد
بهر تدبیر کار چُستی کرد — پیش شه رفت و پیش دستی کرد
باَدای بد آن دد بدخواه — کرد خاطر نشین حضرت شاه
که جگرگوشه ات که بیمارست — دلش از مهر دلبرت زارست
میکند قصد آنکه در خوانت — نهد انگشت بر نمکدانت
کند اظهار رسم بی ادبی — آه ازین کارهای بوالعجبی
قهرخانگی از ان افعال — بس که غم خورده گشته همچو هلال
پیش خود طرفه سرو آزاده — خنجری آبدار بنهاده
چون نشد دفع آن مکان ستیز — میکشد خویش را بخنجر تیز
شاه را قهر راه احسان زد — آتش کینه شعله درجان زد
گفت تا خونیی برون تازد — سرش از تن بکینه اندازد
یکی از زیرکان کار آگاه — بود در صیدگه بخدمت شاه

۲۱۹۴ ب - مراد : ت - وصال .
۲۱۹۵ ب - کرد : ت - حذف شده .
۲۱۹۶ ب - نشین : ت - نشان .
۲۱۹۸ ب - نهد : ت - زند .
۲۲۰۱ ب - خنجری ، ت - خنجر .

عالَمی نورجمع در غاری   از دل عارفان نموداری
روش روشن زنورچون مه‌بدر   غار تار از جمال او شب قدر
خوی کرده بغار دیرینه   چون دل اهل‌حال درسینه
دلش از معرفت بجوش وخروش   دربن غار قلزمی درجوش
کعبهٔ اهل‌حال در بزمش   غار تاریک جامهٔ سیَهَش
عمر در تیره غار برده‌بسر   کرده از روزگار قطع نظر
نوجوان سوی پیر کهنه‌شتافت   در دل غارتنگ وتارش‌یافت.
درسیاهی چونورچشمش دید   حال آن‌خواب‌دیده را پرسید
پیرشب استخارهٔ فرمود   بهر آن‌خسته چارهٔ فرمود
گفت‌خوابی‌که کردیش تقریر   هیچ دانی که چیستش تعبیر
هست درباختر شهنشاهی   افق عدل‌و داد را ماهی
دختری دارد آفتاب‌مثال   بهتراز مهر ومه بحسن وجمال.
شوخ‌چشمی بعشوه برده‌شکیب   سروقدی بجلوه عقل‌فریب
بت زچشمش شکست دیده‌بسی   کافر بت شکن ندیده‌کسی.

٢١٤٦[آ] : ت - روز روشن زنور او چون بدر .
٢١٤٨[آ] - بن : ت - ته .
٢١٥١[آ] - سوی : ت - پیش .
٢١٥١[ب] - دل : ت - ذل .
٢١٥٥[آ] - شهنشاهی : ت - شاهنشاهی.
٢١٥٥[ب] - عدل‌وداد : ت - دادو عدل .

غمزه را کرده ساحری تعلیم.   برده دل ازشهان هفت‌اقلیم
زاتش مهر اوگداخته اند   ای بسا جان وسرکه باخته‌اند
لیک او بی نیاز از ان تسلیم   سرنیارد فرو بهفت اقلیم
ازجمیع جهات و اسبابش   هست میلی عجب بسنجابش
هرکه برد از برای اوسنجاب   ساخت اورا توانگرازاسباب
جاش سنجاب بارخ انور   آتشی در میان خاکستر
فرش سنجاب وخانه سنجابی   او درو همچو مردم آبی
به ازین چون دهدحکیم خبر   اوست ماهی‌میان‌خاکستر
لیک اورا کجا توان دیدن   یا گل از باغ وصل اوچیدن
دارد او قلعهٔ چوچرخ بلند   عقل از کنگرش گسسته‌کمند
بطلسمات بسته درگه اوست   چه عجب مشکلات در ره اوست
هرکسی آن طلسم بگشاید   او برو روی خویش بنماید
بازگفتش وزیرزاده بدرد   که ترا فکرکار باید کرد
حلّ آن مشکلات هم توکنی   کز طلسمات پرده برفکنی
خضر عیسی دم کلیم‌اعجاز   گفت با اوپس از هزارنیاز

٢١٥٩[آ] - کرده : ت - داده .
٢١٦٣ - ٢١٦٦ : ت - ٢١٦٥ ، ٢١٦٤، ٢١٦٣، ٢١٦٦ .
٢١٦٦[آ] - به : ت - غیر
٢١٦٩[آ] - بطلسمات : ت - ازطلمات .
٢١٧٠[ب] - برو : ت - بدو .

پدرش بی‌حرم نبوده صبور
از یمن کرده خواستگاری حور

خواسته دختری ز شاه یمن
قامتش غیرت نهال چمن

آفتابی بعالم آرایی
برده از اهل دل شکیبائی

بود شه را وزیر با تدبیر
بزبان قلم ولایت گیر

اعتماد تمام شاه برو
اعتبار جهان وجاه برو

در حرم شاه محرمش کرده
کار فرمای عالمش کرده

اوبرازمکروشاه صافی‌دل
دزد درمال و پاسبان غافل

درحرم داشت خواجه پنهانی
کاروباری چنانکه میدانی

باز را بسته‌چشم و کبک دری
کرده با بوم شوم جلوه‌گری

شیر درخواب و روبه عیار
دوش بردوش با غزال تتار

اژدها مست خفته برسر گنج
نقب‌زن برده‌گنج را بی رنج

تیره روزسکندرازظلمات
ماهی‌خضر زنده زآب‌حیات

کرده اقبال برسلیمان پشت
خاتمش‌کرده دیو درانگشت

خواجه را بودهمچوخود پسری
بلکه درحیله از پدر بتری

روزوشب راز دار شهزاده
سخنش را ببسینه جا داده

۲۱۱۴ب - خواستگاری : ت - خواستاری .
۲۱۲۰ب - مال : ت - کار .
۲۱۲۲آ - و : ت - حذف شده .
۲۱۲۳ب - بردوش : ت - بادوش .
۲۱۲۵ب : ت - ماهی‌فتنه غرق آب حیات .

شاهزاده به بستر سنجاب
هفت شب دیدهمچنین درخواب

کامدش جلوه‌گر به‌پیش نظر
طرفه ماهی درون خاکستر

بود ازین واقعه‌ملول بسی
نگشود این گره زکارکسی

دل او اضطراب بیحدیافت
هر زمان دردخودیکی‌صدیافت

تا دل از دست‌داد یکباره
صبرش ازسینه‌گشت آواره

گشت عاشق ولیک‌بی‌معشوق
دود آهش‌گذشت از عیوق

دل دریاوشش ربوده هوا
قطرهٔ زان همه نمانده بجا

روزی‌از بحرچشم مرجان‌سفت
حال‌خود با وزیرزاده بگفت

آن‌پسرکو کلید عقلش بود
اینچنین قفلش از مراد گشود

گفت درمولتان بوهم وخیال
هست تعبیرپیشهٔ بکمال

اینحنین‌خواب‌کت بدل‌زده‌تیر
کش نداند بغیر او تعبیر

شاهزاده دلی نداشت‌صبور
داد دستور زاده را دستور

که سوی مولتان خرام کند
خواب و آرام را حرام‌کند

تا کلیدی از ان بدست آرد
از دلش‌قفل‌غصّه بردارد

خواجه زاده بسوی ملتان‌رفت
قطرهٔ سوی بحر عمّان‌رفت

کردحال حکیم استفسار
دید خضری نشسته دریک‌غار

۲۱۳۰ب - درون : ت - میان .
۲۱۳۷ب : ت - چون زشهزاده این‌حدیث شنود .
۲۱۳۹ب - کش : ت - کس . ۲۱۴۲ب - قفل : ت - بند .
۲۱۴۴ب - یک : ت - بن .

داده سنجابیش صفای دگر   رنگ از آیینه برده خاکستر
مهوشی کرده خلعت از سنجاب   رفته در ابر مهر عالمتاب
آتشی در درونهٔ آهن   از جمالش جهان شده روشن
بدنی با صفا و لطف چو آب   قاقمی در میانهٔ سنجاب
ماهی اندامی از صفا و جمال   کرده جا در میان آب زلال
جام می شد در ان بساط پدید   شفق و آفتاب از ابر دمید
مجلس افروز گشت ساغر زر   شعله زد آتشی ز خاکستر
جام پر باده خانه پر سنجاب   عکس ماه و شفق نموده در آب
چنگ و قانون بهم شده دمساز   عقل از ان هر دو بال در پرواز
غجک از دست مطربان در تاب   چون دل عاشقان بسیخ کباب
شیشهٔ از شراب پر کرده   دل عشاق بود در پرده
فرش سنجاب و شیشهای شراب   بود مرغابیان بجلوه در آب
شب که در بزمگاه سنجابی   کرد رخسار مه جهانتابی
شد بخاکستر شب دیجور   زنگ از آیینهٔ کواکب دور
شاه ازان آفتاب ماه لقا   خواست افسانهٔ نشاط افزا
او پس از عذرها که پیش آورد   از دعا چاشنی فروشی کرد

۲۰۹۳آ - جمال : ت - کمال .
۲۰۹۶ب - در : ت - ز .
۲۰۹۷ ، ۲۰۹۸ : ت - ۲۰۹۸ ، ۲۰۹۷ .
۲۰۹۷آ - بهم شده : ت - شده بهم .

که شها عمر دشمنت کم باد   جاش خاکستر جهنّم باد
غنچه را لب چو در دعا بشگفت   همچو گل در تبسّم آمد و گفت

* نغمه عشاق نواز شکّر لب اصفهانی که نهفت نهفت در پردهٔ دل آن سر بزرگ کوچک دل راه کرد و دیدهٔ بیدارش را بخواب ناز آورد ۱

بود شاهنشهی جهان آرای   یکی از شهرهای هندش جای
خسرو تاج بخش نیکوکیش   ظلم فرسای معدلت اندیش
پسری داشت نام او سنجاب   کف او گاه بزم رشک سحاب
دل سخت زمانه نرم باو   پشت ارباب فضل گرم باو
زیرک و کاردان و دانشمند   بصفات حمیده بی مانند
خلق و خلقش بنیکویی مشهور   عالم از روی و رای او پر نور
مادرش بود خفته در پرده   شربت از کاسهٔ اجل خورده

۲۱۰۶آ - غنچه را : ت - غنچهٔ .
*۱ : ت - حکایت :
۲۱۱۱ - از : ب - حذف شده .
۲۱۱۳آ - بود خفته : ت - خفته بود .
۲۱۱۳ب : ت - زخم از باز و اجل خورده .

رنگ نیلوفرست بی مانند   زان بود آفتاب را دلبند
چونکه بهرام این حدیث شنید   نوگلی در بنفشه زار کشید
تنگ بگرفتش آنچنان بکنار   که بنفشه دمید از گلزار

۲۰۷۷ب - دمید : ت - دمیدش .

* شگفتن آن بهار عالم جان روز پنجشنبه در گنبد سنجابی و با کبک خرامنده سپاهانی قهقهه زدن و عیش کردن ۱

پنجشنبه که چرخ سنجابی   صبح را داد رنگ سیمابی
خنده زد کبک صبح از کهسار   خلق گشتند از آن صدا بیدار
صبحی از ابر و از شفق خرّم   پنجه زن بیدمشک و گل با هم
ظاهر از ابر صبح عالمتاب   چون بدنهای نازک از سنجاب
اخگر و شعله از نسیم سحر   شد فروزان بروی خاکستر
آفتاب از پی جهانتابی   شد عیان از لباس سنجابی
بهر بهرامشاه نیک اختر   برج سنجابی آسمان دگر
شاه کرد از پی جهانتابی   مشتری وار جامه سنجابی
فرش سنجاب جای شاه آمد   برج آبی مقام ماه آمد
عالم آرا مه سپاهانی   خنده زد همچو مهر نورانی
خوش تذروی بحسن همچو پری   جلوه گر در لباس کبک دری

---

* ۱ : ت - رفتن بهرام روز پنجشنبه بگنبد سنجابی و افسانه گفتن بت سپاهانی .
۲۰۸۰ب - زن : ت - زان

بنما اسب را که آن حیوان   که نباشد کسی رفیق بآن
یا مرا از درخت سویش بر   یا خود اورا بسوی من آور
تا درین بیکسی و تنهایی   یابدم دل ازو شکیبایی
ساخت با مرغ آن فسونگر ماه   کار از آنسان که بود خاطرخواه
روزها آن به نیکویی چو تذرو   آمدی از درخت جانب سرو
تا که روزی، فتاد اسب و بمرد   بس دریغی که ماه بروی خورد
بر طرف شد بزیر آمدنش   گریه و آه و ناله بود فنش
مرغ غم از درون ریش برد   قالب اسب را به پیشش برد
پیش از ان رفته بود سرو جوان   اندران کالبد چو روح روان
همچنین تا که سال و مه بگذشت   دوستیشان زیاد ترمیگشت
یافتند اتّصال روحانی   اتّصالی چنانکه میدانی
آمد از عرش جبرئیل امین   بخداوند تاج و تخت و نگین
که ز سیمرغ باز پرس سخن   که چه کردست باحدیث کهن
چون سلیمان ز مرغ دعوی کار   راز دعوی نمود استفسار
کرد پرواز مرغ افسونگر   تا به پیش شه آورد دختر
چونکه سیمرغ پیش دختر شد   شاهزاده بکالبد در شد
بیخبر مرغ ساده دل پیوست   که دران کالبد روانی هست
رفت دختر دگر در ان قالب   مرغ قالب گرفت در مخلب

۲۰۳۹ب - خود : ت - که .
۲۰۵۵ب - گرفت : ت - گرفته .

دست در گردن آوریده دو دوست   چون دو بادام مغز در یک پوست
قالب از ان دو یار دوجسدین   مرغ شد تا ادا نماید دین
غافل از دوستی و پیمانشان   برد در مجلس سلیمانشان
پوست را چون شکافتند درون   آمدند آن دو طرفه مغز برون
گشت سیمرغ از ان حدیث بتابب   رفت از ان مجلس سپهر جنابب
از چنان کار خود پشیمان شد   در پس کوه قاف پنهان شد
بر سلیمان شد آن دو تن ظاهر   هردو را داد خلعت فاخر
خطبه شان خواند و عقدشان فرمود   در شادی بر ویشان بگشود
مجلسی کرد و طرفه جشنی ساخت   بکرم شاهزاده را بنواخت
چونکه آثار خسروی دیدش   شاهی ملک مصر بخشیدش
شاهزاده لوای فتح افراخت   برلب رود نیل منزل ساخت
برلب نیل شاه ملک آرای   ساخت نیلی لباس سرتا پای
رنگ نیلیست رنگ زیبنده   وز نکوییست دلفریبنده
آنچه از رنگ نیلیش بهره است   خاصیت دارد ارچه خرمهره است
رنگ فیروزه گر نبود کبود   هیچ ازو تا بخاک فرق نبود
لاجوردست از همه بهتر   میکند زان برابری با زر
نیل رخسار دلبران چو گل   برد از دست عشقبازان دل
آب حیوان که روح بخشنده است   از کبودی چنان درخشنده است
از کبودی فزیسه روح فزاست   از کبودی سپهر بی همتاست

۲۰۵۷آ - از : ت - حذف شده . ۲۰۷۴آ - فزاست : ت - افزاست.

شاهزاده رسید دنبالش خوش درآویخت دردم ویالش
درشنا اسب دست و پای گشاد چرخشان درجزیره جا داد
اتّفاقاً جزیره بود همان که بسیمرغ گشته بود مکان
داد بختش ز اتّفاق قضا درحوالی آن درختش جا
که دران بودخانهٔ سیمرغ نام او آشیانهٔ سیمرغ
متحیّر بماند شهزاده ز آشیانی که بود آماده
متوجّه پی نظاره شدش جگراز آن نظاره پاره شدش
آمد از آن نگاه فیض اثر دختر شاه مغربش بنظر
بیدل از روی دلفریبش شد عشق غارتگر شکیبش شد
دختر ازحسن آفتابی بود آفتابی فلک جنابی بود
چشمش ازغمزه سینه رامیسفت با دل عاشقان سخن میگفت
لعلش ازخنده روح می بخشید دل وجانرا فتوح می بخشید
زلفش از دلبری فسون میکرد عقل را بستهٔ جنون میکرد
بردرخت از رخش جهان روشن نخل ازو نخل وادی ایمن
دیدها چون بیکدگر شدگرم ازمیانه برفت برقع شرم
آنکش از رخ جهان گلستان بود منطق او زبان مرغان بود
شاهزاده که بود حیرانش بهره بود از زبان مرغانش
گفت با آن مه پری رخسار کای زمن برده صبر وهوش وقرار
چه کسی وزچه مردمت نسبت جایت این آشیانه بس عجبست

۲۰۱۰[آ] - دران : ت - درو .

گفت ازخلقتم بپرسی مرغ وز نسب طرفه بچهٔ سیمرغ
گفت حاشا ترا بمرغ چکار تو پری پیکری سمن رخسار
آدمی زاده‌ی دراصل وجود قدسیان کرده برآب توسجود
باورت گر نیاید این گفتار طلب آئینهٔ بری ز غبار
تا در ان روی خویشتن بینی خلقت خویشتن چومن بینی
خواست آئینه دخترازسیمرغ دلربا شد فسونگر از سیمرغ
چونکه درآینه نظر انداخت قدر خوبی خویشتن بشناخت
روز دیگر که شاهزده رسید حال آئینه را ازو پرسید
هرچه دید آن پری درآینه گفت صورت حال را هرآینه گفت
خسرو شیردل اسیرش شد از دل آماج نوک تیرش شد
بعد چندی بصد فسونخوانی یاد دادش زبان انسانی
گفتش این بارچون بیاید مرغ بفسون از تو دل رباید مرغ
بگشا لب که تنگ شد دل من نیست جز درد وغصّه حاصل من

۲۰۲۵[آ] - گفت از : ت - گفت ار از .
۲۰۲۵[ب] - وز : ت - در .
۲۰۲۷[ب] - برآب : ت - در ره ؛ ب - درمتن - « در ره » ، فقط درحاشیه باخطی مطابق متن اصلی « براب تو » نوشته شده .
۲۰۲۹[آ] - در ان : ت - درو .
۲۰۳۰[آ] - آئنه : ت - حذف شده .

دیدی آن سیل خونی گذران   که کسان خانه ساختند دران
ای بسا خانه که سازد مرد   سیل مرگش خراب خواهد کرد
دیدی آن مرد هیمه‌کش درراه   مثل مردمست و بار گناه
نتواند زد از گنه نفسی   باز جمع آورد گناه بسی
کود مرد حکیم تا ویلات   کان همه بود عین تمثیلات
چون خبر دار گشت شهزاده   از سخنهای مرد آزاده
خبر چشمه را ازو پرسید   که چه سان می‌توان بچشمه رسید
گفت ازین جای فرسخی دیگر   چمنی هست پر ز نیلوفر
چون بدانجا رسی نمازی کن   بخداوند خود نیازی کن
مرغی آید کبود بال وپرش   افتد از پیش راه تو گذرش
دست کن پای او بگیر بدست   چون بگیری زجا بخواهد جست
تو نترسی ز مرغ ازرق بال   که بسرچشمه میرود درحال
بقضا شاهزاده شد تسلیم   کرد زانسان که گفت مرد حکیم
چون بسرچشمه اتفاق افتاد   بهر تحقیق حال گام نهاد
چار در خانه بدید دران   آبش از چارسوی گشته روان
خواست درخانه در رود که صدا   آمد از اندرون برون که میا
نیست رخصت که اندرون آیی   راز این سرمهر بگشائی

۱۹۷۵ب - جمع : ت - کرد .
۱۹۸۳ب - چشمه میرود : ت - چشمه ات برد .
۱۹۸۶ب : ت - آب ازچار سوش گشته روان .

گر تو داری خیال سرچشمه   با تو گوییم حال سرچشمه
خانهٔ چار در که می بینی   اینچنین دربهشت آئینی
غیرت روضهٔ چنان باشد   آبش ازچارسو روان باشد
یکی از چار آب نیل بود   که سوی مغربت دلیل بود
دیگری آب شطّ بغداد است   که بآن آب عالم آبادست
دیگری آب رود جیحونست   که بخوبی ز وصف بیرونست
چارمین آب هست آب فرات   که بخوبیست رشک آب حیات
بعد از ان دید خوشهٔ انگور   که فکندند سوی او از دور
که بدین خوشه تازه کن جانرا   تا بدانی زبان مرغان را
شاهزاده زچشمه چون برگشت   باز مرغ کبود پیدا گشت
دست بر پای مرغ زد درحال   بال بگشاد مرغ ازرق بال
چون که بنشست مرغ برجایی   بود آنجا کنار دریایی
کاروانی ز دور پیدا شد   گردشان سرمهٔ ثریا شد
شاهزاده رفیق ایشان گشت   وز رفاقت شفیق ایشان گشت
تا سلامت روند از آب برون   همه در زورقی شدند درون
اتفاقاً ز بخت نافرمان   غرق گردید گشتی ایشان
درمیان توسن کبودی بود   که بجولان زچرخ گوی ربود

۱۹۸۹ب - با تو گویم : ت - ما بگوییم .
۱۹۹۰ب - اینچنین : ت - همچنین .
۱۹۹۹آ - درحال : ت - فی الحال .

شاهزاده وداع خواجه چوکرد ... شد سبک گام و روبره آورد
راه پیمود فرسخی دیگر ... دید زیباجوان خوش‌منظر
سنبلش از سمن ندیده غبار ... برگلش سایه کرده مشک تتار
کرد اورا سلام و یافت جواب ... چو جوابی روان بلطف‌چوآب
برد او را جوان بخانهٔ خویش ... ساختش شمع آشیانهٔ خویش
بانوئی داشت درکمال ادب ... نازنین وجوان و شیرین‌لب
بانو از راه بنده فرمانی ... کرد حاضر اثاث مهمانی
شاد وخرّم بوجه خوب‌نمود ... آنچه امکان میهمانی بود
زانچه میکرد سرو آزاده ... متحیّر بماند شهزاده
شاهزاده فراغتی‌چون دید ... حال اعجوبها ازو پرسید
اول از ان برادران پرسید ... زان تفاوت که درطبیعت دید
که تومهتر برادری زهمه ... ازچه حکمت جوان‌تری زهمه
درجوابش بگفت کارشناس ... کز زن نیک وبد بگیرقیاس
چون که آثار برفنی دیدش ... ازعجایب حدیث پرسیدش
خواجه گفتا دوره‌که بود براه ... بود راه یمین پرآب وگیاه
ره بره پر درخت میوه نثار ... جنتی عدن تحتها الانهار

۱۹۴۹ - بانوئی : ت - بانوی .
۱۹۵۴ - اعجوبها ازو : ت - اعجوبهای ره .
۱۹۵۹ - درخت میوه : ت - دحت ومیوه .
۱۹۵۹ - عدن : ت - طرفه .

هست آن راه راه خیر و صواب ... نام آن راه راه شرع وحساب
پی که دیدی درونبودچنان ... مردمان میل کم کنند بآن
راه چپ راه باطلست تمام ... که بآن بیشتر کنند خرام
راه باریک کان درآخر کار ... سوی راه یمینت دادقرار
توبه است آنکه از ره تحقیق ... ره نمودت بجانب توفیق
هرکه برراه باطلش راهست ... ازحقیقت دلش نه آگاه است
لاجرم کرده از فسون کردن ... سگ نفسش قلاده درگردن
آنکه چه کند درسرآن راه ... عاقبت هم خود افتاد بچاه
مثل آن‌کس است کو بدکرد ... آن بدی جمله درحق خودکرد
آنکه دیدی زگرگ انجمنی ... گوش کن تا بگویمت سخنی
مثل آن ددان صحرائی ... هست ابنای جنس دنیائی
همه ناظر بحال یکدگرند ... در پی خون و مال یکدگرند

۱۹۶۱ - بآن : ت - بدان .
۱۹۶۲ - بآن : ت - بدو .
۱۹۶۳ - کان : ت - کت ؛ ب : درمتن : «کت» فقط درحاشیه «کان» نوشته شده .
۱۹۶۴ - تحقیق : ت - توفیق .
۱۹۶۴ - توفیق : ت - تحقیق .
۱۹۶۵ - نه : ت - چه .
۱۹۶۷ : ت - عاقبت خود فتاد در ته چاه .

کز جواب تو عاجزم بسیار نیستم مطّلع برین اسرار
لیک گویم ترا نشانی راست تا بدانی هرآنچه دل میخواست
لنگ لنگان بخانه آمد مرد میهمان هم رفاقتش میکرد
دید مهمان غریب انجمنی وندر آنجا عجب سلیطه زنی
چونکه بگشاد پیرزن درخویش دید مردی رفیق شوهرخویش
کرد افغان که نیست این خانه منزل مردمان بیگانه
کوی ما کاروانسرای تونیست باز گرد وبرو که جای تونیست
پیر بند از دردهن برداشت گفت وگو کرد وهیچ سودنداشت
ماحضرخواست و ان سلیطه بجنگ ماحضر گفت چوب باشد وسنگ
پیرشد عذر خواه شهزاده که فلک این نصیب ما داده
در سر راه تو برادر ماست که بجان وجهان برابرماست
سالی ازمن زیادتر دارد درهر انگشت صدهنر دارد
سوی او گر قدم برنجانی مشکلت حل کند بآسانی
شاهزاده زمرد پیرگذشت زان کمان پشت همچوتیرگذشت
هردمش یاد آمدی زن پیر متحیّر شدی از ان تشویر
چون بپیمود یکدو فرسخ راه دید یکمزرع دگر ناگاه

۱۹۱۵ آ - مهمان : ت - میهمان .
۱۹۱۹ ب - گفت وگو : ت - گفتگو .
۱۹۱۹ ب - و : ت - حذف شده .
۱۹۲۶ آ - زن : ت - زان .

دید مردی دومونشسته درو . نور غالب شده بظلمت او .
زده پیریش شعله در خرمن لیک بودش تهوّری در تن
کرد تسلیم وشدجواب پذیر گفت هستم برادر آن پیر
گشت حیران که آن برادرمه تازه تر بود از برادر که .
خواست بنیاد قیل وقال کند حال اعجوبها سوال کند .
خواجه بگرفت دست مردغریب کت ز مهمانی منست نصیب
هردو با یکدگر روانه شدند خانهٔ بود سوی خانه شدند
بود آنجا دگر سلیطه زنی آفت صد هزار انجمنی
لیک صد ره زن برادر مه بود از فتنهٔ نخستین به .
گرچه صد گونه گفت وگوها کرد سفرهٔ کرد وماحضر آورد .
ماحضرچونکه خورده گشت تمام سوی مهمان عجوز کردخرام
که ازین بیش درد سرچه دهی به که اکنون قدم براه نهی .
خواجه از شاه معزرتها خواست که زافلاک این حوالهٔ ماست
هست وقت پسین وضیق محل مشکلاتت زمن نگردد حل
هست مارا برادری مهتر درسر راه آیدت بنظر
هست حلّال مشکلات جهان آشکارا بروست راز نهان

۱۹۳۷ آ - گفت وگوها : ت - گفتگوها .
۱۹۳۸ آ - خورده : ت - خورد و .
۱۹۴۰ آ - از شاه : ت - برخاست .
۱۹۴۰ ب - ز : ت - از .

متحیّر شد اندران دیدن   نشدش آرزوی پرسیدن
زان زمین برگذشت چابک و چست   همچو سرو از زمین دیگر رست
دید مردی چهی براهی کند   خویشتن را درون چاه افکند
چون از ان چاه وراه ومرد گذشت   پویه میکرد گرد هر در و دشت
گلّهٔ گرگ دید در یکجای   همه فولاد چنگ وآهن خای
حلقهٔ بسته و بهم حاضر   حلقهٔ چشمشان بهم ناظر
چون یکی زان میانه غافل شد   کار او درمیانه مشکل شد
چشم تا زد بهم کشیدندش   درمیان و زهم دریدندش
زان ددان برگذشت وراه برید   مردمی چند بی بصیرت دید
سیل کرده زچارسوشان میل   خانهٔ جمله در گذرگه سیل
خانه می ساختند در ره آب   گرچه می شد زسیل تند خراب
شاهزاده بران چو شد واقف   خنده زد زان تجاهل عارف
چون از ان سیل گاه کرد گذر   بنظر آمدش بساط دگر
دید مردی زبهر هیمه بگرد   هیمهٔ بیقیاس جمع آورد

۱۸۸۰[آ] - بر : ت - در.
۱۸۸۱[آ] - چهی براهی : ت - رهی بچاهی.
۱۸۸۷[آ] - زان ددان بر : ت - از ددان چون.
۱۸۸۹[آ] - ره : ت - گذرگه.
۱۸۸۹[ب] - تند : ت - شد.
۱۸۹۱[ب] - بنظر : ت - درنظر.

خواست بر دوش خویش سازد بار   عاجز آمد زحمل آن بسیار
خویش را گرچه مرد حمل ندید   باز از دشت هیمه برمیچید
تا بشب چند ازین عجایب دید   زیرلب نرم نرم می خندید
وقت چون تنگ گشت و شب تاریک   بر یمین دید راهکی باریک
بدهی گفت میرود این راه   شب شد و روزگار گشت سیاه
به که خود را دران ده اندازیم   امشبی تا بصبحدم سازیم
زان ده آییم بامداد برون   تا چه آید زچرخ بوقلمون
فرسخی راه رفت چون کم وبیش   آن ره دست راست آمد پیش
تا سحر برامید آبادی   کرد طی طول وعرض آن وادی
تا سحر ره نورد بادیه کرد   رفت راهی که وصف نتوان کرد
صبحدم دشتی آمدش بنظر   کشت زاری چو گنبد اخضر
عرصهٔ سبز و جویها جاری   جدول سیم ولوح زنگاری
برلب جو نشسته مردی پیر   با قدی خم چو حلقهٔ زهگیر
اثر از سنبلش نمانده بجای   جای سنبل سمن جهان آرای
قامتش گشته خم سپهرمثال   ابروانش سفید همچو هلال
بی در افتاده حقّهٔ دهنش   موی رو یاد داده از کفنش
شاهزاده سلام کرد اورا   پیرهم احترام کرد او را
خواست گوید سخن زبیش وکمش   پرسد از آن عجایبات همش
پیر گفتش بیا بخانهٔ ما   تا مشود روشن آشیانهٔ ما

۱۸۹۸[آ] - بصبحدم : ت - بصبحگه.

خفته چون آفتاب دید بخاست   بشنایش زبان خود آراست
خواست شهزاده زو حدیث درخت   گفت کای نوجوان نیکوبخت
این درختیست از زمان قدیم   اینچنین مانده پر ز درّ یتیم
خسروی بود در زمان نخست   که جز انصاف هیچ شیوه نجست
بود او منصف و رعیّت هم   گشته از عدل در زمانه علم
چون ز انصاف بود برخوردار   جای میوه درخت شد دُر بار
چون رعیت ز میوه یافت خبر   که بجایش برآمدست گهر
سوی شه رفت و گفت مال شهست   ضبط کن کوی کاین حلال شهست
شاه گفتا که مال تست این مال   وز برای منست وزر و وبال
چون ز انصاف بودشان پرتو   نی رعیّت گرفت و نی خسرو
ساختندش لفافه از کرباس   تا بماند نهان ز وهم و قیاس
من وزیر شهنشه دگرم   بهر تحقیق حال ره سپرم
کردم از کار آگهیش سوال   میروم تا بگویمش احوال
آنچه از توشه داشت پیش آورد   شاهزاده برغبت آنرا خورد
شاهزاده چو همزبانش دید   خبر راه را ازو پرسید
گفت این وادی است پیچاپیچ   خبر از راه و رو ندارم هیچ
این قدر هستم از طریق آگاه   که بسرچشمه میرود این راه

۱۸۴۵[ب] - بشنایش : ت - بنیایش .
۱۸۵۲[ب] - کوی کاین : ت - کو که آن .
۱۸۵۳[ب] - وز : ت - از .

رود نیلست این که هست روان   بسرچشمه اش رسید توان
شاهزاده چو حال چشمه شنید   حال سرچشمه اش بیاد رسید
شادمان شد ز حال سرچشمه   تا که آرد گذار بر چشمه
حال سرچشمه اش چو روشن گشت   کرد اورا وداع و زو بگذشت
کرد بنیاد راه پیمودن   پی سپر شد براه فرسودن
راه از ان ره نورد خضر صفات   جوی آبی ولیک آب حیات
راه میرفت همچو آب روان   چشمه بر چشمه و مکان بمکان
تا که راهش دو قسم شد ناگاه   متحیّر بماند بر سر راه
راه شد همچو اژدهای دو سر   او در اندیشه بهر راه گذر
بر سر آن خط صلیبی ماند   بندامت ز دیده اشک افشاند
زان دوگونه رهش که پیش نمود   بر چپش نقش پی زیادت بود
از یسار خط چلیپا یی   کرد بنیاد راه پیمایی
بس که در ره روی شتاب آورد   آسمانرا در اضطراب آورد
هر زمان کو قدم زده بزمین   خورده برهم اساس چرخ برین
در سر راه پهن دشتی دید   چون بآن وادی گشاده رسید
دید شخصی قلاده در گردن   با سگی در مسافرت کردن
گشته آن ره نورد بی ادراک   عاجز حکم آن سگ ناپاک

۱۸۶۵[ب] - وزو بگذشت : ت - و زود گذشت .
۱۸۶۷[آ] - ره نورد : ت - رو نمود .
۱۸۷۶[ب] : ت - چون بدان وادی فراخ رسید.

چوخدنگی دگر رسانیدی | هم بجای خودش نشانیدی
داشت باشیر پنجه درپنجه | پنجهٔ شیر ازو شدی رنجه
چون سوی بحر زور آوردی | بر نهنگانش شور آوردی
از قضاهای چرخ مینایی | داشت میل شکار دریایی
طرفه روزی درون دریا بار | گشت کشتی نشین بعزم شکار
بود زورق چو نون واو چو نقط | باکه اوجان و زورقش چون بط
او بکشتی چو همعنان گردید | یافت جان کشتی و روان گردید
ماهی بحر اوفتاده بتاب | بود از شست او درآب کباب
ناگه از اتّفاق حکم قضا | شورشی اوفتاد در دریا
باد صرصر وزید ازهرسوی | کشتیش اوفتاد در تک وپوی
موجهایش زکینه رنگی داشت | هریکی هیأت نهنگی داشت
بحر از کف فتاد در تشویر | آسمان شد بروی آن کفگیر
کشتی شاهزاده گشت غریق | جز خدایش کسی نماند رفیق
بر سر تختهٔ فکندش بخت | تاکشیدش بسوی ساحل رخت
چون زگرداب غم برون آمد | از دوچشمش سرشک خون آمد
نه رفیقی نه همدمی نه کسی | که باو دم توان زدن نفسی
ساحل بحر بود صحرایی | گردش از سیل اشک دریایی

۱۸۱۳ آ - داشت : ت - بود .
۱۸۱۹ آ - شست : ت - دست .
۱۸۲۳ آ - آن : ت - او .

دشتی از عبره ممالک دور | آدمی را درو نبوده عبور
جز پی دیو وغول چیزی نه | از متاع خورش بشیزی نه
همچو صحرای حشر دشت بزرگ | محشر شیر وخوک واژدر وگرگ
غیر شاخ گوزن شاخی نه | غیر سوراخ مار کاخی نه
هرسیاهی بدیده چون شیری | زیر پا هرگیاه شمشیری
شاهزاده زخویش بیرون شد | دل مسکینش از الم خون شد
خویشتن را بخاک می مالید | بخدا زار زار می نالید
راه میرفت واشک خون میریخت | کس چگوید که اشک چون میریخت
همچنین برکنار دریا بار | میدوید از برای راه گذار
ناگه آمد درختیش بنظر | شد بسوی درخت خسته جگر
دید بگرفته مرد پروسواس | سربسر آن درخت درکرباس
جاده راهیش درنظر آمد | در دل از خرمی اثر آمد
دید مردی دگر چو خویش دران | خفته ازخویشتن چو بیخبران
آدمی دید آمدش شادی | یافت قصر امیدش آبادی
بانگ برزد باو که ای خفته | خفتهٔ یازخویشتن رفته
خیز تا حال یکدگر دانیم | قصّهٔ حال خود بهم خوانیم

۱۸۳۶ آ : ت - خاک بر فرق خویشتن می بیخت .
۱۸۳۸ آ - ناگه : ت - تاکه .
۱۸۴۱ آ - خویش : ت - خویش .
۱۸۴۳ آ - یاز : ت - بار . ۱۸۴۴ آ - خود : ت - هم .

کارشان ناله بود و ماتم بود   لیک چون چارهٔ نبود چه سود
گفت راوی که بود در مشرق   خسروی خسروی باولایق
آفتابی طلوع کرده ز شرق   ز آفتابش نبوده یک مو فرق
بهره مند از بتان جان پیوند   لیک بی بهره بود از فرزند
بس که از گریه داد دل میداد   عاقبت سبز گشت کِشت مراد
گشت مشکی ز نافه اش پیدا   که ز بویش زمانه شد شیدا
کوکبی اوج گیر گشت ز شرق   که ز مهرش نبود یکمو فرق
دُر دندانش از دهن چو دمید   غنچهای شکوفه گشت پدید
چون شکوفه ز نونهالش ریخت   میوها از شکوفها انگیخت
سوسنش در سخن فسون میکرد   غنچه را دل ز شوق خون میکرد
شد بمکتب طریق علم آموخت   ز آتش دل چراغ دین افروخت
نور از مهر همچو بدر گرفت   بهره از علمها بقدر گرفت
آن چنان شد که لوح تا کرسی   گشت واقف ز هر چه می پرسی
خواند نیرنگ نامهای جهان   گشت واقف ز رازهای نهان
ثبت شد در جریدهٔ عقلیش   بس مسایل ز عقلی و نقلیش
خوانده بود از کتابهای شریف   چشمهٔ رود نیل را تعریف
که سرچشمه اش عجب جایی است   جایگاهی طبیعت آرایی است
بهوس روز را بشب میکرد   فرصت وقت را طلب میکرد
سال او چون ز سیزده بگذشت   همچو ماه دوهفته روشن گشت

۱۷۷۵ آ - باد : ت - بدو.

که رخش ماه اوج زیبایی است.   .قامتش سرو باغ رعنایی است
نخل قدّش گرفت نشو و نما   بود او شمع و شعله پرّ هما
رخ خوبش چو مهر می افروخت   عالمی را بپرتوی میسوخت
.بر سرش کاکلی معنبر بود   چه عجب فتنه ایش در سر بود
.زان دل آویز طرّهٔ محبوب   یکسر مو نبود بی آشوب
.اوچو گلدستهٔ بحسن سمر   کاکلش شاخ سنبلی بر سر.
.از بناگوش چون خطش بنمود   گلش از مشک شد غبار آلود
در سواری یگانهٔ دوران   بی بدل همچو مهر در جولان.
.آفت غرب بود و فتنهٔ شرق   پارهٔ آتشی جهنده چو برق
.بر فراز سمند آهو پا   چون گلی جلوه گر ز باد صبا
سودیش سر بر آسمان کبود   زیر او اسب گرد بادی بود
که بچوگان و گوی بودش مهر   گوی بردی ز ماه و مهر و سپهر
بود در کف شهاب چوگانش   گوی همچون ستاره حیرانش
بود چوگانش گرد سرگردان   گویش از مهر بود سرگردان
.رخ بتیر افکنی چو می افروخت   فرقدانرا بیکدگر میدوخت.
فی المثل گر کمان رستم بود   میکشیدش بزیر چرخ کبود
.حمله بر مرغ آسمان کردی   تاری از پرّ او نشان کردی
میزدی آنچنان باوّل بار   که ز هم می شکافتی آن تار
.بسر تیر بی خطا و غلط   کندی از دیدهٔ غزال نقط.

۱۷۹۵ آ - مهر : ت - ماه

از قضاهردو یارهم کردند   شمع شبهای تار هم کردند
چون سلیمان زجبرئیل شنید   گفت با مرغ این خبر که رسید
کانچنین رفته از ازل تقدیر   گر ز دست آیدت بکن تغییر
گفت سیمرغ این چه حال بود   پیش عقل این بسی محال بود
گر باندک توجهی تغییر   نکنم قول من دگر نپذیر
اهل آن بارگه بگرم وبسرد   منع کردند و او قبول نکرد
چون فروگفت این سخن سیمرغ   خاست ازجای خویشتن سیمرغ
سوی مغرب هوا گرفت وپرید   بر سر بام پادشاه رسید
بود مغرب نشین شهنشاهی   افق عدل و داد را ماهی
آفتابی طلوعش از مغرب   صد چو خورشید مشرقش صاحب
تازه اش دختری رسیده زغیب   همچو روح القدس بری از عیب
عطر سا گشته نافهٔ آهوی   گشته از وی دماغ جان خوشبوی
غنچهٔ ازحدیقهٔ شاهی   دل برو بسته ماه تا ماهی
تازه شاخی ز باغ جان رسته   دایگانش بچشم ودل شسته
ازقضا برده روزی از ایّام   مهد آن طفل طرفه را بر بام
دیدچون مهد وطفل را عنقا   شدسبک چنگ وبرگرفت از جا

۱۷۴۴[آ] - گر : ت - که . ۱۷۴۵[ب] - و : ت - حذف شده .
۱۷۴۹[آ] - آفتابی : ت - آفتاب و .
۱۷۵۰[ب] - روح القدس بری : ت - روح قدس تهی .
۱۷۵۴ ، ۱۷۵۵ : ت - حذف شده .

برگرفت و پرید بر گردون   وقت شد کز فلک رود بیرون
تا رساندش میان دریایی   همچو گردون گشاده پهنایی
دوری از قاف تا بقاف اورا   با محیط فلک مصاف اورا
موجهایش چو کوه چرخ گذر   بلکه از کوه آمده بر سر
قعر او با سپهر پیوسته   جبههٔ ماه و مهر را شسته
از تهش طرفه گنبد دایر   گشته چون عکس خویشتن ظاهر
دل ز شورش همیشه جوشان بود   دایم از درد دل خروشان بود
گنج دانی تمام دُرّ یتیم   اژدهایش زموجهای عظیم
جام افلاک ازو پرآب شده   خانهٔ چرخ ازو خراب شده
پر ازو شیشهٔ سپهر کبود   بر سر شیشه پنبه از کف بود
چرخ خونریز چون زخون رسته   دامن تیغ را بآن شسته
از فغانش که جان شدی زبدن   گوش ماهی جدا شدی از تن
همچو گردون بسی جزیره درو   دیدهٔ ماه و مهر خیره درو
اندران یکدرخت پا بر جا   اصل وفرعش گرفته ارض وسما
چونکه عنقا درو نظر انداخت   ده در ده درو مقامی ساخت
مهد دختر دران مقام نهاد   خود پی کار خویش گام نهاد
صبح و شام آمدی سوی دختر   دادی اورا غذای جان پرور
دایگان شاه را خبر دادند   همه در ورطه غم افتادند

۱۷۶۸[آ] - ماه ومهر : ت - مهر وماه . ۱۷۶۹[آ] - اندران یکدرخت : ت - بر سر او درخت . ۱۷۷۴[ب] - ورطه : ت - بوتهٔ .

*شراب شیرازی که درعین عشرت سازی درشاه اثر کرد وبیکجرعه‌اش بی خبر ساخت [1]

یافت چون نامهٔ جهانبانی	مهر از خاتم سلیمانی
گشت محکومش ازخلاف بری	مرغ و ماهی و آدمی و پری
بر در او که بنده بود اقبال	بود جاروب‌کش پری پامال
روز دیوان مطیع دیوانش	هریک از قد ستون ایوانش
خیل مرغان کشیده پر در پر	سا یه بانها کشیده‌اش برسر
بود روزی نشسته برسرتخت	پیش‌او دست‌بسته دولت وبخت
هرکس از وادیی سخن‌میراند	هرفصیحی روایتی میخواند
آن یک ازخیر گفت واین‌ازشر	تا شد افسانهٔ قضا و قدر
کز قدرهیچکس نتابد روی	نوزد بی قضا زعنبر بوی
ازقضا آنچه درخیال بود	رو دهد گرچه بس‌محال بود
بود سیمرغ هم بمجلس شاه	کاین حکایت گذشت برافواه
سر برآورد ازانجمن سیمرغ	کرد انکار این سخن‌سیمرغ

* ۱ : ت - حکایت سلیمان علیه السلام.

۱۷۲۳ب - رو دهد : ت - میشود.

۱۷۲۵ب - این : ت - آن.

گفت هیهات این بسیست محال	کی خرد میکند باین اقبال
هرچه گویند کاین بود تقدیر	می‌توان کرد درزمان تغییر
چون سلیمان شنید این دعوی	گفت این دعویی است بی‌معنی
هرچه در صفحهٔ قضا مسطور	هست البته میرسد بظهور
نیست ازعلم ایزدی غایب	گرچه فعلش نه خلق را واجب
باز سیمرغ گشت دعوی‌گوش	شد سلیمانش درجواب خموش
هرکه بر باطلش بود قولی	در جوابش خموشی است اولی
نگشاد ارچه لب برای‌جواب	لیک بود ازحدیث اودرتاب
بود انداخته نظر بزمین	کز سپهرش رسید روح امین*
گفت درگوش هوش‌اوجبریل	کای‌شده برطریق‌خیردلیل**
هست روی توشمع این خانه	صد چو سیمرغ هست پروانه
بسخن رخنه دربیانش کن	بگشا لعل وامتحانش کن
کامشب از اقتضای چرخ کبود	پسر و دختری رسد بوجود
این یک ازمشرق آن یک‌ازمغرب	هردو شهزاده وبهم راغب

۱۷۲۶ب - میکند باین : ت - بدین می‌کند.

۱۷۲۷ب - زمان : ت - همان.

۱۷۲۹، ۱۷۳۰ : ت - حذف شده.	* : ت - افزوده :

طوطیی سوی شکرستان رفت	هدهدی جانب سلیمان رفت

** : ت - افزوده :

رشک گلزار آمد انجمنست	صدچوسیمرغ بلبل‌چمنست

مجلسی پر بتان عقل فریب   چمنی از بنفشه یافته زیب
بت شیراز آسمانی پوش   شد بدیدار شاه عشرت گوش
بود قصر کبود وجام شراب   همچو گردون ومهر عالم تاب
لاجوردی پیالهٔ چینی   همچو نیلوفری برنگینی
نازنینان نشسته از هر سوی   همه یکرنگ ویکدل ویکروی
ساقیان سوبسو بجلوه گری   مطربان هرطرف بپرده دری
زلف خوبان کمند عقل شکار   غمزه غارتگر شکیب وقرار
چشم خوبان کمین جان کرده   غارت جان بیدلان کرده
دف که شد لاجورد زیور او   بود چرخ کبود چنبر او
چنگ بر دامن بتان طراز   همچو بال پری که در پرواز
نی قوال نیشکر آئین   شکرش بود نغمهٔ شیرین
تار طنبور لاجوردی بود   همچو رگهای تن کبود کبود
دیده قانون ز تار سیم رواج   چمنی پر جداول موّاج
بود مضراب بی خطا وخلل   برگ بیدی فتاده درجدول
بود تا شب شراب روح آمیز   از دل اهل بزم شور انگیز

۱۶۹۴[آ] - شیراز : ت - شیرین .
۱۷۰۱[ب] - چنبر : ت - زیور .
۱۷۰۲ : ت - حذف شده .
۱۷۰۳[ب] - بود : ت - حذف شده .
۱۷۰۷[ب] - از : ت - ز .

شب چو میل شهاب گشت پدید   سرمه درچشم روزگار کشید
ریخت نقّاش شب بلوح شمط   از زر ناب صد هزار نقط
شاه از ان آفتاب عالمتاب   خواست افسانهٔ که آرد خواب
او پس از عذرهای روح نواز   بدعا کرد دلبری آغاز
گفت بادت رفیق هر روزه   بادهٔ لعل وتخت فیروزه
از دعا چون بساط را جان داد   بسخن لعل نوش خند گشاد

می لعلی دهد روانرا قوت   روح بخشد مفرّح یاقوت
رنگ لعلی عقیق راست رفیق   خاتم خسروان از انست عقیق
رنگ لعلیست زینت شنگرف   زان جهت گشته روشناس شگرف
عارض دلبران ز گلگونی   میدهد خلق را جگر خونی
رنگ لعلی سهیل را یارست   فتنهٔ گلرخان تاتارست
چون شفق هست لعلی دلکش   نعل خورشید از وست بر آتش
لاله از سرخیست زینت وار   کرده خونین دل غزال تتار
شاه چون زان نگار مهرانگیز   بشنید این حدیث مهر آمیز
در بر آورد و لعل لب بوسید   کامران بود تا که صبح دمید

۱۶۷۸[ب] - تاتارست : ت - بلغارست .

۱۶۷۹[ب] : ت - نعل خورشید هست در آتش .

*نشستن آن نیلوفر دریای شاهی فیروزه وار روز چهارشنبه بر تخت مرصّع گنبد نیلی و با بنفشه موی شیرازی عشرت کردن [۱]

چارشنبه که از سپهر کبود   صبح گوهر نثار روی نمود
جلوه گر گشت صبح نیکوفر   شد شگفته در آب نیلوفر
چرخ شب زنده وار ازرق پوش   صبحدم کرد شمعها خاموش
یوسف از آب نیل سر بر زد   آتش از چهره در جهان در زد
بود خورشید بر بلند رواق   شمسهٔ زر بلاجوردی طاق
گشت ظاهر برسم هر روزه   کهربایی ز درج فیروزه
کرد مهر فلک بفیروزی   درمیان فریسه زر دوزی
چون عطارد خدیو ملک افروز   شد ز فیروزه گون قبا فیروز
خسرو خسروان بنیروی بخت   یافت معراج آسمانی تخت
بود قصر کبود خلد آئین   آسمانی دگر بروی زمین

---

*[۱] : ت - رفتن بهرام روز چهارشنبه بگنبد کبود و افسانه گفتن بت شیراز .

۱۶۸۴[آ] - صبح : ت - ماه ؛ ب : در متن این نسخه «شاه» نوشته شده ، فقط درحاشیه باخط اصلی متن «صبح» نوشته شده است.

۱۶۸۹ - ۱۶۹۰ : ب - درحاشیه نوشته شده است .

رسمشان این که راه پیمایند.   بر در شهر صبحگاه آیند.
پیشتر هرکه سوی شهر آید   زافسر خسرویش بهر آید.
بر سرم لعل و زر برافشاندند   بر سریر شهیم بنشاندند
ناگهان آمد آن حکیم بدید   که در ان ره دوچار من گردید
دیدمش چون به نیکخواهی خویش   دادم اورا عنان شاهی خویش
یافتم خسروی این بر و بوم   باقی حالها دگر معلوم
گشت ظاهر ز مرد بازرگان   که ستم پیشه است و هست همان
که دران راه لعل دید وخرید   شاه چون این حدیث رابشنید
در پی انتقام آن بد رای   سرخ پوشید شاه سرتا پای
خسروانرا که لطفشان عجبست   سرخ پوشی علامت غضبست
ساخت حاضر ببزم تاجر را   خواند دانشوران نادر را
کرد ثابت بوجه شرع وحساب   آنچه از وی رسیده از هرباب
کرد زانسان که شرع فرماید   ازحدود آنچنانکه می باید
بعد از ان خازنان سلطانی   بهر ضبط جهات دیوانی
رو نهادند سوی خانهٔ او   خاصهٔ شاه شد خزانهٔ او
چون رسیدند هرچهار بکام   کرد شه سوی کان لعل خرام
لعلهارا زکان بر آوردند   همه زیر نگین در آوردند

۱۶۴۶آ - خسروی : ت - خسرو .
۱۶۴۷آ - ز : ت - که .
۱۶۵۳آ : ت - در قصاصش چنانکه میباید .

شاه در کان لعل با اصحاب   دست خالی نداشتی زشراب
دهر خرّم زماه فوردین   از گل و لاله کوهها رنگین
لالهٔ کوه بود جانرا قوت   حقّهٔ از مفرّج یاقوت
کوه از لاله سرخ رو گردید   گنبد لعل فام گشت پدید
شد هوای چمن زباد بهار   معتدل همچو سبزهٔ خط یار
شبنم از روی سبزه گشت پدید   بر زمرّد گسست مروارید
رایتی شد نهال قامت سرو   مهجه شد بر فراز سروتذرو
سرو همچون الف کشیده قد   دو پر زاغ بر سرش چون مد
برگهای درخت پنداری   بود ته نقره لوح زنگاری
آیت بیوفایی افلاک   خواند مرغ چمن زصفحهٔ خاک
گره بسته را درخت گشود   زر سرخ و سفید خویش نمود
لاله پوشیده جامهٔ گلگون   دل آهوی چین ازو پرخون
بعد یکچند شاه گشت سوار   جانب شهر آمد از کهسار
قصری از لعل ساخت تختی هم   ساخت لعلی قبا خوش وخرّم
شاه را قصر لعل و لعل اورنگ   رنگ لعلیست بهتر از همه رنگ
لب خوبان که روح پیوندست   زان برد دل که لعل مانندست

۱۶۶۵آ : ت - قد همچون الف کشیده سرو .
۱۶۶۵ب - مد : ت - سرو . ۱۶۶۹آ - پوشیده : ت - پوشید
۱۶۷۱ب - و : ت - حذف شده .
۱۶۷۲آ - قصر لعل : ت - لعل قصر .

بود کوهی غریب کوه بلند   از فرازش خود گسسته کمند
کوه دردی چو بار هجر گران   سخت روچون رقیب سیمبران
پارهٔ سنگ چون دل دلدار   سر بسر درد چون تن بیمار
خون دل بسته از گذرگاهش   معدن لعل در کمرگاهش
معدنی همچو سینهٔ ابتر   لعلهایش چو پارهای جگر
من از ان لعلهای جان افروز   پارها برگرفتمی هر روز
غافل از این که لعل رمانیست   که فروزان چو مهر نورانیست
برسر شاهراه آمدمی   برسر از هجو سنگها زدمی
تا بیابم سراغ گم شدها   چند سوزم بداغ گم شدها
ناگهان تاجری ز راه رسید   درکفم سنگ پارها را دید
سنگها را زمن به بیع و شرا   بگرفت و بگفت چیست بها
گفتمش این بکس نخواهم داد   بچو تو بوالهوس نخواهم داد
نکنم این ز دست خویش بدر   زانکه پروردهام بخون جگر
گفت چون هست حسن کردارت   میدهم ده هزار دینارت
گفتمش رو زمن چه میجوئی   از چه روانی گزاف میگوئی
گفت خامش که بزمت بکنار   نقد دینار سرخ بیست هزار
گفتمش بیش ازین مزاح مکن   ندهم گر کنی هزار سخن
عاقبت گرم بود بازارم   داد زر صد هزار دینارم

آ۱۶۰۸ - تن : ت - دل .
آ۱۶۱۷ - این : ب - این را .

رفت و من باز گشتم از سر راه   باز بردم بسوی کوه پناه
زر که دیدم بخاک یکسانش   ریختم باز در همان کانش
چون شدم من ز راه بریکسوی   پی من برگرفت آن بدخوی
من نشسته غریق چشم ترم   که رسید آنکه داده بود زرم
من چو دیدم که آدمی آمد   سوی این زار ماتمی آمد
جستم از جای برگران گشتم   از نظرگاه او نهان گشتم
ورنه خونم بتیغ کین میریخت   خون لعلم بخاک می انگیخت
چون دویدم ز پیش او ابتر   بر سر راه آمدم دیگر
بود در ره حکیم دانایی   ازهنرکان زعلم دریایی
دید آشفته ام چو مرد حکیم   کرد سویم نظر بخلق کریم
برد و با خویش اختصاصم داد   تا ز دیوانگی خلاصم داد
بعد چندی دگر بدستوری   ازحکیمم نصیب شد دوری
سوی این شهر آمدم بشتاب   در پی این سه گوهر نایاب
سوی دروازه آمدم سحری   نه مرا همدمی نه همسفری
در دروازه شد همانندم باز   آمدم من درون شهر فراز
جمعی استاده جمله چشم براه   همه بودند مهتران سپاه
بسته رخت ازمیانه خروشان   چشم در راه خسرو نوشان

۱۶۳۰ : ت - خون لعلم بلعل می آمیخت .
آ۱۶۳۹ - استاده : ت - ایستاده .
ب۱۶۴۰ - در : ت - بر .

شاه فرمود تا یکی تازد   هر دو تن را بکین سر اندازد
بود حاضر حکیم نیکوخواه   بوسه زد بر بساط حضرت شاه
کان دو دُردانه را بهرزه سخن   نارسیده بغور قصد مکن
به که شاهان که معدلت کارند   خویش را درغضب نگهدارند
آمدند آن دو گوهر رخشان   رخشان از سرشکشان افشان
پیش شه راز را عیان کردند   سربسر حال خود بیان کردند
زآمدن با پدر از آن کهسار   شرح حال کنار دریا بار
آمدن زان سوار بر سرشان   آنچه رفت از فراق مادرشان
حال ازیکدگر گسستنشان   وان زگرگ و زآب رستنشان
وانگه این مردهم همان مردست   که بدیشان چنان ستم کردست
شاه چون شرح حالشان بشنید   حال خود را قرین ایشان دید
خانه را ساخت خالی از اغیار   خواست زن را و دید زار و نزار
دید او را زهجر جامه دران   زن خود را شناخت با پسران
گفت تا خولجه را نگهدارند   حاجبانش ز دست نگذارند
شاه از وصل یار شد زنده   کار او گاه گریه گه خنده
گریه اش آنکه نیست غیرخیال   خنده اش بهر خرمی وصال
حیرت از هرچهار هوش ربود   قوت و قدرت حدیث نبود

۱۵۷۳ب - هر : ت - وان .
۱۵۸۱آ - یکدگر : ت - یکدیگر .
۱۵۸۲آ - بدیشان : ت - بریشان .

درمیان رفت وقتهای دراز   بر نیامد زهیچ یک آواز
بعد یکلحظه سر بر آوردند   چشمها از جگر بر آوردند
همه ازگریه داد دل دادند   اشک ریزان گشاد دل دادند
بیدلان چون بوصل بنشستند   همه دلها ز نو بهم بستند
صاحب دل شدند مرده دلان   آن دل این ربود واین دل آن
قفل یاقوت آن شکرگفتار   برگرفت از خزانهٔ اسرار
کای خوشا این وصال جان افروز   وی بدا آن فراق عالم‌سوز
شکر لله که یار گشت پدید   دست غیری بدامنم نرسید
فی المثل گر غبار شد دشمن   من نیالوده ام بآن دامن
آب شد تا شود مرا هم دست   من بآن آب تر نکردم دست
بفسون گر وزان شدی چون باد   بود ازو سروناز من آزاد
آتش افروز گشت بر گشتم   نشدم پخته خام تر گشتم
شاه ازاین حال شادگشت بسی   که ازان لب نیافت کام کسی
گفت چون ازشما جدا گشتم   همدم صد غم و بلا گشتم
دل زارم زغصه شد شیدا   سایه انداخت برسرم سودا
برسرم ترکتازکرد جنون   منزلم کوه گشت چون مجنون

۱۵۹۸ب - بآن : ت - بدان .
۱۵۹۹آ : ب - آب شد تا شود تا مرا شود هم دست .
۱۶۰۱آ : ت - گرچو آتش فروخت برگشتم .
۱۶۰۴آ - شد شیدا : ت - شیدا شد .

من وتو هردو از یکی صدفیم   هردو یک نامدار را خلفیم
من همانم که گرگ برد مرا   بکف درد و غم سپرد مرا
بود غاری بسوی غار آمد   گرگ دیگر باو دوچار آمد
باهم آن هردورا بگاه فساد   بر سر من منازعت افتاد
هردو ازهم شدندخشم انگیز   یافتم من ز هردو راه گریز
سوی غار آمدم بصدغم و درد   که شبانی بره دوچارم کرد
بود خضری ز نوحیاتم داد   وز دم آن دو دد نجاتم داد
این زمان زندگانی من ازوست   نیم جانی که هست درتن ازوست
دل چواز گفت وگو تهی کردند   دست در گردن هم آوردند
هردوگشتند خرّم وخوشحال   مست گردیده ازشراب وصال
بود بسته دری دران خانه   از متاعش قیاس بیگانه
نالهٔ آمد از درون بیرون   که ازو عقل میشدی مجنون
که منم مادر ستمدیده   در فراق شما الم دیده
چون شنیدند آن دوگوهرناب   درگشادند باهزارشتاب

۱۵۴۴[آ] - من : ت - ما .
۱۵۴۷[آ] - بگاه : ت - ز رای.
۱۵۴۷[ب] - منازعت : ت - تراعشان .
۱۵۴۹[ب] - کرد : ت - خورد .
۱۵۵۳[ب] - گردیده : ت - گشتند .
۱۵۵۴[ب] - از : ت - ز .

مادرخویش را دران دیدند   دست وپایش بمهر بوسیدند
زان سه هجران کشیدهٔ افکار   ناله آمد برون بزاری زار
هرسه را گریه کرد غارت دل   ماند ازگریه پایشان در گل
آنقدر رفت اشک ازان سه فکار   که برفت آب روی ابر بهار
از نم اشک آن سه تن فی الحال   سبز شدگشت خرّمی و وصال
تا سحر هرسه رازمیگفتند   شرح سوز وگداز میگفتند
چون سحرگه زگردش گردون   گشت روشن جهان بوقلمون
شعله زن گشت آتش پنهان   اندک اندک ز دود رست جهان
خواجه آمد بسوی خانه و دید   آنچه از دیدنش همی ترسید
کرد فریاد کاین چه ظلم وجفاست   این عمل کی زروی عدل رواست
از دلش صد هزار آه آمد   دادخواهانه سوی شاه آمد
کرد فریاد کاین چه بیدادست   ستمی اینچنین کرا یادست
که ببازی شبم نگهداری   تا بروزم زپیش نگذاری
بفرستی کسی بخانهٔ من   که کند رخنه در خزانهٔ من
آنقدر ناله وخروش آورد   که دل شاه را بجوش آورد

۱۵۶۴[آ] - سحرگه زگردش : ت - سحر رخ نموداز . ۱۵۶۸،۱۵۶۷ :
ب - درحاشیه نوشته شده است .
۱۵۶۷[ب] - این عمل : ت - اینچنین
۱۵۶۸[آ] - آه : ت - راه .
۱۵۶۸[ب] - خواهانه سوی : ت - خواهان بسوی .

آن دو رخشان سهیل ملک آرای   چون شنیدند خاستند بپای
هردو رفتند در پی فرمان   جانب بارگاه بازرگان
بود خانی متاع خواجه دران   جانب خان شدند آن پسران
اندران خانه سیر میکردند   احترازی زغیر میکردند
بود آنشب شبی غریب دراز   تارچون زلف دلبران طراز
تیره مانند روزگار فراق   بی نهایت چومحنت عشاق
شبی از تیرگی علامت بود   صبح آنشب مگر قیامت بود
صبح آنرا مگر زوالی بود   آن نه شب بود بلکه سالی بود
خالی از روشنی چو رنگ زحل   از نهایت بری بسان امل
ظاهراً بود آتشی پنهان   که ز دودش سیاه بود جهان
آنشب آن هردو گوهر سیراب   شسته بودند هردوچشم ازخواب
بفسون راه خواب می بستند   بفسانه زخواب میرستند
هریک افسانهٔ ادا میکرد   بفسون خواب را دوا میکرد
تا بدانجایکه رسید سخن   که بگویند قصّهای کهن
هرکسی سرگذشت خود گوید   قصّهٔ خود ز نیک وبد گوید
پسر پیر مرد ماهی گیر   کرد اوّل حدیث خود تقریر
که کسی همچو من غریب مباد   وزکس وکوی بی نصیب مباد
من که هستم بحسن ماه منیر   پدرم نیست پیر ماهی گیر

۱۵۰۹[آ] - خواجه : ت - خانه .
۱۵۱۷[ب] - هردوچشم : ت - چشم خویش .

پدرم بود ازفلان کهسار   درهمه دانشی تمام عیار
بود در زیر سایهٔ پدرم   مادری و برادری دگرم
روزی از اقتضای بخت زبون   آمدیم ازمقام خویش برون
بود آبی عظیم در ره ما   ماند ازچاره دست کوته ما
پدر از بهر معبر دریا   شد زمانی زدیده ناپیدا
ناگه از ره سوار بی دینی   همچو افلاک جور آئینی
آمد و برد مادر ما را   ریخت از سلک گوهر ما را
پدر ما چو بازگشت زآب   دید ما هردو را بحال خراب
چون بروحال رفته شد روشن   گریها کرد ازجدائی زن
برد ماهردو را بساحل آب   تا که ازآب بگذرد بشتاب
بود مسکین روان منش بردوش   کز قفا نالهٔ رسید بگوش
دید سوی برادرم بشتاب   دید گرگش ربوده ازلب آب
خواست برگردد او چواین رادید   بخت بدبین چگونه برگردید
رفت از ان غم برون زسرهوشش   من که بودم سواربردوشش
اوفتادم چو گوهر نایاب   از سر دوش او سبک درآب
بود آن بحر بحر بی پایان   ماهیی بس بزرگ بود دران
کام ماهی مقام گشت مرا   زندگانی حرام گشت مرا
ناگه ازنقش بازی تقدیر   خضر من گشت پیر ماهی گیر
چون شنید این سخن شبان زاده   گفت کای راد سرو آزاده

۱۵۳۷[آ] - ز : ت - از . ۱۵۴۴[ب] - راد : ت - طرفه .

لیک دایم برای دفع ملال چارهٔ شاه داشتی بخیال
گاهش از باده چاره جوی شدی گاهش از لطف بذله‌گوی شدی
گرچه کردی دمی هزارفسون از دلش غم نساختی بیرون.
لیک چون بخت بود نیکوخواه هم دراثنای حال گویی شاه.
پسر آن شبان و ماهی گیر داشتندی بنیکویی تشهیر
چون شنیداین حکیم دانشمند شاه را خواست تاکند خرسند.
گفت با شاه هرگه و بیگاه تا تعلق گرفت خاطر شاه
هردورا ساخت حاضرمجلس تا شوند آن دو شاه‌را مونس
شاه ازیشان گرفت خرسندی در پذیرفتشان بفرزندی.
هردو مقبول طبع شاه شدند وز دو رخ شمع بارگاه شدند
لیک می‌بود شه بسینهٔ ریش طالب همسر قدیمی خویش
ناگهان تاجری رسید از راه تاجری باهزارحشمت وجاه.
ازکنیزان واز غلامانش جمع درخانه حور و غلمانش
شتران قطار تیز خرام در پی هم چو هفته ایّام.
اسب واستر همه فزون زقیاس همه صحرانورد وکوه‌اساس
ازجواهر هرانچه میخواهی خالی از وی خزینهٔ شاهی
زر بخروار وبی‌نیاز ازمن بلکه افزون زصدهزار ثمن
داشت ازهرچه پرسی آنرا نام بیشتر از تصوّر اوهام

۱۴۷۴[ب] - شدی : ت - حذف شده .
۱۴۸۹[ب] - ثمن : ت - تمن

وزرا چون ازان شدند آگاه. کاینچنین تاجری رسیده زراه
همه‌کردند با ادای لطیف بملاقات خسروش تکلیف.
کرد تاجر چنانکه میخواهی خاک بوسی مسند شاهی
شاه را بود خودعنایت عام خواند اورا باحترام تمام.
شدبزودی مقرب حضرت بلکه همکاسه‌گشت وهمصحبت
بهر دفع ملال بیگه و گاه نرد و شطرنج باختی باشاه.
شاه با او شراب می‌نوشید اوبشه چون شراب میجوشید
از قضا یکشبی خوش و خرّم نرد می باختند هردو بهم.
شاه را بود میل بازی نرد او ببازی تعللی میکرد
درطرب شاه را مبالغه بود خواجه هردم بهانه میفرمود.
شاه گفتا که یافتم درحال نگرانت بجانب اموال
امشبی تا صباح با ما باش دل باندیشه غلط مخراش
که من این هردو نوردیده خویش که مرا مرهمند بردل ریش
بفرستم بسوی منزل تو تاکه فارغ بود ازان دل تو
تاسحر پاس مال تودارند شیوهٔ احتیاط نگذارند
خواجه بی‌خانه گرچه بودملول چارهٔ چون نبود کرد قبول

۱۴۹۱[ب] - رسیده ز راه : ت - رسید از راه .
۱۵۰۰[آ] - طرب : ت - طلب .
۱۵۰۱[آ] - درحال : ت - فی الحال .
۱۵۰۴[ب] - تا : ت - بو .

راه‌پیما شدم بهر درودشت   تا زمانی که صبح روشن گشت
عاقبت داد بخت پر کینم   ره سوی منزل نخستینم
دیدم آنجای را ز زن خالی   گشته از شمع انجمن خالی
پسران مانده زن رفیق نفیر   فرقدان مانده مه سریع السیر
دیدم افتاده بیقرار و زبون   هر دو چشمم ز گریه غرقه بخون
خواستم حال رفته از ایشان   باز گفتند آن جگر ریشان
که ستمکاره‌ٔ دوچار آمد   بر شباهنگ کین سوار آمد
مادر ما زدست ما بربود   در محنت بروی ما بگشود
مادر ما که تخم هجران کاشت   کرد زاری بسی و سود نداشت
کرد مرد سواره‌ٔ بدکیش   آن صنم را سوار در پس خویش
چون بدینسان سوار شد بفسون   زد بتندی بآب و رفت برون
چون شنیدم حکایت از پسران   خیره ماندم بسان بیخبران
دمشان آتشی عجب افروخت   شعله‌ٔ در دلم فتاد و بسوخت
بهر تسکین سوز آتش خویش   رو نهادم بآب با دل ریش
پسری را گذاشته بکنار   پسر دیگرم بدوش سوار
نارسیده میان آب هنوز   که شنیدم فغان عالم‌سوز
چون بدیدم پسر بجای نبود   گرگی او را زجای خویش ربود

۱۴۴۵آ - رفته: ت - فتنه.
۱۴۵۰ب - بآب: ت - برآب. ۱۴۵۳آ - سوز: ت - بنور
۱۴۵۳ب بآب: ت - درآب

متلاشی شدم درونهٔ آب   خواستم تا بدو رسم بشتاب.
این پسرهم که داشتم بکنار   اوفکندم میان دریا بار.
هر دو رفت از کفم بحال خراب   آن یکی گرگ برد و این یک آب
من از آن آب آمدم بیرون   از جگر سوزناک و غرقه بخون
کرده‌ام خو برنج و غمگینی   با غمی اینچنین که می بینی.
چون ننالم که این غمم باشد   چون نگریم که ماتمم باشد
چون نباشد دلم زمحنت ریش   که نه بینم دو چشم و جان با خویش
نا امیدست از آرزو دل من   گرچه صد آرزوست حاصل من
یار چون خانه‌ام نیاراید   پادشاهی من چکار آید.
چون زیاران ندارم آگاهی   چیست حاصل ازین شهنشاهی
ای خوشا گنج رنج و درویشی   دیدن از همدمان وفاکیشی.
از رفیقان غیر بگسستن   با عیالان خویش بنشستن
مرغ کز آشیانه دور بود   زار و نالان و ناصبور بود
قفسش گرچه باشد از زرناب   او بود ز آتش فراق کباب.
آهوی کو زجفت دور شود   کی بزنجیر زر صبور شود
چون شنید این سخن حکیم از شاه   گشت او هم رفیق ناله و آه.

۱۴۶۱ب : ت - با غمی که اینچنین می بینی.
۱۴۶۷ب - همدمان : ت - همرهان.
۱۴۶۹آ - بود : ت - افتاد.
۱۴۶۹ب - بود : ت - افتاد.

چشمشان آهوان شیرشکار.   دل شیران زهردو زار و نزار
طاق آفاق جفت ابروشان   شهر از تاب مهرشان جوشان
بود یکمو میانشان بی شک   نصف مویی میان آن هریک
هردوشان بی بدل بغرب وبشرق   درمیا نشان نبوده یکمو فرق.
هردومشهور روزگار شدند   خلقشان واله و فکار شدند
بر زبانها دعای جانشان بود   برلب خلق داستانشان بود
بود در شهر خسروی عادل   شاه گردون نوال دریا دل
پیشه اش عدل و شیوه اش انصاف   ازشرف نور دیدهٔ اشراف.
لیک هر روز همچو ابر بهار   صبح تاشام گریه بودش کار
سوز ناکی چو مهر عالمتاب   کس ندیدیش جزبچشم پرآب
درد اورا کسی نمیدانست   هیچ دانا دواش نتوانست
بود اورا حکیم دانایی   زیج دانی ستاره پیمایی.
هرگه و بیگهش بوهم وقیاس   خواستی تاشود مزاج شناس
بفسون درشدیش درگ وپی   تا به بیند زچیست ماتم وی.
روزی آن پادشاه صاحب هوش   برگرفت از سرطبق سرپوش
که از ان پیشتر که شاه شوم   پادشاه جهان پناه شوم
بودم اندر پناه درویشی   داشت بختم بدرد وغم خویشی
همتم از سپهر ارفع بود   کفم از آبله مرصع بود.

۱۴۰۷[آ] - شک : ت - تنگ
۱۴۱۰[ب] - داستانشان : ت - داستانش .

بود از فاقه خار دردل من   درفلان کوهسار منزل من.
داشتم همسری بمهر و صلاح   تازه روهمچوآفتاب صباح
روزگاری انیس من بوده   بلطافت جلیس من بوده
غمخور و غمگسار من شب وروز   دلبر و رازدار من شب وروز.
داشتم زان مه همایون رخ   دوپسر چون دواختر فرخ
سوخت روزی دماغ شیدایی   پرده طاقت وشکیبایی
خاستم ازحیات خویش خجل   با گلی و دوغنچه خونین دل
درسر راه رود آبی بود   که ازو آسمان حبابی بود
چون بدیدیم آب درماندیم   دامن ازخرمی برافشاندیم
بهر راه گذشتن از دریا   آن سه تن را گذاشتم برجا
دل زغمخواریم مشوش بود   دیده پرآب ودل پرآتش بود
درحوالی آب میگشتم   بهزار آب وتاب میگشتم
تا بیابم ره گذر بشتاب   بگذرانم عیال خویش ازآب
یافتم معبری بصدغم و درد   که ازو کس گذر تواند کرد
بس که گشتم شدم چوبیماران   بازگشتم بجانب یاران
بود شب راه را خطا کردم   خویش را همدم بلا کردم
راه وبی راه میشدم غمناک   شب تاریک بود وبیم هلاک

۱۴۲۳[ب] - در فلان : ت - بود در .
۱۴۲۴[ب] - رو : ت - و
۱۴۳۹[آ] - و : ت - حذف شده .

روزی آن صیدپیشهٔ دانا   دام افکنده بود در دریا
چون بر آورد دام را ز درون   ماهیی بوالعجب کشید برون
پارهٔ کوه بود ماهی نام   وقت شد پاره پاره گردد دام
آدمی زادهٔ درونش دید   پسری بود چون برونش کشید
پسری طرفه چون سهیل یمن   یوسف از وی دریده پیراهن
گوهری آمدش زبحر بدست   که ببازار نرخ لعل شکست
گوهری آنچنانکه میخواهی   لایق افسر شهنشاهی
شش هفتش همین گذشته زسال   تازه نخلی ز گلبن اقبال
چون چنان مو بر آمدش ز خمیر   شادمان گشت پیر ماهی گیر
تخم مهر و وفاش در دل کاشت   خدمتش را بدیده منت داشت
چون پس از چندگاه یافت توان   قد برافراخت همچو سرو روان
هوس مکتب آمدش غالب   علم را گشت خاطرش طالب
جانب فضل پیشهٔ بشتافت   همچو مه زآفتاب پرتو یافت
تا بسن ده و چهار رسید   نخل بالاش سر ز باغ کشید
نیزه واری کشید چون بالا   علمی شد زهمت والا
لعلی اورا طراز بازو بود   وه چه سنگیش در ترازو بود

آ۱۳۸۰ - مو بر آمدش : ت - موی آمدش .
ب۱۳۸۲ - روان : ت - جوان
ب۱۳۸۴ - همچو مه ز : ت - چون مه از .
آ۱۳۸۶ - نیزه واری : ت - تیره داری .

دلش اندیشهای دیگر کرد   شد ببازار و لعل را زر کرد
تند اسبی خرید چابک و چست   خود چو سرو ار میان زین برست
همچو خورشید شد جهان افروز   بود میل سواریش هر روز
هر سحرگه شتافتی بشکار   بهر صیدش نبود هیچ قرار
صید او شیر و اژدها بودی   با پلنگانش ماجرا بودی
هم در آن مملکت شبانی بود   پسرش فتنه جهانی بود
آن پسر هم رسیده اش ازغیب   همچو روح القدس تهی از عیب
یافته در غریب کهساریش   در کجا در سیه ترین غاریش
او همش سوی علم بود آهنگ   بود پیوسته در پی فرهنگ
لامع از جبهه نور اقبالش   سیزده یا چهارده سالش
جلوگر بر سمند کوه شکوه   کلبتی رسته از کمرگه کوه
روزی آمد برون بعزم شکار   گشت آن دیگرش براه دچار
هر دو در حسن آفتاب زمان   دو تن اما یگانه دوران
ثانی هم ولیک بی ثالث   غمزه شان خون خلق را باعث
همچو خورشید و مه بصد زیور   چون دو سرو سهی بهم درخور
نوبهار جهان جان هر دو   آب و رنگ جهان از آن هر دو
لعلشان بانبات در دعوی   غنچه شان باحیات در دعوی

آ۱۳۹۵ - کهساریش : ت - کهسامش .
ب۱۳۹۵ - غاریش : ت - غارش .
آ۱۳۹۸ - سمند : ت - کمند .

مطرب چابک مسیح اعجاز — ازلب لعل گشته روح نواز
نی گلگون چو خامهٔ کاتب — کرده تحریر نغمهٔ مطرب
مه دفاف باهزار امیّد — زدطپانچه بچهرهٔ خورشید
منقل زر ببزم روحانی — طبقی پر ز لعل رمّانی
کبک و تیهو بران کباب شده — سرخ مانند لعل ناب شده
شام چون کرد مهر عالمتاب — سوی خرگاه لعل فام شتاب
گو گلی رخ نهفت از گلزار — شد شگفته شقایق بسیار
شاه ازان آفتاب لعل قبا — خواست افسانهٔ نشاط افزا
آن پری بعد عذرهای چونوش — شد ز درج عقیق لعل فروش
که می لعل جانفزایت باد — برلب مردمان دمایت باد
چون بدینسان بسحرانگیزی — کرد از لعل لب شکر ریزی
بهر افسانه درج لعل گشود — رشته را از درون لعل نمود

۱۳۴۸ آ - مطرب : ت - بطرب .
۱۳۵۳ آ - شام : ت - شاه .
۱۳۵۵ آ - قبا : ت - قبای .
۱۳۵۵ - افزا : ت - افزای

* آویزه لعل پرآب و تاب که از خزانه قیصر روم گوشواره شاه جواهرنثار شد و از سنگینی آن گوشوار سر بر بستر عشرت نهاد [1]

در بدخشان بیهترین وادی — داشت مردی هوای صیّادی
صید ماهی ربوده بودش دل — بود چون خاک آب را مایل
شور درجان ماهی ازشستش — ماهیان داغدار ازدستش
بهر ماهی درون هر آبی — هریک انگشت اوچو قلّابی
بس که درقصد ماهیان کوشید — ماهی ازبیم او زره پوشید
دور از ماهیش نبودی تاب — بودچون ماهیی جدا ازآب
ماهی ازدست اومشوش بود — پشتش از دام اومنقش بود
دام اوخالی ازشکار نبود — ماهیش دردرون دام نمود
همچو دل دردرون پرده طپان — از فراق دهان نوش لبان
آفت جان ماهیان شستش — جز دوماهی نرسته ازدستش
آن یکی جسته برسپهر برین — وین دگر کرده جا بزیر زمین
ماهی بحر قوت جانش بود — درم ازپشت ماهیانش بود

---

* ۱ : ت - حکایت صیاد .
۱۳۶۱ آ - ماهی ربوده بودش : ت - ماهیش برده بودی .
۱۳۶۱ ب - خاک آب : ت - آب خاک .
۱۳۶۴ ب - بیم : ت - دست .

بودحیران میان کوه و کمر   کان لعلی درآمدش بنظر
کرد بیرون سراز لباس حریر   شد دران دُرّفشان ولعل پذیر
خفت با یار بر بساط مراد   چرخ آخر مراد ایشان داد
چون زسبزی برآمد اورا کام   بود چون خضرسبز پوش مدام
لیک چون آن نگار یغمایی   بود در قید قصر مینایی
دایم ازجامهای مینا فام   همچو می تلخ بودی اورا کام
لیک هر روز بهرخاطر شاه   سبز کردی لباس خویش چوماه
گفتی آن خسرو سپهر سریر   طوطی از سبزیش کجاست گزیر
تو زسبزی رسیده‌ٔ بامید   باش خرّم زسبزه چون خورشید
سبزی رنگ زیور چمنست   شمع سبز آفتاب انجمنست
گلبن از سبزیست درخنده   خضر ازسبزی است پاینده
می صافی که خرمیست فنش   شیشهٔ سبز گشته پیرهنش
گو زمرّد نداشت سبزی رنگ   هیچ فرقی نبود ازو تا سنگ
چشم قیمت زسبز رنگی دید   خاتم خسروان ازان گردید
سرو سبزی که هست آزاده   بودش صد تذرو دلداده
رنگ سبزست زیور زنگار   زان بود مشتریش در بازار
صفت رنگ سبزم ارهوس است   سبز پوشی مه دلیل بس است
شاه چون برسریر مینایی   این شنید ازنگار یغمایی
سبز پوشیده‌اش کشید ببر   ساخت گل را رفیق سبزهٔ تر

آ۱۳۲۸ - صافی : ت - صافش . آ۱۳۳۱ - بودش : ت - بودیش . آ۱۳۳۲ - سبزست : ت - سبزیست .

* تافتن بهرام خورشیدوار روزسه شنبه برکان لعل یعنی گنبد لعلی ومی لعل از لعل لب دلبر رومی کشیدن [۱]

در سه شنبه که صبح لعلی پوش   گشت لولوفشان ولعل فروش
سرخی ازآفتاب داد نوید   تربیت یافت لعل ازخورشید
آفتاب از تتق بصد زیور   گشت روشن چوشعله ازاخگر
چون سه شنبه میانهٔ ایام   هست منسوب کوکب بهرام
شاه بهرام هم بصد امّید   تافت برکان لعل چون خورشید
حلّهٔ سبز را فکند ز دوش   شد چو سیب رسیده گلگون پوش
قصر لعلی شد ازرخش روشن   همچو فانوس آل پیراهن
آل پوشان درون قصر رفیق   درج یاقوت گشته جای عقیق
دلبران بارخ جهان افروز   همچو گلهای بوستان افروز
بت روی لباس لعلی پوش   کرد باشه شراب لعلی نوش
باده درجام زر روان یاقوت   چون درآتش بامتحان یاقوت
کف ساقی حنایی دلکش   جام بروی چو نعل برآتش

---

* ۱ : ت - رفتن بهرام روزسه شنبه بگنبد سرخ وافسانه گفتن بت رومی .

آ۱۳۳۸ - روشن : ت - ظاهر . آ۱۳۴۳ - عقیق : ت - عمیق .

آ۱۳۴۷ - نعل : ت - نقل .

بود ذات البروج همچو سما   بر فرازش نمیرسید هما
چون دل مفسدان حیله شعار   بود در وی ذخیرهٔ بسیار
بود آن قلعه پر زمردم لیک   همه ازمردمان او بد و نیک
درگه قلعه بسته چابک وچست   چشم برشاه راه شاه نخست
چون زشهزاده یافتند خبر   سویش از قلعه آمدند بسر
روی چون آفتاب او دیدند   سایه وارش بپای غلطیدند
رفت شهزاده وبت دلبند   چون مه ومهر بر سپهر بلند
ازعقب هرکه بود رفت درون   از رفیقان کسی نماند برون
پردلان جمله در درون حصار   جاگرفتند همچو دانهٔ نار
شاهزاده سوی خزینه شتافت   هرچه بود از ذخیره قسمت یافت
لشکری را بمال کرد غنی   تاکند در وغا عدو فکنی
لشگر ازچارسوی جمع شدند   همچو پروانه سوی شمع شدند
ازسپاهی بدولت شاهی   جمع شد آنقدر که میخواهی
صبحگاهان بفتح و فیروزی   شاه را عزم کینه اندوزی
پا و سرکرده از برای جهاد   نیزه سان غرق آهن وفولاد
در ره خسرو سکندر تاج   چشمهٔ زندگی شده موّاج
بسته ترکش بت فرشته خصال   اوملک بود وترکش پروبال
ازسرش سرفراز پرسفید   ماه نو نوریاب ازخورشید
اوچو یوسف بصورت زیبا   برسرش همچو نور پر هما
رخ او درشگفتگی گل بود   برسراو اتاقه بلبل بود

۱۲۹۸[ب] - اتاقه : ت - اطاقه .

گر نبودی اسیر آن گل رو   از چه بودی همیشه مایل او
سویش از باد می‌نمود گذر   بود لرزنده برسراو پر
طوق افراسیاب کرده رکاب   تاکند سوی رزمگاه شتاب
کرده زهگیر چشم رویین تن   شد روان همچوتیر بردشمن
کرد با تیغ فتنه انگیزی   خصم را یاد داد خونریزی
دل دشمن بنوک تیر درید   تاکبابش کند بسیخ کشید
همچوخورشید سوی دشمن تافت   بیکی ضربتش دوپیکر ساخت
تافت برشهر سبزچون خورشید   خلق را سبزکشت گشت امید
نخل امید چون ببار آمد   شاه ازشهر سبزوار آمد
گشت فارغ چواز عدوی قدیم   به پسرکرد تخت را تسلیم
شاهزاده چو یافت این توفیق   کرد یاد ازمسافران رفیق
دادشان آنچنانکه میخواهی   اختصاصی مناصب شاهی
بر درش چرخ خاکبوسی کرد   میل دامادی وعروسی کرد
ساخت بزمی وسوی یارشتافت   کام از لعل نوش خندش یافت
خفته بر بستر شهنشاهی   با بتی آنچنانکه میخواهی
بود اندام او تمام لطیف   بدنی همچو سیم خام لطیف
کمری همچومو ولیک نه مو   موی قطعاً نبود بر تن او
زان کمر یافت چشم عیشش نور   دید راهی بسوی کوه بلور

۱۲۹۹[آ] - رو : ت - روی .
۱۳۱۰[ب] - مناصب : ت - بخدمت .

سر آن رشته را گرفت دلیر   پایه پایه خرام کرد بزیر
شه بسوی نشیب می آمد   آن محفّه بشیب می آمد
شاه را بود همّت والا   نزد خویشش کشید از بالا
شیشه‌گر شیشه را کشید به پیش   شد مصوّر درو خیال اندیش
ساخت در شیشه صورتی دلخواه   در نکویی بعینه آن ماه
شیشه را با پری چو آوردند   شیشهٔ نو بجای آن بردند
جای آن دلفریب تنها کرد   عکس صورت در آینه جا کرد
هم در آن لحظه بار بربستند   ره گرفتند واز قفس رستند
شه چو از طالع همایون فال   یافت زینسان نشانهٔ اقبال
سجدهٔ شکر حق بجا آورد   رو بیاران با وفا آورد
کافرین برشما که یارانید   خوب کیشان وراستکارانید
شرط همراهی اینچنین باشد   غایت حق شناسی این باشد
من دگر تا درین جهان هستم   میکنم آنچه آید از دستم
رفت طوطی بسوی شهر دگر   تا به بیند بشهر چیست خبر
پادشه زاده هم بذوق تمام   جانب یار خویش کرد خرام
گرچه از صبر و هوش عاری بود   در پی کبک کوهساری بود
نفس خود را ولی نگه میداشت   کامرانی بوقت خود بگذاشت
روز چارم ز دایگان پری   کرد ماهی بنام جلوه‌گری

۱۲۴۴[آ] - گوفت : ت - کرفته .
۱۲۵۳[آ] - سجدهٔ : ت - شجدهٔ . ۱۲۶۱[ب] - بنام : ت - ببام

برج را یافت خالی از اختر   درج را دید عاری از گوهر
رفته طوطی و زو قفس مانده   گل کسی چیده خار وخس مانده
رفت حالی بخدمت شاهی   داد شه را زحال آگاهی
شاه صدکس روانه کرد روان   که شتابند آنقدر که توان
در زمان طوطی سخن پرداز   کرد سوی مسافران پرواز
مرد ملاح گشت چاره سگال   چون شد آگاه ازحقیقت حال
کرد باشیشه سوی آب شتاب   شیشه در آب کرد وخود برآب
شد شناگو هجو مردم خوار   چون پری برهوا شده طیّار
آن سپه هرکجا که کرد گذر   زان مه تیز رو نیافت اثر
بازگشتند ناامید همه   لرز لرزان چو برگ بید همه
شاه از ان فکر گشت شیدایی   وان رفیقان براه پیمایی
برلب بحر ساعتی گشتند   زورقی یافتند و بگذشتند
می نوشتند راه شهر بشهر   همچنین تا بماوراء النهر
گشت لامع چو مهر رخشانش   جمع شد لشکر پریشانش
قلعهٔ بود درحوالی شهر   هم ز اعمال ماوراء النهر
قلعهٔ چون حصار چرخ بلند   کنگرش وهم را گسسته کمند
همچو ابری فراز کوه پدید   طرفه ابری که سنگ می بارید

۱۲۶۷[ب] - چون : ت - چو . ۱۲۶۹[آ] - هجو : ت - بیحر .
۱۲۷۲[آ] - گشت : ت - کشته .
۱۲۷۷[ب] - کنگرش : ت - کنبدش .

هم دران شیشه سرمندان   نقش آن نازنین کشم خندان
که چو بازش بجای خویش برند   صد مهندس درآینه نگرند
عکس اورا بجای او دانند   یکسر موی فرق نتوانند
گشت گوینده مرد میناگر   که بسازم محفّهٔ دیگر
شاید این یک محفّه کارآید   ساز من جای آن بیاراید
اندرو نقش بند بنماید   آن هنرمندیی که می باید
نوبت آمد بمرد دریایی   شد گهر ریز در شکرخایی
کان پری را بآن محفه زاب   می توانم چنان برم بشتاب
که نیارد کسش میان دیدن   خود درآبش چه سان توان دیدن
چون شد آگاه مرغ شکرخند   زان خیالات جمع دانشمند
کرد پرواز و سوی برج آمد   چون زمرد بسوی درج آمد
آنچه زیشان شنیده بود بگفت   وان سهی سرو همچو گل بشگفت
گفت آنان که وصل من جویند   گر کنند آنچنانکه میگویند
چون مهیّا شود همه اسباب   سوی من آی تا بفکر صواب
دایگان از خویش تا دو سه روز   دور سازم بفکر بکر اندوز
چون پریوش سخن بپایان برد   رفت طوطی خبر بیاران برد

۱۲۱۵ب: ت - آن یکی جای این بیاراید .
۱۲۱۷، ۱۲۱۸ : ت - حذف شده . ۱۲۲۰ب : ت - از حدیث کسان دانشمند
۱۲۲۱آ - و : ت - حذف شده . ۱۲۲۲ : ت -
آن پری زان سخن که طوطی گفت   غنچه سان درون پوست شگفت

هرکس اسباب خود مهیا کرد   دعوی خویشتن بجای آورد
کرد آگاه مرغ شیرین کار   نازنین را زجان فشانی یار
نازنین دایگان خود را خواند   شکر از لعل نوش خند افشاند
که مرا تا سه روز بگذارید   نان وآب سه روزه پیش آرید
که دران چند روز تنهایی   بسته لب از حدیث هرجایی
بمناجات نکته گوی شوم   بغم خویش چاره جوی شوم
دایگان غافل از حقیقت کار   دور ماندند تا سه روز از یار
شب که گردون بحیله پردازی   کرد از کهکشان رسن بازی
دادشه مرغ فتنه را پرواز   بست ابریشمی بپاش دراز
رفت طوطی ورشته اش برپا   تا بسوی محفّهٔ مینا
بر سر آن طلسم سخت نهاد   حلقهٔ بود قایم از فولاد
رشته را زان میان کشید برون   مدد کار رشته گشته ستون
سر آن طرفه رشتهٔ پرتاب   بود پیوند یافته بطناب
شه سر رشته را بحیله کشید   تا طنابش بجای رشته رسید
داشت حاضر ز آلت وافزار   آهن وچوب و مدور ومسمار
چون گرفت آفتاب ماه پرست   دو سر آن طناب برکف دست
داشت چوبی بلند از اسباب   که ستون باشدش بزیر طناب

۱۲۲۷ب - خویشتن بجای : ت - خویش را بجا .
۱۲۳۰ب : ت - تا سه روزم طعام پیش آرید .
۱۲۳۹ب - یافته : ت - کرده شه .

رفت و افشاند مرغ شیرین کار پیش شهزاده شکر از منقار
از سوال وجواب آنچه گذشت پیش شهزاده جمله روشن گشت
شاهزاده ملول شد زان حال بود حیران برای دفع ملال
که درون آمدند . یارانش راز سنجان و غمگسارانش
چون اسیر ملالتش دیدند سبب آن ملال پرسیدند
شاهزاده بآن سه چار غریب کرد اوّل مقدّمه ترتیب
که نه آنم که عجز پیش آرم ملک خود را بخصم بگذارم
زود باشد که تیغ پر فن خویش سرخ سازم بخون دشمن خویش
صید خود را بدام خویش کشم وز عدو انتقام خویش کشم
همرهانرا بفاقه نگذارم حق این همرهی بجا آرم
چشم دارم ز همرهان عزیز که همه زیرکند و با تمیز
از همه کارشان چو آگاهیست بکنند آنچه شرط همراهیست
آن رفیقان شکرفشان گشتند همه هم طبع و همزبان گشتند
که شها ما همه غلام توییم در پی آرزو و کام توییم
هرچه گویی و هرچه میخواهی جان فشانی کنیم و همراهی
شاهزاده چو یافت آن اخلاص بردشان در درون بخلوت خاص
گفت با همرهان حقیقت حال همه واقف شدند از احوال

١١٨٦ب - راز سنجان : ت - وان رفیقان .
١١٩١ب - وز : ت - از . ١١٩٥آ : ت - درفسون فتنهٔ زمان گشتند
١١٩٨آ - یافت : ت - دید .

همه گفتند ما هنرمندیم نعل بر پای مور می بندیم
صنعت خویش را بکار آریم پیش تو جان خود نثار آریم
گفت نجّار چابک اندیشه که چو گیرم بدست خود تیشه
تختگاهی کنم برابر برج که بود آن حواله بر سر برج
پایه پایه از ان بزیر آیم نردبانی درو بیارایم
تختگاهی که گر کنی برپا همچو معراج بر شود بسما
ورنه خواهی بود بجا چو سریر این بود خدمت فقیر حقیر
گشت شهزاده هم سخن پرداز که بآن نردبان چابک ساز*
آن محفه بتاب داده کمند آورم بر زمین ز چرخ بلند
که مرا هست علم جرّ ثقیل پیش من وزن پشه دارد پیل
گفت نقاش مانی اندیشه که بود نقش بندیم پیشه

١٢٠٣آ - کنم : ت - کشم .
١٢٠٥ ، ١٢٠٦ : ت - حذف شده و درعوض این ابیات افزوده :
که بدولت روی چو بر سر تخت بینی آن قصر را به نیروی بخت
١٢٠٨ب - بآن : ت - در آن
* - ت : افزوده :
من توانم بریسمان بازی که کنم آنچنان فسون سازی
١٢٠٨آ - آن : ت - کان .
١٢٠٨ب : ت - بر زمین آید از سپهر بلند
١٢٠٩ : ت - حذف شده . ١٢١٠آ - مانی : ت - چابک .

غافل از آنکه آن سخن پرداز   در تکلّم بود مسیح اعجاز
در زمان طوطی شکرگفتار   پیش او ریخت شکر ازمنقار
که نه آنم که بهر کام آیم   تا بهر طعمه‌ٔ بدام آیم
من که دارم فضای چرخ هوس   چه درآیم بپای خود بقفس
من شکار شکر لبی دگرم   کامجوی ازمذاق آن شکرم
گشته ام صید فتنه‌پردازی   شاهبازی بلند پردازی
توهم ار بینیش شکارشوی   وز لب شکرش فکارشوی
طوطی اندر سخن فریب انگیز   هوش از ان دلفریب کرده گریز*
سحرگفتار مرغ افسو نگر   صبرش از دل ربوده هوش ازسر
آتش افتاد درخزینهٔ او   سوخت یکسرمتاع سینهٔ او**
شیشهٔ دل بسنگ عشق شکست   ریزهٔ آن بپای عقل نشست
پیش طوطی بسحر انگیزی   کرد ازلعل لب شکر ریزی
که دلم شد اسیر گفتارت   سینه ام را شکافت منقارت

۱۱۵۶آ - کام : ت - کار . ۱۱۵۸آ - بی : ت - لب .
* : ت - افزوده :
گرچه آن طرفه کبک کهساری   بود درعیش خویشتن داری
۱۱۶۲آ - سحرگفتار : ت - لیک افسون . ۱۱۶۳آ - افتاد : ت - افتاده . ** : ت - افزوده :
عافیت را زدست دادغنان   خورد برسینهٔ شکیب‌سنان
۱۱۶۴ب - عقل : ت - صبر .

من گرفتار تو شدم از تو   بغمش زار تو شدم از تو
کی بود زین قفس جدا باشم   صید آن ترک دلربا باشم
طوطی این را شنید ویاد گرفت   پیش شه گفت این حدیث شگفت
باز آمد بگفت با آن ماه   آنچه تعلیم کرده بودش شاه
که ازین غنچه ای گل رعنا   سر برون آر و ازقفس بدرآ
تو که هستی چنین اسیرقفس   چون توانی وصال کرد هوس
اوهم از نسل شهریارانست   درّة التاج تاجداران است
آن پری از دل آه سردکشید   آه سردی ز روی دردکشید
گفت هیهات من کجاووصال   وه چه بودی که بودی این اقبال
اخترطالعم مدد بودی   اختیارم بدست خود بودی
من نه تنها اسیراین قفسم   که برون آمدن بود هوسم
منظری در برابرم بنگر   هست آیینه‌ٔ دران منظر
پدرم آنچنانکه میدانی   میکند روزوشب نگهبانی
لحظه لحظه درآینه بیند   صورتم را معاینه بیند
نتوانم زبیم جنبیدن   که درآیینه ام توان دیدن
ساعتی بود مرغ شکر خا   خواست دستوری وگرفت هوا

۱۱۶۸آ - زین : ت - از .
۱۱۶۹، ۱۱۷۰ : ت - حذف شده . ۱۱۷۱ - ت :
گفت طوطی که ای گل رعنا   چون چنین گشتی ازقفس بدرا
۱۱۷۴ب - درّة التاج : ت - دری از درج

دایگان چاره جوی هفته وماه. از پی اکل و شرب آن دلخواه
گرد برگرد آن حصار بلند خندقی عمق آن چگویم چند
شاه در قصرخودچو دُر دردج ساخته منظری برابر برج
روبروی نگارسیمین بر طرفه آیینهٔ دران منظر.
کرده جا تا وز آیینه بیند وان پری را معاینه بیند
گر فرشته باو سخن گفتی شاه از رشک آن برآشفتی
جزکنیزی دو کامدی بربام گاه گاه از پی لباس وطعام.
صبح وشامش نظردرایینه بود وان پری درنظر معاینه بود
آن گهر را محفّه درج شده مردم چشم گرد برج شده
در زمرّد چو رشته جاکرده برخش شیشه چشم وا کرده.
بود درچشم مردم بینا همچو می جای کرده درمینا.
کرده در شیشهٔ آن پریوش جا همچوصورت درآیینه پیدا.
روزی آن طوطی مسیح اعجاز شد بدستور شاه درپرواز
رفت وآن حال را معاینه دید صورتی آنچنان درآیینه دید
درقفس دید مرغ بوالعجبی دهنی ازشکر زبسته لبی
کرد پرواز آن فرشته خصال پیش شهزاده رفت وگفتش حال
قمری سوی سروبستان رفت هدهدی جانب سلیمان رفت
حال بلقیس عصر گفت روان وزسلیمان ربود هوش وتوان
چون رسید این حدیث پرهوسش طوطی دل پرید ازقفسش

۱۱۲۴[ب] - از : ت - در . ۱۱۲۶[ب] - وان : ت - آن .

دست و پارا نماندزوروتوان کرد آهنگ چشم ولب دل وجان
از دو دیده ز شوق آن طنّاز شب رو اشک شدکمندانداز
لب اوخشک گشت وتر دیده خونش از دل دویده بردیده.
بامید نظر دل ابتر بتماشا دوید بر منظر
دم دیگرکه بازش آمدهوش ساخت گوینده غنچه خاموش
گفت با طوطی خجسته نفس که دگر ره رود بسوی قفس
خویش را آشنای او سازد دردل خویش جای او سازد
درتکلّم کند شکر خایی بو که آن دلفریب یغمایی
بفسونی شکار او گردد شمع شبهای تار او گردد
کرد تعلیمش آنچه شایدگفت او دگرحفظ کرد آنچه شنفت
کرد پرواز جانب آن بام آنچه بشنیده حفظ کرده تمام*
آن شکرلب پریوش موزون پاره‌ای ازشکر فشاند برون
خواست تا حیله بپردازد صید خویشش بآن شکرسازد

۱۱۴۱[آ] - نماند : ت - نمانده .
۱۱۴۲[آ] - دیده : ت - چشمش . ۱۱۴۲[ب] - انداز : ت - نواز .
۱۱۴۳[ب] - دویده : ت - دوید . ۱۱۴۵[آ] - بازش : ت - بارش .
۱۱۵۰ : ت - حذف شده . ۱۱۵۱[ب] : ت - کبک سان کردکرد کوه خرام.
* : ت - افزوده :
دیده دران قفس بتی زیبا در دل جای کرده روز عذا
۱۱۵۲[ب] - فشاند : ت - فکند . ۱۱۵۳[ب] - بآن : ت - بدان .

دیگری گفت بنده شیشه گرم   هست روشن بهمکنان هنرم
کرد ملّاحی آن دگر اظهار   کاشنایم ببحر مردم خوار
دیگری گفت من درودگرم   ره بهنجار چوب و تیشه برم
نوبت شاهزاده شد بسخن   لب شیرین گشاد وگفت که من
پسر آن شهم که میجویید   پرتو آن مهم که میگویید
کرده رم زان بلای ناگاهم   هرکجا میروید همراهم
قصّه کوتاه پنج یارجوان   بحدود خجند گشته روان
داده القصّه بخت مقبلشان   در دیارخجند منزلشان
شد یکی زان مسافران غریب   داد درشهر منزلی ترتیب
آن رفیقان هم آمدند درون   منتظر تاچه آید از گردون
خسروی بود در دیارخجند   دختری داشت همچوسروبلند
مثل او درجهان دیرنورد   نه فلک زاده نی زمین پرورد
آفتابی که مهر فرّخ فال   بود پیشش چومه بصّف نعال
حور از مهر روی او شیدا   پری از رشک روش ناپیدا
نه پری مثل او نه حورجنان   آفتابی بنورخویش نهان
حسن یوسف قرین نبوداورا   بچه صورت توان ستود اورا

۱۰۹۸[آ] - میجو یید:ت.میکو یید .
۱۰۹۸[ب] - میگو یید ؛ ت - میجویید . ۱۱۰۱[آ] :ت - داد القصه بخت مقبلشان . ۱۱۰۲[ب] - دیار :ت - حدود .
۱۱۰۵ تا ۱۱۰۹ - ت : حذف شده .

همچوخورشید قاهراورانور   مردم چشم غیرازو مهجور
آنکه ماهش زرشک کاسته بود   پادشاه ازخداش خواسته بود
وقت مولود واقفان نجوم   کرده بودند حال او معلوم
که شود عاقبت شکار کسی   عاشق ناتوان زار کسی
لیلی آنچنان شود مجنون   بی اجازهٔ رود زشهر برون
شه بتدبیر التجا برده   آن پری را بشیشه جا کرده
ساخته یک محفّه از مینا   چون طلسمات بوعلی سینا
قصر مینا نهاده نامش را   کرده جا سروخوش خرامش را
بهر آن آفتاب ازدل خاک   گرد برجی رسانده تادل خاک
ساخته بر فرازش ایوانی   بدنی بهر آنچنان جانی
آن محفّه درون آن ایوان   جای بلقیس دوراز دیوان
کرده دربرج گنبدی چوبهشت   منزل دایگان حور سرشت

۱۱۰۵-۱۱۱۰ : ت - حذف شده ودرعوض این ابیات افزوده :

چشم بندی بنرکس عیّار   دل شکافی بغمزهٔ خونخوار
قوس ابروی دلفروزش بود   سبز از رنگ وسمه توزش بود
ابروش چون کمان زنکاری   شیوهٔ غمزه اش کمانداری
دهنش نصف نقطهٔ موهوم   گرچه نقطه نمیشود مقسوم
نسبت آن دوکیسوی پرتاب   چون کلاف است بررخ مهتاب
فرق اوکرده . عقل را شیدا   چون هلالی بشب شد پیدا

۱۱۱۵[آ] - بتدبیر :ت - بتدبیرش . ۱۱۱۸[ب] - تا دل خاک : ت - بر افلاک .

بسم آهنین زمین را کند | از زمین رخنه در سپهر افکند
اسب از ماندگی شدش دارش | ماند برجا بسان صورت خویش
سوده نعلش براه ناهموار | همچو ماه گذشته از ده وچار
بدیاری رساند اقبالش | کرد ازخصم فارغ البالش
دید یاری سه چار گشته رفیق | همه با یکدگر رفیق وفیق
شاهزاده رسید و پنجم شد | مهرخاور قرین انجم شد
چون بدیدند آن رفیقانش | همه کردند جای در جانش
حال پرسید ازان جهانگردان | کای رفیقان و ای جوانمردان
چه کسانید و ازچه مملکتید | که جوانمرد وآشنا صفتید
ازچه صنفید وعزمتان بکجاست | درچه فکرید گفت باید راست
بدعالب گشاد دانایی | درسخن طوطی شکرخایی
که لبت تا بود شکرخا باد | عارضت مهر عالم آرا باد
ما رفیقان که راه پیمائیم | همه از شهر سبز می آئیم
بود شاهی دران دیار عزیز | عادل و تاجبخش و باتمیز
عدلش آراسته زمین وزمان | مملکت را ز فتنه داده امان
صلح داده میان آتش وآب | زیور خسرویش شرع وحساب

۱۰۶۴ - بدیاری : ت - سوی شهری .
۱۰۶۵ - وفیق : ت - و شفیق .
۱۰۶۶ - قرین : ت - رفیق . ۱۰۶۹ - آشنا : ت - آدمی .
۱۰۷۰ - و : ت - حذف شده .

گشته ازعدل آن سپهرمکان | فتنه در ابروی بتان پنهان
جور ترکان ندیده دیاری | جز دل عاشق وفا داری
کس بسیم کسی نداشت نظر | بجز از سیم ساعد دلبر
ناگهش بخت باژگونی کرد | کوکب طالعش زبونی کرد
کرد باو زمانه کار غریب | دشمنی آمد از دیار غریب
اوچو ازخصم ناامیدی یافت | چند روزی عنان زخصم بتافت
تاکیش بخت همعنان گردد | آفت جان دشمنان گردد
ببد اندیش خویش بنماید | دست بروی چنانکه می باید
کاشکی خصم خارج اندیشه | عدل و انصاف داشتی پیشه
عدل در دور آن جفا کاران | قحط شد چون وصال دلداران
دل مردم ز مهر گشته جدا | چون دل ازعاشقان بی سروپا
مردمان ازجفای آن ارذال | همچو زلف بتان پریشان حال
مملکت ازجفایشان در تاب | چون دل عاشقان خسته خراب
ما فتاده چنین بملک غریب | ازجفای رقیب وهجرحبیب
هست شهر خجند مقصد ما | تا شود نیک طالع بد ما
بعد از ان هرکسی زبان بگشود | صنعت وحرفتی که داشت نمود
آن یکی گفت بنده نقاشم | همچو مانی بنقش جماشم

۱۰۹۰ - ت :
ما از آن ورطه با دل پرخون | چار و ناچار آمدیم برون
۱۰۹۳: ت - بفسون نقش بند وجماشم .

گشت روزی سوار بهر شکار   ماند در شهر آن شکرگفتار
شاه را دشمن قدیمی بود   در عداوت عجب غریمی بود
منتظر کان سوار شیرشکار   کی کند سوی صیدگاه گذار
شاهزاده چو سوی صید شتافت   فرصت وقت را غنیمت یافت
در فضای شکار بازی کرد   بر سر شاه ترکتازی کرد
بود صد کس رفیق شهزاده   چون شکاری بچرگه افتاده
بی زره جمله بهر صید سوار   کس نپوشد زره برای شکار
سپر و خود نی بهمراهی   بی گل و غنچه گلبن شاهی
دشمن دون چابک اندیشه   کرد در حیله ساحری پیشه
شاهزاده بکینه پای فشرد   خویشتن را بکردگار سپرد
دل دشمن بنوک پیکان سفت   کرد کاری که باز نتوان گفت
بود چون بخت بد ستیزانگیز   تنگ آمد برو فضای ستیز
دشمنی از کمین کمند انداخت   بکمندی اسیر خویشش ساخت
دشمن زودخشم دیراصلاح   یافت چون فتح ملک را مفتاح
گفت با دیو سیرتی بیدین   کاین سلیمان بی سریر و نگین
بسته اش سوی ملک ما برسان   مرسانش بخیل همنفسان
ملک را چون بدست یافت کلید   خود چو دیوی بشهر سبز دوید

۱۰۲۸آ - غریمی : ت - غنیمی . ۱۰۳۷آ - پیکان : ت - مژگان
۱۰۴۰آ - اصلاح : ت - صلاح .
۱۰۴۱آ - بیدین : ت - بددین . ۱۰۴۱ب - کاین : ت - کای .

قصه کوته عدوی دیونهاد   مملکت را ز دست شاه ستاد
شاه از شهر سبز بیرون تاخت   خویشتن را بسبزوار انداخت
شاهزاده چو بند برتن یافت   خویشتن را اسیر دشمن یافت
داشت در ره ز دست بخت غیو   راه و بی راه همرهش آن دیو
ناگه از طالع همایون فال   یافت جای نشیمن اقبال
بود آن روز خفته همراهش   طوطیی شد دوچار ناگاهش
باگلی گشت بلبلی دمساز   جبرئیلی بیوسفی همراز
چون نگه کرد طوطی خود یافت   محنت خویش را یکی صد یافت
یادش آمد ز ملک و مال و پدر   کرد از گریه آهوانرا تر
گفت طوطی که دشمن سرسخت   شد خداوند تاج و کشور و تخت
بخراسان گریخت خسرو عصر   کرد سویت مرا روانه ز قصر
شاه را قهر با جگر آمیخت   جراتی کرد و بندها بگسیخت
جست از جای خویش مردانه   گشت غالب بدیو دیوانه
سرش از تن ربود چابک و چست   خود چو سرو از میان زین بر رست
کرده در بر سلیح دشمن را   قلعهٔ ساخت آهنین تن را
هر که همراه بود کشت بتیغ   بازوی خویش را نداشت دریغ
رخش را پویه داد در صحرا   کرد از نعل رخنه در خارا

۱۰۴۲آ - ز دست : ت - درست .
۱۰۵۲آ - مال و پدر : ت - مال پدر .
۱۰۵۵ب - جراتی : ت - حملهٔ . ۱۰۵۸ب - ساخت : ت - داده .

*شکر ریزی طوطی شیرین گفتار و چاشنی گیری شاه شکر نثار [1]

از سخن درچنان شب ظلمات   شاه را میچشاند آب حیات
ماوراالنهر را بزیب تمام   طرفه شهریست شهر سبزش نام
بود وقتی ز وقتهای قدیم   پادشاهی درو بخلق کریم
پسری داشت همچو ماه تمام   سرو قد گلرخی تندو خرام
لب لعلش چو غنچه نازک وتر   جان پاکی ز روح نازکتر
گشته ظاهر زصفحهٔ رویش   دوخط مستدیر ابرویش
ماه نو چون نظر برو افکند   ابروی خویش را بناخن کند
چشم مستش که بود آهوی چین   داشت باخویش نافهٔ مشکین
درخم آن دو زلف چوکانی   ای بسا کوی دل بحیرانی
دلش از صید دیده بودگشاد   جان پاکان شکار آن صیّاد
صید دل کرده چشم طنّازش   مرغ جانها شکار شهبازش
بر سرش پرپر ازخم و تابی   صید دل را بشکل قلّابی
دلبری در نکویی افسانه   او چو شمع و پرش چو پروانه
هرکه میدید بر سراو پر   مرغ روحش همی پرید ازسر
شه بدلجوئی جگرگوشه   بود درجستجو زهرگوشه
بود هرجا ز نوع شهبازی   یا ز شاهین چرخ پروازی

---

*[1]: ت - حکایت شهر سبز .   ۱۰۰۲ - دو : ت - در

یا زمرغان که بودخاطرخواه   خواستی بهرآن سلیمان جاه
وقتی ازهند مرد دلجویی   داشت یک طوطی سخن گویی
طوطیی درکمال گویایی   درسخن پیشه اش شکرخایی
رفته از غیرت تکلّم او   آب حیوان بخاک تیره فرو
طوطیی باحدیث همچونبات   خضری حامل زلال حیات
راز فهمی بحرف جان افروز   زود از آدمی زبان آموز
همچو مرغان قدس ناطقه دار   گشته اش حافظه بناطقه یار
جبرئیلی بنیکویی جمال   از بیان کلام و سبزی بال*
شه چو بشنید وصف آن گفتار   گشت خواهان مرد طوطی دار
مردچون میل شاه دید شتافت   برد طوطی و تربیتها یافت
شاه آن طوطی خجسته بیان   جانب شاهزاده کرد روان
شاهزاده ازان سخن دانی   لب گشاده در آفرین خوانی
هرچه پرسید ازان مسیح نفس   گفت اورا جواب روح نواز
داشت باخویش گاه وبیگاهش   هرکجا رفت بود همراهش

۱۰۱۲ - نوع : ت - جنس . ۱۰۱۶ ، ۱۰۱۵ : ت - ۱۰۱۵ ، ۱۰۱۷ ، ۱۰۱۶ .

۱۰۱۹ ، ۱۰۱۸ : ت - حذف شده درعوض این ابیات افزوده :

سبز و شیرین چو میوه فصل بهار   میوهٔ ازسخن حلاوت دار .

* : ت - افزوده :

سبزیش همچوخط محبوبان   بسخن دلفریب چو خوبان

بت چینی طراز چینی پوش　　شد بدیدار شاه عشرت‌گوش
بهر تعظیم سرو آزادی　　خاست از روی سبزه شمشادی
داشت شیرین لبی بذوق تمام　　چون نباتی درون شیشه مقام
تا کند طوطیی چنان شیرین　　از نباتش مذاق جان شیرین
یا که در سبزه چشمهٔ بصفا　　بهر خضری پر از زلال بقا
ساقی سبزچهر ته گلگون　　کرده از عشوه در درونها خون
جام می ماه نو ولی بی سلخ　　سبز ساقیش کرده پر می تلخ
چون چنان ساقیی روان گردد　　گر دهد زهر نوش جان گردد
نی نایی که بود شعله فکن　　بود شمعی ز لعل دیده لگن
به نیش چشم دلبران حیران　　راست چون چشم نرگس بستان
دف قوال سبز زیور او　　چنبر چرخ گشته چنبر او
شب که آویخت پرده وار فلک　　پردهٔ سبز همچو پرّ ملک
شد شبستان دران شب تاری　　روز روشن ز شمع زنگاری
هر طرف شمع سبز مهر آثار　　قلمی رنگ کرده از زنگار
قلمی حرف شوق کرده رقم　　رشته اش در درون چو نال قلم
از حریفان عنان ربوده شراب　　هر کسی برده سر به بستر خواب
شاه با آن نگار تاتاری　　تکیه زد بر بساط زنگاری

۹۸۳ ب - چشم : ت - ساق.

۹۸۸ آ - ربوده : ت - ربود.

۹۸۸ ب - برده سر به بستر : ت - برد سر ببالش.

کرد اشارت که آن نشاط انگیز　　گوید افسانهٔ فسون آمیز
آن پری از بهانه کوشیها　　کرد از عذر پرده پوشیها
عذر چون پرده پوش راز نبود　　بد ما لعل دلنواز گشود
که سرت سبز باد و دل خرّم　　زنگ غم از ضمیر پاکت کم
چون دعا زیور شبستان کرد　　غنچه را از نسیم خندان کرد
گفت گرمی ز گرمی سخنش　　آب میشد حدیث در دهنش
از سخن در چنان شب ظلمات　　شاه را میچشاند آب حیات

۹۹۵ آ - گرمی : ت - کرم و

شمع زردی که اززرش لگنست — بنگر کافتاب انجمنست
نرکس از زرشگفته رخسارست — گل زرد آفتاب گلزارست
گونهٔ زر علامت فردیست — روشنایی زر هم از زردیست
شاه زرّین لباس زرد قبا^آ — چون شنید این از ان جهان آرا^ب
دست درگردنش حمایل ساخت — طوق زرّین بگردنش انداخت

۹۵۸آ - قبا : ت - قبای.
۹۵۸ب - آرا : ت - آرای.

*رستن آن سرو بستان شاهی روز دوشنبه ازچمن روانبخش گنبد مینایی و باسبز نوخیز گلشن جان عشرت کردن ۱

چون دوشنبه سپهرسبزبساط — داد آرایش بساط نشاط
صبح از پرده آشکارا شد — چشمه از زیرسبزه پیدا شد
سرخی از اوج کوه گشت پدید — لاله و گل ز روی سبزه دمید
مجلس آرای چرخ سربرکرد — جام جمشید را بچرخ آورد
چرخ اخضر زمهر عالمتاب — گنبد سبزگشت وجام شراب
شاه گیتی چو مهر^آ عالم کرد — گنبد سبز را منوّر کرد
سبز پوشیده شاه روشن رای — مجلس آرا چو شمع سبزقبای
شد بشادی و عالم آرایی — همچو مه درحریم مینایی
گنبد سبز همچو نارونی — زیرش از سبزخلعتان چمنی
طاق او دیده زیور از زنگار — همچو ابروی وسمه کردهٔ یار
فرش زنگارگون بروی زمین — زنگ میبرد از دل غمگین
فرش سبزی که بود سبزه مثال — چمنی بود پر ز تازه نهال
سنگ فرشش ز یشم صافی رنگ — بر فرازش زمرّدین اورنگ

---

*آ ت - رفتن بهرام روز دوشنبه بگنبد سبز و افسانه گفتن بت چینی . ۹۶۵آ - مهر ، ت - ماه .

شاه پرسید ازحقیقت کار   کرد انکار مرد حیله شعار
از کمین آن نگار بیرون جست   که برین ماجرا گواهم هست
شاه گفتا برو گواه بیار   که گواهی دهند بر اقرار
بستانم ازین مکان فسوس   زرکه نشنیده است بانگ خروس
رفت و صندوق را کشید برون   پیش شاهش رساند باگردون
شاه حیران که آن طلسم انگیز   چه فسون میدمد برآتش تیز
همه حیران و او بنیروی هوش   برگرفت از سرطبق سرپوش
راز را درگشود ازحجرات   آمدند از درون برون حضرات
شیخ الاسلام ومفتی و قاضی   شحنه کز وی خدا بود راضی
گفت شاها گواهم اینانند   که امینان و پاک دینانند
شاه از آن حال درخروش آمد   دل دریاوشش بجوش آمد
حال پرسید ازان گرفتاران   پاک دینان و راست گفتاران
همه سرها به پیش افکندند   چین در ابروی خویش افکندند
چون نیامد زبانشان درکار   حال پرسید ازان پری رخسار
آن پری سربسجده بردفرود   سروآزاد را بنفشه نمود
قد برافراخت سروگلشن راز   بدعاکرد قصّه را آغاز
که شها عالمت مسلّم باد   آشکارت نهان عالم باد

۹۲۱ آ - برین : ت - درین . ۹۲۵ ب - برآتش تیز : ت - بدانش نیز.
۹۲۸ ب - خدا بود راضی : ت - خداست ناراضی .
۹۳۱ آ - گفتاران : ت - کرداران .

بعدازان باعبارتی زیبا   گفت احوال خویش سرتاپا
چون پری این حدیث بردبسر   خلق حیران آن کمال و هنر
اهل مجلس شدند تحسین گوی   عاقبت بر مرادش آمد کوی
خسرو داد بخش باانصاف   زر او را ستاند ازصرّاف
کرد از احوال شیخ و یاران یاد   هریکی را جزای خویش بداد
طرفه تر این که درخزانهٔ شاه   سرمهٔ بود بهرچشم تباه
مرد اگر بود کور مادر زاد   سرمه فی الحال روشنی میداد
گشت خازن بامرشه مامور   که درآرد بچشم زرگر نور
گشت از توتیای دیده فروز   شب تاریک خواجه غیرت روز
پر برآورد بال کنده غراب   یافت موی سفید گشته خضاب
چشم بی نوراو جهان بین شد   بلکه روشن تراز نخستین شد
شاه از دردوغم گرانش داد   اختصاصی زهمکنانش داد
یافت زرگرچنانکه میخواهی   اختصاصی بخدمت شاهی
شاه از خلقتش گرامی کرد   درمیان جهانش نامی کرد
خلقتش را طراز از زر بود   زر و زرّین زپای تاسربود
بزر آراسته است کارجهان   هست از زر اثاث پادشهان
آفتابست زر وزرّین پوش   دلبران از زرند حلقه بگوش
زربود دلفریب محبوبان   درکمر کرده دست باخوبان

۹۳۸ ب - حیران آن : ت - حیران درآن .
۹۵۲ ب - اثاث : ت - ناب .

آن شه و این گدای حلقه بگوش   کامد از در صدای حلقه بگوش
توسن شحنه خورد رم زصدا   بدر آمد زن از درون سرا
دید صرّاف را بوعده راست   آمده آنچنانکه دل میخواست
گفت با شحنه حاکم شهرست   که لبش از صلاح بی بهرست
شحنه افتاد در غم ناموس   یار کردش بحجرهٔ محبوس
درِ آن حجرها بقفل به بست   در صرّاف برگشاد ونشست
عاشق آمد درون تهی قالب   پر زخون دلش تنی تا لب
دید ماهی گشاده پیشانی   داده از لب صلای مهمانی
فتنه را کرده ابرویش حاجب   غمزه را کرده نرگسش نایب
کرده ظاهر ز عین عیّاری   لبش آیین میهمان داری
لب افسونگرش زجنس نبات   غنچهٔ آب خورده زاب حیات
رخ او لاله چشم نرگس باغ   باغ جانرا بلطف چشم وچراغ
بر زبان لطف وقهر زیر زبان   همچو زهری درانگبین پنهان
او زحیرت چوشمع پابرجای   نقد جان برکف ایستاده بپای
منتظر کان پری چه کار کند   گر اشارت کند نثار کند
آن پری درگرشمه انگیزی   غمزه را داده شغل خونریزی
بی زبانرا بخنده جان میداد   وز لبش درسخن زبان میداد
باده مجلس فروز ودل مشتاق   بنهایت رسیده روز فراق
یافت عاشق زبان گویایی   گفت کای سرو باغ رعنایی

۸۸۲ - کامد از در : ت - کز درآمد .

گر مرا محترم کنی چه شود .   بوسی از لب کرم کنی چه شود
آن پریچهره گفت با صرّاف   که عنان برمتاب از انصاف
گر ز انصاف داری آگاهی   دهمت بوس وهرچه میخواهی
خانه چون بود خالی از اغیار   گفت صرّاف کای پری رخسار
در فلان روز خواجهٔ زرگر   بمن آمد سپرد ده من زر
لیک تا از لبت نگیرم کام   چون شوم پخته ودهم زر خام
این سخن گفت با دلی راضی   که شنیدند مفتی و قاضی
شیخ الاسلام و شحنه نیز گواه   چنگ در دامنش سبک زد ماه
کاین چه دیوانگی وخودراییست   یاوه گویی و باد پیماییست
بفسون می بری زمردم مال   بعد از ان میکنی طمع بعیال
قصد ناموس مردمان بفسوس   میکنی نیستت مگر ناموس
زرگر کور نیز حاضر شد   قلبی قلب کار ظاهر شد
شاه گیتی فراز کرسی بود   بر سر عدل و داد پرسی بود
که درون رفت زرگر نومید   اشک ریزان ز دیدهای سفید
کرد ظاهر فغان دل چو جرس   که بداد غلام پیر برس
آنچه دادی بمن باجرهٔ کار   بود ده من زر تمام عیار
جمله در نزد مرد صرّافست   که دلش بی نصیب از انصافست
بستان زین جوان زر من پیر   چون فتادم ز پای دستم گیر
از ستمکار قلب بستان زر   زر بخشیده را ببخش دگر

۹۰۳ - ز : ت - از

آمد و برسریر ناز نشست   آمد آن ماه جام بر سر دست
گفت قاضی شراب چون نوشم   من که بی باده مست بیهوشم
داد آن دلبر فسون پرداز   لعل طناز را اجارهٔ ناز
تا کند غارت دل از قاضی   بمی ناب سازدش راضی
گفت کای عشق کشته‌ات خونریز   عشقبازی وآنگهی پرهیز
یا بکوی مغان میار گذر   یا بکن خرقهٔ صلاح از بر
یا بمیخانه رو مکن بشتاب   یا سرو تن بشوی از می ناب
یا مگو برمراد نفس سخن   یا بِکَش دست وهرچه خواهی کن
قاضی بت پرست لا یعقل   خار خاری ز باده داشت بدل
گرچه پرهیز کاریی فرمود   لیک موقوف یک اشارة بود
خوش درآمد بعیش کوشیدن   گشت مشغول باده نوشیدن
بود پیشش زدر صدا آمد   از صدا خانه در ندا آمد
سرو آزاد از زمین برجست   جانب در دوید چابک وچست
دید مفتیست آمده بر در   طاقتش طاق در غم دلبر
در یکحجرهٔ دگر بگشاد   وندران حجره جای قاضی داد
درخانه گشادو باز به بست   مفتی آمد درون بعیش نشست
مفتی از روی خود نماییها   کرد اظهار پارساییها
باده از دست سیمبر نگرفت   سیمبر را ولیک در نگرفت

۸۴۶ب - سر : ت - کف . ۸۴۸ب - اجارة : ت - اجازت .
۸۵۶آ : ت - خوش درآید بعیش نوشیدن . ۸۵۶ب - گشت : ت - بود .

درکفش می نهاد وگفت بنوش   عاشقی دین چه میکند یا هوش
سر مپیچان زمن چو مهمانی   چون روی سوی خانه خود دانی
توبه‌کن زین می خمار آلود   که در توبه باز خواهد بود .
مفتی از عشق چون نبود صبور   هم شنید این حدیث از لب حور
جام از دست او گرفت وکشید   باز آواز در بگوش رسید .
رفت بانو چو سرو آزاده   دید شحنه است بر در استاده
شد ز صندوق باز حجره گشای   کرد خالی برای مفتی جای
شحنه چون از برون درون آمد   باصد افسانه وفسون آمد
بود در عین چشم بندی حور   تا کند چشم روشن از آن نور
کس نه همراه عاشق بیهوش   جز سبوی می آن دگر خاموش
بدره زر بد ستش آتش رنگ   که فکندی گداز اندر سنگ
خوش درآمد ز در یتیمانه   غیر برده گرانی از خانه .
آن برخسار مهر عالمتاب   با حریفان نخورده بود شراب
شحنه کردش بجام می تکلیف   که هوایی خوش است وجای لطیف
او نیالود لب ببادهٔ ناب   کرد شیرین بهانهٔ بجواب .
شحنه بی تاب وآن بت گلرنگ   داشت در وادی نشاط درنگ
دلربا در بهانه کوشیها   شحنه در عین خود فروشیها .
آن ستاده بصد هزاران ناز   وین فتاده بصد هزار نیاز .

۸۶۶آ - زین : ت - ز .
۸۷۲ - نور : ت - عور

باز زن سوی شوی آمد و گفت — که ز مفتی دگر گلی نشگفت
گفت با شحنه یاریی داریم — رو کز او یاریی بدست آریم
شد خرامان تذرو کهساری — جانب شحنه در پی یاری
شحنه خود عاشق قدیمش بود — دل ز هجران او دو نیمش بود
داشت در دل نهان وفایش را — کرد در چشم خویش جایش را
ظاهرش زرد و دل پر از خوناب — چون صراحی زر پر از می ناب
لیک چون بود آن طلیعهٔ نور — بصلاحیت و وفا مشهور
داشت در زلف او دلی دربند — بخیالی ازو شدی خرسند
آن پری کش بقلب تاخته بود — عاشق خویش را شناخته بود
شحنه چون دید روی دلبر خویش — شست پایش بدیدهٔ تر خویش
یافت چون آرزوی دیرینه — دل طپیدن گرفت در سینه
کرد اظهار عشقبازیها — یافت امید دلنوازیها
گفت فرد میانهٔ دو نماز — شحنه آید بکوی آن طنّاز
باز آمد بکوی خود دلدار — نا امیدی ز شحنه کرد اظهار
صبحگاهان که شیخ نورانی — شد عیان از لباس ظلمانی
بفسونی لطیف جانانه — خواجه را ساخت غایب از خانه
شیخ الاسلام بر در آمده بود — بر درش حلقه طلب زده بود
درگشاد از برای حضرت شیخ — گشته مایل زجان بخدمت شیخ

۸۱۶ب - کرد : ت - کرده . ۸۲۰ب - شناخته : ت - نواخته ..
۸۲۸ب - طلب : ت - وفا . ۸۲۹ب - گشته مایل زجان : ت - گشت مایل بجان

شیخ الاسلام یافت فتح الباب — نقل دید و شراب ناب و کباب
خانه خالی و دلبری طنّاز — ناز میکرد در لباس نیاز
شیخ پرهیز داشت از باده — گرچه بودی عنان زکف داده
گفت کای قبلهٔ زمان و زمین — باده نوشی کن و مباش غمین
خرقه میسوز و سبحه می انداز — تا توان گفتنت ز اهل نیاز
فارغ از جان و خالی از تن باش — یعنی از خود درآی و با من باش
شیخ چون این سخن زیار شنود — غیر میخوارگیش چاره نبود
خوش درآمد بباده رندانه — از می عشق مست و دیوانه
داشت دلبر بخاطر افروزی — تکیه بر متکّای زر دوزی
شیخ در بند آن که چون سازد — کز دل خویش غم برون سازد
هردم از نو فسانهٔ می ساخت — کام خود را بهانهٔ می ساخت
لحظه لحظه حدیث می پرسید — ناگه از در صدای حلقه رسید
خاست از جا نگار ملک آرا — دید بر در ستاده قاضی را
داشت صندوق مس که زرگر ساخت — حجرهٔ بهر شیخ از آن پرداخت
چون بیک حجره شیخ را جا داد — بهر قاضی در سرای گشاد
قاضی آمد بخانه از بیرون — لیلیی دید صد دلش مجنون

۸۳۲ب - ز : ت - حذف شده . ۸۳۴آ - کای قبلهٔ : ت - ایقبلهٔ . ۸۳۴ب - نوشی کن : ت - می نوشی .
۸۳۷ب - از : ت - ز .
۸۳۹ب - سازد : ت - تازد . ۸۴۱آ - رسید : ت - شنید

تا کشم در دو دیده سرمهٔ ناز   سیم تن را دهم زحلّه طراز
ماه را آرم از کلف بیرون   صبح را سازم از شفق گلگون
خانه را سازم از صفا چو بهشت   گل وخاکش کنم عبیر سرشت
صبحدم چون خرام فرمائی   کام جوئی وکام فرمائی
خواند چو این فسون بحضرت شیخ   رفت دردم برون زخدمت شیخ
پیش شوهر نگار لاله عذار   نا امیدی ز شیخ کرد اظهار
کرد زرگر ز شیخ قطع امید   گفت کای رشک قبلهٔ جمشید
پیش ازین ابتلا بدام بلا   داشت قاضی ارادتی با ما
بایدت رفت پیش او بنهفت   شرح احوال من سراسر گفت
تا که صرّاف را بنیروی شرع   آن کند کاورد بهوش ازصرع
کرد پرواز آن خجسته خصال   سوی قاضی شهر شد فی الحال
دید قاضی چو روی زیبایش   کرد درچشم خویشتن جایش
حال پرسید از آن پری رخسار   کرد احوال خویشتن اظهار
حضرت قاضی از فسونسازی   با تذرو آمدش سر بازی
در دلش مهر او نهان میگشت   هردمش آب در دهان میگشت
هر نفس اشک خواست ریخت چو ابر   باز خود را نگاه داشت بصبر
داشت میل مطیع بودن نفس   باز میزد عنان توسن نفس
آنچنان خویش را بجیرت داد   کز حیات خودش نیامد یاد

۷۷۷، ۷۸۰ : ت - حذف شده . ۷۸۱[آ][ب] - رفت دردم : ت - دردم آمد . ۷۹۲[آ] - چو : ت - از .

نفس اوّلین که بیهش گشت   نفس دیگرش فرامش گشت
درجواب چنان فسونسازی   بر نیامد ز قاضی آوازی
بعد یکساعت آن سرشته نوش   دید کامد بجسم قاضی هوش
داد رخصت تذرو صید انداز   بلب ساحر فسون پرداز
که بگفتار همچو شهد وشکر   بَردش دل زدست وهوش از سر
که اگر قاضیم مراد دهد   گره بسته را گشاد دهد
گفت قاضی چه جای آن باشد   کنمت صرف اگرچه جان باشد
رفت بیرون زخدمت قاضی   داده‌اش وعده کرده‌اش راضی
که چو فردا سپاه خسرو روز   بر سیاهان شب شود فیروز
چاشت قاضی برش خرام کند   وز لبش آرزوی کام کند
بازگشت آن نگار لاله عذار   گفت با شوهرش که ای غمخوار
قاضی از دوستی نمی لافد   دشمنی را کمند می بافد
شوهرش باز قفل راز گشود   سوی مفتی اشارتش فرمود
که باو نیز داشت اخلاصی   داشت او هم عنایت خاصی
سوی مفتی چو رفت سرو روان   دیدش آشفته حال چون دگران
او هم اظهار عشقبازی کرد   از لب این نیز چاره سازی کرد
که چو پیشین شود ز روز دگر   مفتی آید بخانهٔ دلبر

۷۹۶ ، ۷۹۷ : ت - حذف شده .
۸۰۲[ب] : ت - وعده داد ساختش راضی .
۸۰۴[ب] - وز : ت - از . ۸۱۱[آ][ب] - بخانهٔ : ت - بسوی آن .

سر فدای تو یار خواهم کرد   نقد جانت نثار خواهم کرد
گر بسوی من اوفتد گذرت   صد ازین زر فدای یکنظرت
زن در اول فریب یافته بود   بزر او شکیب یافته بود
خردش راه زد که این نه رواست   این روش نی طریق اهل وفاست
گر بود یار نو بخلق کریم   نتوان گفت ترک یار قدیم
گشت در دیده آبش از ماتم   نرگسش شد لبالب از شبنم
لیک چون دید کان ستمکاره   می برد مال مرد بیچاره
کرد از غایت هنرمندی   بفریب و فسون زبان‌بندی
گفت کای همچو زر تمام عیار   من هم از عمر گشته ام بیزار
چیست کامت که آن روا سازم   بلکه بهر تو جان فدا سازم
گر تو فردا پسین خرام کنی   از لبم آرزوی کام کنی
خانه روشن کنم بدیدارت   سر نه پیچم ز بخت بیدارت
کرد با او چو این مقدمه راست   بهر بیرون شدن ز جا برخاست
شد خرامان و سوی خانه رسید   مرغ نالان بآشیانه رسید
گفت با شوهرش که آن صراف   منکرست و نیاورد انصاف
زرگر این چون شنید حیران شد   از چنان کار خود پشیمان شد
گفت چون بود بخت از ایام   بود یاری بشیخ الاسلام

۷۴۶[آ] - نو : ت - تو .   ۷۴۷[آ] - دیده آبش : ت - دیده اش
۷۵۳[ب] - بخت بیدارت : ت - حسن کردارت .
۷۵۷[ب] - چنان : ت - چنین .

شو خرامان و زین شکسته زبان   حضرت شیخ را سلام رسان
حال من پیش شیخ کن اظهار   شاید او چاره‌ٔ کند در کار
آن صنم گشت با نیاز تمام   متوجه بکعبهٔ اسلام
دید کان چشم روشن اصحاب   خوش نشستست پشت بر محراب
شیخ پنداشت کان فرشته بود   که ز نور خدا سرشته بود
آن صنم گفت من فرشته نیم   غیر جسمی ز گل سرشته نیم
گفت پس کیستی تو ای دلبر   گفت هستم زن فلان زرگر
آب چشمش بروزگار تباه   شست از لوح دیده خال سیاه
دستگاه وی از رواج افتاد   کارش اکنون باحتیاج افتاد
داشت ده من زر تمام عیار   پیش شخصی و میکند انکار
که مدد کاریی کنی شاید   زر از دست رفته باز آید
چون چنین دستگیری از تو بود   هرچه زان در پذیری از تو بود
شیخ گفت ای نرگس سرمست   زاهدانرا ربوده دل از دست
باچنین زلف سرکش عیار   شیخ صد ساله را دهی زنار
هرکه را برد ابروانت دل   سوی محراب کی شود مایل
گر برحمت بسوی ما آیی   هرچه گویی وهرچه فرمایی
چون پری شیخ را فریفته ساخت   خویشتن را بعمد شیفته ساخت
گفت یا شیخ آنچه فرمایی   لیک یک امشبم ببخشایی

۷۶۶[ب] - لوح : ت - هردو .   ۷۷۰[آ] - چنین : ت - حذف شده .
۷۷۶[آ] - یا : ت - با .   ۷۷۶[ب] : ت - کامجویی و کام فرمایی .

دادم آنش بصیغهٔ انعام   کاین صیاغت نمود وکرد تمام
چون فسونشان بشه نکرد اثر   رویشان گشت ازملال چو زر
از در بارگاهشان راندند   تنشان را بچوب رنجاندند
بودشان درمیان جهود خسیس   درحیل اوستاد صد ابلیس
گفت شب رخنه درسراش کنیم   رخنه را روزن بلاش کنیم
رخنه اش درجگر بیندازیم   گنجش ازگنجدان بپردازیم
شب که شب کرد خواب تافت کمند   روزن ماه را بناخن کند
آن جهود خسیس بی توفیق   با دو سه کمتر ازجهود رفیق
رخنه برمخزنش درآوردند   تاخت برسیم و برزر آوردند
غیراز آن زر که پیش آنکس داشت   دزد یکدانگ زر باو نگذاشت
دزد شب روچوکود پنهان چهر   برد زرهای ثابتات سپهر
کهربای سپهر گشت پدید   ریزهٔ کاه کهکشان برچید
خواجه برخاست خانه بی در دید   برسرگنج رفت بی زر دید
خواست کز آن زری که میداند   خرجی چند روزه بستاند
گفت حالا جوانیم یاراست   صبر بهتر که کار بسیارست
روز پیری گشایدم از بند   طبع خود را بآن کنم خرسند
خردهٔ داشت نزد مردم شهر   رفت وآورد ویافت ازآن بهر

---

٧١٠ ـ صیاغت : ت ـ صناعت . ٧١٤ ـ تاخت ؛ ت ـ رخنه .
٧١٨ ـ کود پنهان چهر : ت ـ ساخت پنهان مهر .
٧٢٤ ـ آورد ویافت : ت ـ آورد یافت .

بعد یکچند ناامیدی یافت   آهویش لمعهٔ سفیدی یافت
همچو زهگیر خم شد اوراپشت   کرد در دیده‌اش سپهر انگشت
خواجه افتاد در پریشانی   ماند در تنگنای حیرانی
روی گرداند از درش اقبال   کرد او بار سویش استقبال
نیم دانگش نماند از زر ومال   تاکند صرف انتعاش عیال
زرش از دست رفت وزورازپا   کار دشوار وچشم نابینا
خواجه بی بهره بود از فرزند   گفت روزی ببانوی دلبند
کای وفادار هیچ میدانی   که چه می‌بینم از پریشانی
زر انعامیی که شاهم داد   وزچنین روزها پناهم داد
هست در ذمت فلان صراف   که سپردم باو بخاطر صاف
برو اورا نیاز من برسان   بستان آن زری که بود نهان
شد خرامنده کبک کهساری   خواجه را درمقام دلداری
صورت حال گفت باصراف   کرد انکار مرد ناانصاف
گفت حاشا چه زر کجا دیدم   هرگز این حرف نیز نشنیدم
بازگفتا چنین رخی که تراست   لایق چشم مردم بیناست
کور از آیینه بی نصیب بود   مرده محروم از طبیب بود
گرتو بااین جمال ونیکویی   ترک او گویی و مرا جویی

---

٧٢٥ ـ آهویش لمعه : ت ـ نرکش نقطهٔ .
٧٣٠ ـ چشم : ت ـ دیده .
٧٣١ ـ ببانوی : ت ـ بیانو . ٧٣٤ ـ روزها : ت ـ روز بد .

کرد با نوازآن کرم شادی   یافت قصر امیدش آبادی
خواست کش صرف انتعاش کند   چند روزی بآن معاش کند
عاقبت خواجه با پری رخسار   گفت کاین نیز خرج کرده شمار
نیست یکسان همیشه کار جهان   بیوفا بیست کار و بار جهان
حالیا آنچه باید از اسباب   همه آماده است از همه باب
به که این نقد را تلف نکنیم   غارت گوهر از صدف نکنیم
دوستان و موافقان داریم   بیکی این ودیعه بسپاریم
روز باشد که بخت برگردد   چهره از بهر زر چو زر گردد
قد چون تیر من کمان باشد   تیر غم را تنم نشان باشد
دستم از کار نا امید شود   موی چون دیده‌ام سفید شود
دیدهٔ بی سواد این غمگین   خاتمی گردد اوفتاده نگین
گوم سازد سپهر کورهٔ خاک   تا گدازد مرا بقصد هلاک
از طمع در صف هنرمندان   کلبتینم برون کشد دندان
شودم گوژ پشت و دیده سفید   بندم از روزگار چشم امید
این بساط نشاط طی گردد   مرکب انبساط پی گردد
شود این نقد کامرانی گم   نبود روی خواست از مردم
رخ زمهر زرم زریر شود   این زر پخته دستگیر شود

۶۷۷ب - خرج: ت - چرخ.   ۶۸۲ب - بهر: ت - مهر
۶۸۴آ - باشد: ت - گردد.   ۶۸۴ب - باشد: ت - گردد
۶۹۱ب - پخته: ت - تازه.

5-4 202

روزی خود همیشه می اندوز   کدخدایی زمور می‌آموز
داشت از دوستان وفاکیشی   راست گویی امانت اندیشی
در طریق وفا جهان گردی   بر سریر کرم جوانمردی
اعتقادی تمام داشت باو   زو نهانی نداشت یکسر مو
این ودیعة باو سپرد تمام   خود پی کار خویش کرد خرام
زرگران دگر شدند آگاه   کو چه سان یافت تربیت از شاه
ساخت هریک بقدر دانش خویش   تحفهٔ بهر شاه از کم و بیش
حیله شان در دلش اثر نمود   تحفه شان در نظر حقیر نمود
چون ز منصوبها نبود گشاد   خواند هریک بحیله داد زیاد
گاه گفتند کاین نگارش چیست   آنچه زر داد شه نرفته درست
چون کشیدند آن بجرّ ثقیل   گشت روشن امانتش بدلیل
گه شکست عیارش آوردند   تهمت قلب کاریش کردند
محک امتحان چو حاضر شد   دشمنی شان بشاه ظاهر شد
باز گفتند اجرة این کار   نیست ده من زر تمام عیار
ما در اجرة کفایتی داریم   که ازین به نمونه پیش آریم
شاه گفت ای ستمگران حسود   آنچه من دادمش نه اجرة بود

۶۹۵آ - اعتقادی: ت - اعتقاد. ۶۹۶آ - ودیعة: ت - ودیعت.
۷۰۰ب - بحیله: ت - زحیله. ۷۰۱ب - زر دادشه: ت - شه
داد زر. ۷۰۳ب - کاریش کردند: ت - کارش آوردند. ۷۰۵آ - اجرة:
ت - اجرت. ۷۰۶آ - اجرة: ت - اجرت. ۷۰۷ب - اجرة: ت - اجرت

گشته از آن بخور چرخ گذر   گنبد زرد همچو مجمر زر
شاه چون مست شد زبادهٔ ناب   کرد رغبت بسوی بستر خواب
میل افسانه بود بسیارش   خواست افسانه از لب یارش
سیمبر شد بعشوه عذرانگیز   آتش شاه بیش می‌شد تیز
چون شهنشه نگشت عذرپذیر   سیمبر گفت کای سپهر سریر
خاتمت آسمان اعظم باد   آفتابت نگین خاتم باد
گوهری چند چون بدینسان سفت   غنچه سان در تبسّم آمد و گفت

*نسیم جانفزا از گلستان گل زرد خراسان که شاه را بیهوش ساخت وهم درآن خرمن گل بستر استراحت انداخت ۱

بود در روم زرگری بهنر   روشناس و عزیز همچون زر
هرچه استاد عقل فرماید   ساختی آنچنانکه می باید
هر زمان داشت درنگارش زر   بکر فکرش تصرّفی دیگر
کرد ذهنش تصرّفی یکبار   ساخت صندوقی آسمان کردار
کرد ازچارخانه ترتیبش   ساخت در پنج روز ترکیبش
خانها را درو مهیّا ساخت   اصل او از مس مطلا ساخت
زر بران مس بدان صفت اندود   کز زر ناب هیچ فرق نبود

۶۴۷ - نگشت : ت - بکشب . *۱ : ت - حکایت مرد زرگر .
۶۵۳ - کردار : ت - مقدار .

ساخت در پایهاش گردونها   تا توان بردنش به بیرونها
گشت چون آن نمونه شکل پذیر   برد پیش خدایگان سریر
شاه حیران آن گره بندی   آفرین خوان آن هنرمندی
آن هنرها که بود یکسر دید   هرطرف را که دید بهتر دید
شاه را ازهنرچو زیور بود   کرد تحسین چنانکه درخوربود
داد چندان زرش که آن پرداخت   ساخت از زر چنانکه باید ساخت
گشت دانای سحر اندیشه   درهنر پروری خردپیشه
کرد تدبیر آن بفکر درست   ساخت بهتر از آنکه بود نخست
برد و در پیشگاه شاه نهاد   صد یک آنچه صرف کرد ستاد
مزدکار از خدیو لطف شعار   یافت ده من زر تمام عیار
همسرش بود نازنین حوری   نوری ازچشم خلق مستوری
چشم او قصد کرده ایمان را   کرده بیدین بسی مسلمان را
صورت چین ازو نموداری   چه نمودار نقش دیواری
لعل او جان جاودانی بود   تشنه را آب زندگانی بود
رفته جان ازخرام دم بدمش   بلکه صدجان فدای هرقدمش
داشت درعین اعتدال قدی   آفت جان و فتنهٔ خردی
چشم مستی ومستیش از ناز   گشته از نوک غمزه تیرانداز
لب لعلی فریب روح فنش   صدهزاران فسون بهرسخنش

۶۶۲ - ساخت از زر : ت - سازد از زر . ۶۶۳ - خرد : ت - خود .
۶۷۱ - هر : ت - یک .

کرد اکسیر شمسی افلاک   مس طشت سپهر را زر پاک
چرخ از آفتاب ظاهر کرد   قبهٔ زر برای گنبد زرد
بر سر سبزه گنبد زر بود   که چو خورشید و چرخ اخضر بود
بر فراز بساط سبز نورد   گنبد زرد غنچهٔ گل زرد
گنبد زر بسبزه نور فشان   بود نارنج تر ز برگ عیان
شاه رغبت بجام زرین کرد   همچو زر زرد پوشی آیین کرد
با رخی همچو مهر عالمتاب   بر سر افسر نهاد از زر ناب
طرفه کبکی خرام کرد بناز   حلقهٔ گوش او چو دیدهٔ باز
بر میانش ز زر کمر بسته   آفتاب آمدش کمربسته
کرد زرین سریر تمکین را   روشنی داد قصر زرین را
قصر شاهی زرینه یافت اساس   از پری پیکران زرد لباس
دلبران کرده زیور از زربفت   رخت ایشان سراسر از زربفت
شد خرامان مه خراسانی   همچو خورشید در زرافشانی
با تن سیم زر وزرین پوش   مهر مه را گرفته در آغوش
دیده سیمین تنش ز زر زیور   شوشه نقره را گرفته بزر
گرد برگرد او پری رویان   همچو ماه و ستارها پویان

آ۶۱۲ - که چو خورشید و : ت - همچو خورشید. آ۶۱۷ - ز : ت.
حذف شده. آ۶۱۹ : ت - تخت شاهی زرینه یافت لباس
آ۶۲۲ : ت - بمی زر چه گشت عشر گوش.
۶۲۳ - ۶۲۴ : ت - حذف شده.

شد شگفته ز باد شبگیری   یک گل زرد و صد گل خیری
حلقه شد از بتان زرین رخت   گشت خلخال دار پایهٔ تخت
جام زرین چو در میان آمد   آتشی در درون کان آمد
شاه با آن بتان زرین پوش   بمی زر چه گشت عشرت کوش
خاتم زر پیالهٔ زرین   کش ز یاقوت زرد بود نگین
جام زر بر فراز پنجهٔ سیم   نرگسی مست از ریاض نعیم
زرد پوشان ز باده مست خراب   چون ز آتش سبیکه زر ناب
نی نایی که روح پرور بود   بی نوا را سبیکه زر بود
چنبر دف زر و جلاجل سیم   نرگسی بهر بزم شاه کریم
تار طنبور بود روح افزا   زرد و نالان چو عاشق شیدا
سیم قانون بوصف درخور بود   بهر اشعار جدول زر بود
عود در زر گرفتهٔ دلکش   فیض ده همچو عود در آتش
همچنین تا دمی که زرین گوی   شد زمیدان چرخ بیکسوی
شفق انگیز گشت پرتو مهر   شد بفانوس آل شمع سپهر
رشته بزمگاه روز گسیخت   سرنگون گشت جام و باده بریخت
خامه از شمع رشک گلشن شد   از گل زرد باغ روشن شد
شمع مجلس بسان اهل نیاز   زرد رخسارهٔ بسوز و گداز
خانه پر گلرخان مجمر دار   همه شان عودسوز و نورنثار

---

۶۲۳ - ۶۲۸ : ت - حذف شده. آ۶۲۹ - بود : ت - داد.
آ۶۳۰ - نرگسی : ت - نرگس. آ۶۳۱ - سبیکه : ت - سکه.

داد مرد مهندس ازحکمت | هریکی را بکوکبی نسبت
آن کش از آفتاب آیین بود | همچوخورشید زرد و زرین بود
شد مقام بت خراسانی | آفتابش در آفرین خوانی
شاه هرهفته روزیکشنبه | از دل آنجای میگشود گره
آنکه از ماه داشت زیور و زیب | بود چون ماه سبزعقل فریب
جا درو ماه روی چینی داشت | که قمر را بخوشه چینی داشت
هر دوشنبه درونشستی شاه | مجلس آراستی بمنزل ماه
آنکه بودش اشاره از بهرام | بت رومی درو گرفت مقام
شد فروزان ز رنگ گلناری | چون رخ گلرخان تاتاری
هر سه شنبه شه همایون تخت | سوی آن گلستان کشیدی رخت
آن کزان قصرهای نیک نهاد | بعطارد رقم زدش استاد
دادش از رنگ لاجورد طراز | ساختش منزل بت شیراز
چهارشنبه شه سپهرسریر | گشتی آنجایگاه مجلس گیر
آنکه بودش بمشتری نسبت | رنگ سنجابی آمدش زینت
شد مقام بت سپاهانی | که شدش ملک حسن ارزانی
پنجشنبه شه سپهرجناب | باده خوردی درو بچنگ و رباب
آنکه ازبزم زهره داشت نوید | بود همچون عذار زهره سفید

۵۸۳ب - زر و زرین : ت - زرد و زرین .
۵۸۵ب - میگشود : ت - میگشاد .
۵۹۴ب - مجلس : ت - منزل .

شد مقام بت سمرقندی | غنچه بگشاده در شکرخندی
بود هرجمعه شاه چرخ بساط | باده نوش اندرو زجام نشاط .
آنکه دید از زحل اساس طرب | بود مشکی چوعنبر اشهب .
شد مقام نگار کشمیری | قندش از لب بچاشنیگیری
شاه شنبه درو گرفتی جای | باده پیما شدی و بزم آرای
همچنین هفته هفته روز بروز | بودی از باده شاه بزم افروز

*طالع شدن آفتاب جمال بهرامی روز یکشنبه که اول هفته است ازکوه زر که عبارة ازگنبد زرین است ویا آفتاب خراسانی و زر افشانی نمودن وعشرت فزودن [1]

اوّل هفته روزیکشنبه | گشت روشن چوخانهٔ که مه
زرگر آسمان بصیقل مهر | زنگ برد ازصحیفهای سپهر
درشفق مهربرفروخت عذار | چون درآتش زر تمام عیار
صبح بنمود روی تابانش | گوی زر دوخت برگریبانش

۵۹۹ب - بگشاده : ت - بگشاد . ۶۰۰ب - نوش اندر : ت - نوشان درو . ۶۰۳ب - باده : ت - باد .
۶۰۴ب - از باده شاه : ت - آن پادشاه . * ۱ : ت - رفتن بهرام روز یکشنبه بگنبد زرد وافسانه گفتن بت خراسانی .

برقع از روی خود ربود آن ماه — روی بنمود بی حجاب بشاه
درکنارش گرفت شاه بمهر — گفت کای رشک آفتاب سپهر
این توی یا خیال شور انگیز — میکند آتش دلم را تیز
گرحکایت کنم زسوز فراق — آتش افتد درین بلند رواق
زآتش آه بی تو مهرافروز — بود روزم چو شب شبم چون روز
روزم از دود تیره چون شب تار — شبم از شعله روز آتشبار
یعنی از هجرت ای جهان افروز — نه شبم بود شب نه روزم روز

*رصد بندی از برای تحقیق حالات هفت اخترجهان افروز [1]

کلک اختر شناس دانشور — این خبر میدهد زهفت اختر
که چو از هفت اختر دوّار — گشت بهرام را شکار مدار
بود هر روز سیر خورشیدش — نظر دوستی بناهیدش
همعنان غزال شیرشکار — بود در دشت ودرشکار شعار
یافت نعمان وزیر مهرآیین — شاه را صید دشمنی شیرین
لوح اندیشه درکنار آورد — خرد خرده بین بکار آورد
فکرش آخر برین گرفت قرار — که شود خامه سنج ونامه نگار
خواهد از خسروان هفت اقلیم — هفت دختر چو هفت درّ یتیم
هفت اختر زهفت برج آرد — هفت گوهر زهفت درج آرد
شه موافق بفکر سحر بیان — شد طلبکار هفت گنج روان
هفت دلبر زهفت کشور خواست — هفت اورنگ را بآن آراست
طرح عالی عمارتی انداخت — هفت قصر از برای ایشان ساخت
بر زمین کرد مرد سحرانگیز — طرح هفت آسمان رنگ آمیز
طرح قصری بهفت خانه فکند — غزلی شد بهفت بیت بلند
هریکی زان برنگ دیگر بود — هریک از دیگری نکوتر بود

---

*[1] : ت - ساختن مهندسان هفت پیکر را .

۵۷۹ - بو : ت - در آ

که بحق من اعتراف کند   ترک خودبینی و گزاف کند

پیش آن بت اگر بیابم راه   که شده سجده‌گاه حضرت شاه

بفسونی که گفته استادم   وان فسون هست جمله در یادم

جان دهم صورت نگارین را   دل دهم شاه مهرآیین را

چون شنید این وزیر درمان‌جوی   پیش شه رفت وگفت قصه بدوی

کاین دلارام دانش اندوزیست   شاه را شمع مجلس افروزیست

میکند دعوی بحضرت شاه   که دهد جان بصورت دلخواه

شاه گفت ارچنین کند شاید   شاید این گُل زگل برون آید

گشت طالع درآن فلک مه نو   خواست یکهفته مهلت ازخسرو

شاه یکهفته شد بعزم شکار   بادلی خسته از غم دلدار

جادوی چشم بند سحرآمیز   گشت در دلبری خیال انگیز

شد بفرهنگ عقل کارشناس   بست از آهن بران طلسم اساس

سنگ آهن ربای خاص ستاد   در محاذاة صورتش جا داد

در میانه دری که بود به بست   کارخود کرد وخود زدور نشست

روزهفتم که مهر عالم سوز   روی بنمود وشد جهان افروز

شاه صورت پرست معنی‌جوی   سوی بتخانه شد مسافت پوی

باز بگشاد در ز بتخانه   هست در آرزوی جانانه

چون مقابل بسنگ شد تمثال   متحرک زجای شد فی الحال

۵۲۶ب - هست جمله : ت - جمله هست . ۵۲۸آ - گفت قصه : ت - قصه گفت . ۵۳۵ب - بست : ت - ساخت .

دید آهن ز سنگ جذب تمام   یافت جان گویی وگرفت خرام

برقع افکنده منتظر ناهید   که چه پرتو دهد ازآن خورشید

چون قرین گشت شه بصورت خوب   دید زانسان که بود نامرغوب

شد طلبکار ماه دعوی کار   راز صورت نمود استفسار

سنگ آهن ربا نمود کزین   جان دهی کرده‌ام بصورت چین

گفت جان بخشیت نبوده تمام   حیله کرده فسونش نام

ماه جانبخش گشت غنچه‌گشای   گفت کای خسرو جهان آرای

هیچ دانی که چیست صورت حال   هست جان بخشیم بدین تمثال

مثل جان بخشی بچوبهٔ تیر   که نمودش شه سپهر سریر

مرغ اگو یافت جان ز تیرخدنگ   صورت چوب یافتست ز سنگ

نسبت حیله گر خطاست درآن   پس درین کارنامه هم نتوان

کارگر شد بشاه ساحریش   درفسون بنده گشت سامریش

شاه را کان سخن بگوش آمد   دل ز شیرینیش بجوش آمد

زان سخنهای مهرآمیزش   شاد شد خاطر غم انگیزش

سخن آشنا شنید از دوست   وقت شد کاوفتد برون از پوست

زان پری فکر حال پرسی داشت   حیرت اورا بگفت وگو نگذاشت

از سخنهای دلبر چینی   بود لب بسته اش بشیرینی

از تقاضای عشق شور انگیز   هردمش شوق بیش می‌شد تیز

۵۵۱آ - ز : ت - حذف شده .

۵۵۱ب - یافتست : ت - یافت . ۵۵۶ب - کاوفتد : ت - کوفتد .

دلو چون شد درون چه بکمند / رفت در دلو آفتاب بلند
خضر شد دلو اندران ظلمات / برد بیرون زچاه آب حیات
اهل سو دا چو آنچنان دیدند / مهر او را بجان پسندیدند
کاروان شد بشهر نافه‌گشای / شهر شد پر متاع چین و خطای
شاه از کار خود پشیمان شد / چشمش از اشک رشک عمان شد
هوشش از سر رمید وصبر از دل / ماندش از آب دیده پا در گل
هر سحرگه ز هجر آن دلخواه / اشک ریز آمدی بآن سر چاه
از دل خسته زار نالیدی / خون دل از دو دیده باریدی
خاک ره را بدیده میرفتی / بر زمین رو نهاده میگفتی
کای زمین دور از آن بت دلبر / کاشکی میشدی تو زیر و زبر
تا ز روی زمین من مسکین / گشتمی پیش یار خاک‌نشین
یا ز زیر زمین بطلعت ماه / میشدی طالع آن بت دلخواه
چون نمیرفت آن بتش از یاد / کرد آنجا عمارتی بنیاد
گنبدی همچو گنبد افلاک / عاجز از وصفش آمده ادراک
در شمشادیش بزیور و زین / دام دلها نهاده از زلفین
گشت آن گنبد بهشت آیین / غیرت صد نگارخانهٔ چین
هم در آن گنبد سپهر نهاد / پیکری ساختند از شمشاد
صورتی سرو قدّ لاله عذار / در نکویی چو آن پری رخسار

۴۹۴ب - باریدی : ت - پالیدی .
۵۰۰ب - وصفش : ت - وصف .

چون شدی شه ز هجر یار ملول / ساختی خویش را بآن مشغول
پیش آن بت که روی آوردی / بت پرستانه سجده اش کردی
وقت شد کش عنان ز دست رود / گبر و بی دین وبت پرست شود
یافت **نعمان** وزیر فرزانه / شاه را بت پرست بتخانه
بود در فکر آنکه چون سازد / که دل شاه از آن بپردازد
بود خواهان کنیزکی دیگر / آدمی صورتی پری پیکر
تا کند شاه را بدان خرسند / کند از زلف او دلش دربند
در پی آنچنان کرشمه فنی / شد طلبکار از هر انجمنی
عاقبت تاجری که از سر راه / آب حیوان کشیده بود از چاه
گشت پیش وزیر غنچه گشای / گفت دارم گلی ز باغ خطای
دلبری چون پری بجلوه گری / غیرت صد هزار حور و پری
قصّه کوته وزیر عقده گشای / شد خریدار آن جهان آرای
شاه از آن حال در خروش آمد / همچو دریا دلش بجوش آمد
گفت بلبل که گل پرست آید / از شکر کی دلش بدست آید
طوطیی کش شکر بود درخور / کی گل باغ آیدش بنظر
بود **ناهید** هم در اندیشه / که بآن خسرو جفاپیشه
دست بردی کند بنیروی هوش / که بدانائیش بگیرد گوش
پیش نعمان وزیر صاحب رای / گفت احوال خویش سر تا پای
گفت خواهم بدانش و تدبیر / آن کنم با خدیو چرخ سریر

۵۱۸ب - دلش : ت - گلش . ۵۲۳ب - آن : ت - کان .

چکنم باخدنگ سحرشعار / تا بانصاف آیی ای دلدار
من همانم که بی‌خلاف وگزاف / موشکافم بتیر موی شکاف
تیر را باکمان چو ساز دهم / جان ستانم زصید و باز دهم
غنچه بگشاد باز آن بت‌چین / که اگر این کنی کنم تحسین
برهوا بود طایری طیّار / خواست شه باز آهنین‌منقار
جان ستادش بتیر صید انداز / نامده بر زمین هنوز که باز
تیر دیگر رساند از پی آن / بر هوایش ربود و برد روان
ازصدای خدنگ روح فزا / یافت جان گویی وگرفت هوا
دلبر تلخ گوی شیرین لب / نگشاد از برای تحسین لب
کاین نه از راه‌چاره سازی بود / بلکه نیرنگ وحیله بازی بود
درغضب رفت شاه تحسین‌جوی / از سر قهر گفت کای بدخوی
ای همه شیوهٔ تو بوالعجبی / کار وبارت بدی وبی ادبی
چکنم باتو کز خود دوری / خود پسندی بخویش مغروری
درحوالی دشت چاهی بود / کز عدم درِوجود راهی بود
تیره چون روزگار اهل‌هنر / خبر آورده ازجهان دگر
همچو سودای یار بی‌پایان / درسیاهی چو بخت دانایان
همچو دلهای کافران تاریک / همچو فکر هنروران باریک

۴۵۵ - دهم : ت - رهم .
۴۵۷ - برهوا : ت - باهوا .
۴۶۲ - کاین : ت - کین . ۴۶۹ب ، ۴۶۹آ : ت ۴۶۹آ ، ۴۶۹ب

همچو تدبیر ابلهان بی ته / ریسمان کمان ازآن کوته
مرکزش ناپدید وغورش دور / متعفن هوای آن‌چون گور
عمق آن صدهزار فرسخ بود / غیرت ویل و رشک دوزخ بود
منزل مه درون چه کردند / روز روشن بروسیه کردند
جای کردند گنج را درخاک / زان‌ستم سینهٔ‌زمین شد‌چاک
زان سکندرسریرخضرصفات / رفت آب حیات درظلمات
درجهان چیست ازادب بهتر / بی ادب مرد کی شود مهتر
برسر شمع هرزبان آید / آن زیان‌ازسر زبان‌آید
از دم سرد دل رمیده شود / سر بتیغ زبان بریده شود
خسرو شیر گیر آهو بند / چون پری را بچاه تیره فکند
چون سلیمان بیادگشت سوار / آن پری را گذاشت زارونزار
آن ستمدیده روزخودشب دید / کس درآن چه بغوراو نرسید
دیدخود را بزندگی در گور / شد بچشمش جهان چودیدهٔ مور
کرد افغان درون‌چه بنیاد / گوش ماهی درید از فریاد
لیک آواز ناله اش ز درون / تا قیامت نیامدی بیرون
شه چو برگشت ازآن دیارنفور / کاروانی رسید از ره دور
تشنه لب رو بچاه آوردند / دلو از بهر ماه آوردند

۴۷۲ - فرسخ : ت - فرسنگ
۴۷۴ : ت - گنج را جای کرد اندرخاک .
۴۸۰ - را : ت - ر

طرف گیسوی خود چو بشکستی   کمر از موی بر میان بستی
موکمربند آن میان بودی   عقل دربند آن میان بودی
وصف آن لب چو بر زبان آمد   غنچه را آب در دهان آمد
دلبری بود نام او **ناهید**   بود آیینهٔ رخش خورشید
ازسحاب نقاب جان پرور   بسته بر آفتاب راه نظر
برعماری ناز جلوه کنان   شهسواران ازو گسسته عنان
شد نسیم سبک سر غماز   از رخ آن پری نقاب انداز
جلوه دادش بصورتی دلخواه   برقع از او ربود ودل ازشاه
شاه را عشق شد گریبان گیر   کارشد بی علاج و بی تدبیر
تند شیری که بود صید شعار   شد شکار غزال شیر شکار
آهوی چشم صید آیینی   ماند در دام زلف مشکینی
آن خدنگ افکنی که درصف جنگ   تیر مژگان شکافتی بخدنگ
شد شکار خدنگ مژگانی   کش بود صید هر زمان جانی
شاه حیران وکاروان بگذر   آن عماری چو عمر شد ز نظر
شاه چون سرو ماند پابرجا   وان عماری گذشت همچو صبا
گشت القصّه شاه روشن رای   از ره دیده نقد جان پیمای
کرد از آن تاجران تاتاری   آن دلارام را خریداری
آن پریچهره بود سازنده   دل عشاق را نوازنده

۴۲۲ - شهسواران : ت - شهریاران.
۴۲۷ - ماند : ت - مانده.

شاه گیتی گشای آهو بند   صید پرداز گشت روزی چند
بادل آرام همعنانی کرد   بر مه و مهر سرگرانی کرد
با کمان و کمند عالم گیر   دشت پرداز گشت ازنخجیر
شیر و آهو بتیر دوخت دلیر   داد وصلت میان آهو و شیر
شیر با پنجه دوچنان تک پو   گور میکند از پی آهو
بود شاخ گوزن بی بر و بار   هیمه کردش پی کباب شکار
مانده ازناز چشم آهو باز   دوخت چشمش بتیر تیرانداز
بس که از هرطرف رسید کمند   دام کرد وماند صید به بند
شاخ آهو میان خون چو نمود   درشفق منخسف هلالی بود
چرخ پران برآهوی ماده   شاخها ازدو بال خود داده
سه بتیر و کمان شکارشعار   همچو مژگان و ابروی دلدار
گرنشان بود نقطهٔ موهوم   میزدی شاه چین وخسرو روم
زاب پیکانش بی خطاوغلط   شستی از دیدهٔ غزال نقط
یافتی گر درون دیدهٔ مور   عکس مورا شکافتی از دور
شاه را انتظار تحسین بود   وان پری درمقام تمکین بود
چون نزد آن پری دم ازتحسین   شاه بگشاد لب که «بُت چین»
سحرکارم بتیر موی شکاف   میکنم دعوی که نیست گزاف
این همه کارهای سحرآیین   آمد و نامد از لبت تحسین

۴۳۷ - دشت : ت - صید .
۴۴۲ - کرد : ت - کردید . ۴۴۳ - خون : ت - خود

روز نخجیرش آسمان بلند / کرده پهلو تهی ز بیم گزند
شیر گردون ز سهمش آزرده / سپر خویش مهر را کرده
از کمندش فتاده مه در بند / هاله اینک نشان خم کمند
همچو چشم بتان شیرشکار / جز شکار افکنی نبودش کار
داشت در دل ز صید گوران شور / کحل چشمش ز حقهٔ سم گور
همچو چشم بتان حور مثال / برده بود از دلش شکیب غزال
بود شاخ گوزن را مایل / گرچه آن شاخ بود بیحاصل
در کفش حلقه کمند دراز / خوشتر از زلف مهوشان طراز
بکمان بود خاطرش خشنود / مایل ابروی بتان کم بود
مرغ صید افکنش بجلوه گری / بود خوشتر ز صد هزار پری
روزی از روزهای محنت کیش / محنتی یافت باخود از حد بیش
کششی یافت باخود آن غمگین / که نبودش بهیچ رو تسکین
بی سبب خویش را مشوش یافت / دل وجان را درون آتش یافت
گشت وادی نورد همچو صبا / جلوه گر بر نهنگ آهو پا
از شکار افکنی نشد خرسند / نگشودش دل از کمان و کمند
با دلی پر ز محنت و اندوه / شد روان همچو ابر بر سر کوه
دفع آن غم که بیکران می شد / نشدی گر بر آسمان می شد
نشد از کوهسار هم خرسند / بر زمین آمد از سپهر بلند

٣٩٥ آ - کمند : ت - بلند .
٣٩٦ آ - با دلی : ت - با دل .

با دلی بیقرار پر اندوه / همچو خورشید در گذشت از کوه
گشت در دشت و در غبار انگیز / آتش غصه بیش می شد تیز
همکنان از عقب کشیده عنان / گرد برگرد دشت طوف کنان
که غباری ز دور پیدا شد / چه غباری که آسمان سا شد
گشت آن تیره گرد چرخ شتاب / پردهٔ آفتاب عالم تاب
از غباری که آسمان سا شد / روز روشن ستاره پیدا شد
تیره گردی بچرخ داده فسوس / شمع خورشید را شده فانوس
شاه دانست کاندران ظلمات / هست آبی روان چو آب حیات
یافت از آن غبار چرخ گذر / دیده اش روشنایی دیگر
شاه را آن غبار ظلمت کار / برد از آیینهٔ ضمیر غبار
کاروانی ز گرد پیدا شد / شاه را دل ز شوق شیدا شد
مگرش در ضمیر صاف نمود / که در آن کاروان چه خواهد بود
بود در کاروان بتی ز خطای / جسمی از جان سرشته سر تا پای
از قدش سرو پا بگل مانده / از لبش غنچه تنگدل مانده
دل عاشق ز ابرویش بنیاز / در دو محراب کرده بود نماز
چشمهاش آهوان نازنده / در گلستان حسن بازنده
درخور آن دو آهوی دلجوی / بر عذارش دو لاله خودروی
دل دریا وشان مشوش او / صید قلاب زلف دلکش او

٣٩٩ آ - با دلی : ت - با دل . ٤٠٠ آ - انگیز : ت - حذف شده .
٤٠٠ ب - تیز : ت - نیز .

میوهٔ نو بباغ ازحد بیش   چه کشم میوهٔ کهن را پیش
یافت ازسال نو زمانه رواج   چه بتقویم کهنه‌ام محتاج
ای نویدی مسلّم این گفتار   سحر پردازی وبدیع نگار
گرکنی سحر بابلی باطل   عیب جوییست حاسد جاهل
داد از ابنای جنس ناانصاف   که دمی نیستند با انصاف
پیششان ژاژ خایی باقل   خوشتر از سحرسازی کامل
هرکه را یافتند شعر شعار   همه دارند ازوجودش عار
نکته سنجان بغصّه بینم ورنج   چون شوم نکته سازقافیه‌سنج
بد شاعر بگوش خود شنوم   درپی شاعری چگونه روم
پای اندیشهٔ بدیع نگار   هست ازافکار باطلم افکار
لیک ازآنجا که سحرانذوزم   لبشان را بیکدگر دوزم
هست ازعیبها متاعم پاک   عیب جوگر بودحسودچه باک
نور مهر منیر باشد فاش   کورکو باش دیدهٔ خفّاش
چند ازین قصّه های بی‌سروپای   بعدازاین می‌شوم فسانه‌سرای

۳۵۹[ب] - تو : ت - نو .
۳۶۲[آ] - ناانصاف : ت - با انصاف .

۳۶۴[آ] - هرکه را : ت - هرکرا .
۳۶۷[ب] - افکار باطلم افکار : ت - انکار باطلم انکار .

*چاشنی چشانیدن ازین حلوای بی‌دود همکنانرا و بیان نظرمودت بهرام و ناهید و وبال ناهید و رجعت و باز مستقیم شدن [۱]

نقش پرداز نقش چین وخطای   شد چنین نقش بند وچهره‌گشای
که چو بهرام یزدجرد سریر   شد چومهر منیر عالم گیر
از سرش تاج سربلندی یافت   تختش از بخت ارجمندی یافت
سکّه ازنام او عیار گرفت   خطبه از ذکرش اعتبار گرفت
یافت از روی ورای او پرتو   جام جمشید وتخت کیخسرو
صیقل عقل آن سپهر اورنگ   برد از آیینهٔ سکندر زنگ
قبض وبسط جهان بدستش بود   ذروهٔ ماه ومهرپستش بود
داشت زیر نگین جهان بسیط   خط دورنگینش بحرمحیط
چون فلک تحت عرش پایهٔ او   شرق تا غرب زیرسایهٔ او

*۱ : ت - در پادشاهی بهرام . ۳۷۲[آ] - نقش : ت - رشک .
۳۷۳[آ] - که‌چو : ت - گرچه . ۳۷۳[ب] - منیر : ت - سپهر .
۳۷۶[ب] - تخت : ت - تاج . ۳۷۷[آ] - عقل : ت عدل
۳۷۷[ب] - زنگ : ت - رنگ .
۳۷۸[آ] - جهان : ت - جنان . ۳۷۸[ب] - ذروهٔ ماه : ت - ذرهٔ ماه .
۳۷۹[ب] - خط دور : ت - خط ودور . ۳۸۰[آ] - پایه : ت - مایه .

تا از آن قرعه ام چه فال آید   چه فسون ره زن خیال آید
یا فتم درضمیر قدس مقام   فکر تسخیر اختر بهرام
خواستم ازخیال فیض پذیر   حال بهرام یزدجرد سریر
قصّهٔ بزم هفتهٔ او   مجلس همچو گل شگفتهٔ او
چون با مداد طبع رنگ آمیز   گشتم اندر فسون طلسم انگیز
بهر تصویر این خجسته رقم   از پر جبرئیل بسته قلم
صورتی ساختم بلوح خیال   کردم ازمشک وعنبرش خط وخال
چون کند این نگار جلوه گری   می برد هوش ازدماغ پری
کلک صورت گشای معنی زای   نقش پرداز گشت وچهره گشای
گو نگردد لباس عمرم چاک   نقش او را نسازم ازدل پاک
آنچنان ساحری کنم بسخن   که کند آفرین سپهر کهن
قلمم چون کند بلوح رقم   آفرین آیدم زلوح و قلم
کنم اول بنکتهای غریب   فصل فصل این کتاب را ترتیب

۳۲۸ب - فسون ره زن : ت - فنونم زهر .
۳۲۹آ - قدس مقام : ت - عرش خرام .
۳۳۲آ - طبع : ت - فکر . ۳۳۳آ - این : ت - آن .
۳۳۳ب - بسته : ت - کرده . ۳۳۵ب - از دماغ : ت - آدمی و.
۳۳۹ب - آیدم : ت - آمده .
۳۴۰آ - اول : ت - از دل .
۳۴۰ب - کتاب را : ت - این کتاب را .

درسخن پرّعقل مات کنم   درحکایت تصرّفات کنم
اوّلا روزهای هفته که هست   که حکیمش باختران پیوست
همه جا نکته پروران قدیم   با سخنهای همچو درّ یتیم
ابتدا کرده اند از شنبه   یک ببیک گفته اند ازهم به
این زمان خامهٔ شکستهٔ من   باحدیث شکسته بستهٔ من
میکند ابتدا به یکشنبه   کاوّل هفته است وباشد به
چیست اول سیاه پوشیدن   درسیاهی بعیش کوشیدن
من نخستین ز زر کنم زیور   که پس از رنگها سیه بهتر
بین که در رنگهای هفت اورنگ   نیست بالاتر از سیاهی رنگ
شعله را دود بر نینگیزد   بلکه از شعله دود میخیزد
باز سحری که ساحری زین بیش   گشته باشد در و خیال اندیش
آنکه آن سحر بعد از آن سازد   چه هنر باشد ار همان سازد
باید اوّل توقّفی کردن   درحکایت تصرّفی کردن
از هنر هرچه را بود بندی   یادگاریست از هنرمندی
آن یک آیینه بهر آیین ساخت   وین یک آیینهٔ جهان بین ساخت
یکی از شمع شد جهان آرای   دیگری کرد مشعلی بر پای
هریکی پردهٔ زکار گشود   هرکسی صنعتی که داشت نمود

۳۴۴ب - هم : ت - همه . ۳۴۸ب - رنگها : ت - سنگها
۳۵۱ب - زین : ت - این .
۳۵۷ب - کسی : ت - یکی .

من که هستم غریق نعمت تو   نیستم زان خسان بدولت تو
مغز در استخوان من از تست   در تن خسته جان من از تست
بی ریایت دعا همیگویم   دولتت از خدا همیجویم
لطف تو برسرم برون زحدست   گر دعایت کنم بجای خودست
نذر کردم که تا سخن گویم   سخن از هر نو و کهن گویم
در دعای تو سحر پردازم   وز ثنایت علم برافرازم
تا جهان را بقاست جاهت باد   جمله آفاق در پناهت باد
خسرو چین و روم هندویت   چون نویدی همه دعاگویت

*سبب طراحی این هفت آسمان بر بساط انبساط و اظهار تصرفی چند که در اسلوب کتاب دست داده ۱

هر زمان یابد این دل مرتاض   تازه فیضی ز مبدأ فیاض
خضر فکرست رهنمون دلم   آب حیوان دهد زخون دلم
با قدی خم چو حلقهٔ زهگیر   بفلک میرسانم از دل تیر

---

۳۰۱ آ - خسان : ت - جنان . ۳۰۳ آ - ریایت : ت - رعایت .
۳۰۳ ب - ازخدا همیجویم : ت - ازخدای میجویم .
۳۰۶ ب - وز ثنایت : ت - وز دعایت . ۳۰۷ آ - جاهت : ت - ذاتت . ۳۰۹ * - ت - درتعریف نبوی .
۳۱۱ آ - باقدی : ت - باقد .

تا بدوزد بهم دو پیکر را   تیر گردد سپهر اخضر را
صبح طبعم شدست پرده‌گشا   روح قدسیش هست باد صبا
باز دربند ساحریست دلم   در فسون به زسامریست دلم
باز در هند میکنم سودا   نیشکر می برم بملک خطا
از صریر قلم که هوش برم   هر زمان هوش از سروش برم
می نگارم بروی تختهٔ خاک   صورت هفت اختر افلاک
هست پیرایهٔ خردمندی   میکنم دعوی رصدبندی
میکنم پیش همگنان اظهار   ستر این هفت اختر سیار
بس که از فکر گشته‌ام بی تاب   شده ام عنکبوت اسطرلاب
یکشبی فکر رهنمونم بود   میل افسانه و فسونم بود
آمده از لباس کبر برون   برده سر در پلاس فقر درون
دیده شد ناقد خزانهٔ دل   کرد غارت متاع خانهٔ دل
کشته مرغان قدس گاه صبوح   بلبل غنچهٔ دل مجروح
از برای نشاط این دل تنگ   داشت بال فرشته صوت چنگ
طبع از دل چو تیر فکر گشاد   تیر چرخ از کمان چرخ فتاد
گشتم افلاک سیر و عرش خرام   قرعه زن برجریدهٔ اوهام

---

۳۱۴ آ - فسون : ت - فنون . ۳۲۰ ب : ت - گشته ام عنکبوت اصطرلاب .
۳۲۲ آ - کبر : ت - عیش . ۳۲۲ ب - فقر : ت - وقر
۳۲۵ ب - چنگ : ت - سنگ . ۳۲۷ - جریده : ت - صحیفه.

چه سرایم که دلپسند بود   سکّه‌ام را عیار چند بود
درمقامی که قیمت زر پاک   هست بسیار کمتر از خس و خاک
کیمیای مرا چه قدر بود   کی سها همچو ماه بدر بود
لیک اگر طالعم بود قابل   لطف شاهنشهی شود شامل
همچو مهرم بسر گذر آری   ذرّه وارم ز خاک برداری
خواهم از گنج خانهٔ ادراک   پیشت آرم بتحفه جوهر پاک
نقش بندی کنم بکلک خرد   نقشهایی که آب ازو بچکد
زاب آن نقش آبدار تمام   نام مانی بشویم از ایّام
دربنان خامهٔ سخن پرداز   کرده مضراب وگشته سازنواز
از نوای بلند آوازه   روح داود را کنم تازه
دم از نغمهای روح نواز   مرغ روح رمیده را آواز
سحر بیرون دم زنسخهٔ دل   سحر هاروت را کنم باطل
کنم از غایت هنرمندی   خصم بدخواه را زبان‌بندی
زیر این هفت گنبد توسی   تازه سازم روان **فردوسی**
ازصریر قلم بفکر صواب   **انوری** را برآورم از خواب
فکر جادویی حلال کنم   درسخن دعوی **کمال** کنم
چون **نظامی گنجه** پیش آیم   در گنج حکیم بگشایم

۲۷۲آ - گو : ت - از
۲۷۳آ - بسر گذر : ت - گذر بسر .
۲۷۳ب - ذرّه وارم : ت - ذره سانم .

شعر را پایه ارجمند کنم   رایت **خسروی** بلند کنم
جام **جامی** پراز شراب کنم   در زمین کار آفتاب کنم
نه چو ابنای جنس بیهده‌گوی   که سخن را برند آب از روی
کارشان شعر و شعرشان بیکار   همه هستند شاعر بازار
هیچ نرزد متاع بازاری   زر ز بازار به که باز آری
شعرشان یاوه یاوه‌شان مشهور   همه از یاوه های خود مغرور
همه هرزه درای و ابتر گوی   چون درا هرزه ومکرّر گوی
درمقابل کنند دعوی خام   یا که سهو اللسان نهندش نام
شعر ایشان فسانهٔ طمع است   شاعریشان بهانهٔ طمع است
در سخن صد هزار حیله کنند   از برای طمع وسیله کنند
شعر ایشان همین شکایت و بس   ورد ایشان همین حکایت و بس
کارشان کفر نعمتست مدام   شعر از آن بی بصیرتان بدنام
روزی از شعر و شاعری جویند   شعر را صبح و شام بد گویند
گو بغوض آن خسان بی سروپا   اهل اقبال را کنند دعا
دلشان از طمع چو با مرضست   آن دعاً سرشته باغرضست

---

۲۹۰ : ت - حذف شده .
۲۹۳ : ت - حذف شده و در عوض این بیت افزوده :
بهر هرکس ادا کنند مدیح   جه مدیح آن گدایست صریح
۲۹۸ب - شعرا : ت - سحررا . ۲۹۹آ - گو بغوض آن خسان : ت - که بقوض آنخسان . ۲۹۹ب - دعا : ت - ادا . ۳۰۰ب - دعاً : ت - دعاها

ای چو نوشیروان بعدل تمام نیست شکّی وشبهه که امام
در زمانت کند ظهور چنان که محمد بعهد نوشروان
گلی از روضهٔ صفی الله سرخوش از نشاهٔ ولی الله
عین نوری و نور اعیانی قرّة العین شاه مردانی
رویت آیینهٔ ز نورهدی جلوه کرده درو جمال خدا
دیده کار تو از ایمّه رواج هست هرشب ترا شب معراج
کار تو ای مکان فیض جلی هست محض عنایت ازلی
دولتت از خدا گرفته نسق همچنان کز تو مذهب برحق
آنکسان کز ولایتت دورند گویی آن بی بصیرتان کورند
وحیت الهام وجبرئیلت دل میشود از تو حلّ هر مشکل
هست دولت ترا صلاح اندیش مگذر از صلاح دولت خویش
توسلیمان عصر و پر در پر همچو مرغان ملایکت برسر
تو کلیمی و رمح بیجانت گه عصاییست وگاه ثعبانت
تو خلیلی هدایتست فنت بت شکن گرز اژدها فکنت
همه شاهان ببخت نازنده بخت از تست سرفرازنده
همه را نصرت ازفلک انعام فلک از نصرت توخواهد وام
این هنوز اوّل جهانبانیست نوری از آفتاب نورانیست
قطرهٔ ازمحیط داراییست ذرّهٔ از بسیط غبراییست

٢٣٦[ب] - بعهد : ت - بدور . ٢٣٧[ب] - ازنشاهٔ : ت - ازنشاء
٢٤٨[آ] - فکنت : ت - شکنت . ٢٥٠[ب] - خواهد : ت - جوید .

از دقایق دقیقه ایست هنوز پر شقایق حدیقه ایست هنوز
کوش تا دولتش بیاراید باش تا میوه اش ببار اید
ای بسا مملکة که بگشایی وی بسا کوی سرکه برپایی
ای بسا سر که خاک پای کنی وی بسا پا که چرخ سای کنی
آن کنی درجهان دیر نورد که نه آن خضرو نی سکندر کرد
ای سکندر سریر خضرصفات خاک پای تو به ز آب حیات*
من کیم خاکسار بیمقدار بلکه کمتر زخاک هم بسیار
اعتبار عیار بیش از من سکّه اش را عیار بیش ازمن
جای من پیش اهل فضل وکمال نبود بیشتر زصف نعال
خاصّه دربزم جنّت آیینت که فروزی سریر تمکینت
اهل فضل و کمال بنشانی آب حیوان زچشمه بفشانی
بهر افسون عقل بخشایی غنچه را معجزمسیحایی
برسانی بسحرهای جلال فیض روح القدس باهل کمال
اهل فضل وکمال بنشسته گوش بگشاده وزبان بسته
مستفیض ازبیان جان بخشت مست فیض ازلب روان بخشت
من درآن مجلس بهشت آیین که بهست ازنگارخانهٔ چین

٢٥٢[آ] - پرشقایق : ت - غنچهٔ از . ٢٥٤ ، ٢٥٥ : ت حذف شده
* : ت - افزوده :
ازسکندر بری بذولت کوی پر کنی از زلال خضرسبوی
٢٦٣[آ] - بفشانی : ت - نفشانی . ٢٦٦[ب] - زبان : ت - دهن .

از ورقهای هفت رنگ فلک　　نام رستم به تیغ اوشده حک
روز هیجا که گشته برق شتاب　　زهره گشته درون آتش آب
از تهمتن گرفته تیغ بگرز　　رخنه افکنده درصف البرز
نعل رخشش که کوه را کنده　　لرزه در گاو وماهی افکنده
زان زمین لرزکش نبوده درنگ　　اوفتاده زتیغ کوه پلنگ
عدل اوکند کرده تیغ جبال　　که نیاید از آن بتنگ غزال
نرگس از عدل او بدشت وبدر　　میرود مست طشت زر برسر
در زمانش هوای نفسانی　　ملکی میکند نه شیطانی
ظلم درکشورش نکرده درنگ　　میگریزد ازو بروم و فرنگ
عدلش افسون خواب خوانده فرود　　که شده چشم فتنه خواب آلود
بندگان خدای ازو خوشحال　　فتنه هم زو بخواب فارغ بال
شاد از آنم که فتنه دست کشید　　بعد ازینش بخواب شاید دید
فتنه زانسان بخواب داده قرار　　که قیامت شود مگر بیدار
در فضای ممالک آن شاه　　که بود دست ظلم ازو کوتاه
کس ندیدست ازجهان گردان　　کس بجز گرد باد سرگردان
در زمان خدیو عالم گیر　　جز اسیران عشق کیست اسیر
کس نناله زدست خود کامان　　بجز از عاشقان بی سامان

۲۰۵ب - درون : ت - دران . ۲۰۷ب - گاو و مای : ت - گاو ماهی.
۲۱۰ب - مست وطشت : ت - مست طشت . ۲۱۵ب - شاید : ت - باید.
۲۱۷ب - ازو : ت - ازان .

در زمانش که کار ملک آراست　　نسبت دونی ازفلک برخاست
هست از احسان آن سپهر جناب　　بدرم غرق ماهی اندر آب
شده دردشت بهر آهو ورنگ　　بستر مخمل پلنگ پلنگ
داغهای پلنگ فتنه خصال　　گشته آماج تیرچشم غزال
عدل او نیش از گراز انداخت　　کلبتین از سم غزالش ساخت
نیش خوک از دهن جدا گشته　　مردمانرا گره گشا گشته
گشته دندان خوک فتنه خصال　　بی مضرت بسان شاخ غزال
گشته پرفتنه روزگار سیاه　　سوی ابروی یار برده پناه
صبح طالع زمهر او اثری　　برق لامع زقهر او شوری
آن یکی دلنواز وبزم افروز　　وین یکی جانگداز ودشمن سوز
دولتش باد ازخلل خالی　　تخت از فر بخت او عالی

واجب العرض بحجّاب بارگاه عالم‌مدار برسبیل ایجاز و اختصار *[1]

ای ز نور شریعت نبوی　　کرده روشن چراغ مرتضوی
روشن از طلعت توصبح یقین　　زاب روی توسبز سبزهٔ دین
در ولایت محمد مهدی　　داده‌ات منصب ولی عهدی

۲۲۲ب - بدرم : ت - در درم . ۲۲۳آ - آهو و رنگ : ت - آهو رنگ . ۲۲۴آ - خصال : ت - خیال . ۲۲۵ب - کلبتین : ت - کلبتان. ۲۳۰ب - وین : ت - این. *۱ - ت - جای خالی مانده .

آه ازین فکرو ناله ازاین درد　　من باین بارها چه خواهم کرد
سوختم یارب ازپشیمانی　　وه چه گویم دگر تو میدانی
بنده را روی خواست اصلانه　　پس چگویم که این مکن یانه
ساز ازجام مستیم هشیار　　بکن از خواب غفلتم بیدار
چند ازین کارهای طبع فریب　　از قناعت مرا ببخش شکیب
آرزویم بود ز مال و منال　　خور و آشام نان و آب حلال
آبی ازچشم تر برای وضو　　پارهٔ از جگر برای گلو
چون که از تنگنای جسمانی　　رونهم درفضای روحانی
کفنم ده زحجله با تجرید　　توشه ام ده ز دانه توحید
هر زمان فیضی ازسپهر برین　　بنویدی رسان بروی زمین
تا نظامی صفت شود بانی　　بثنای سکندر ثانی

* کتابه این عمارت عنبر سرشت که کنایه ایست ازهشت بهشت بالقاب مبارک نواب کامیاب مرتضوی انتساب الهاالمظفرشاه طهماسب بهادرخان ابوالمظفر الصفوی الموسوی محلی ومزین گردانیدن [1]

حبّذا خسرو فلک مقدار　　شیرشمشیربند فتنه شکار
شاه جمجاه کیقباد سریر　　شیر داراکش سکندرگیر
شاه طهماسب خسرو عادل　　شاه گردون جناب دریا دل
گفته جمشید دیگرش افلاک　　خوانده خورشید انورش افلاک
روز و شب تاج بخش و باج ستان　　از سفید و سیه خراج ستان
هست در بزم و رزم آن جمشید　　کف او ابر و پنجه اش خورشید
گنج کیخسروی فشانده چو میغ　　ملک اسکندری گرفته بتیغ
عکس تیغش گر اوفتد درآب　　شود ازهیبتش نهنگ کباب
دل شیران زتیغ او بملال　　گشته قلب الاسد مقام هلال
تیغ او تیز و دشمنش را بیم　　که زند چون دو پیکرش بد و نیم
طلعتش برسمند کوه شکوه　　آفتابی بلند گشته ز کوه
رمح او سهم داده عالم را　　تیر گشته کمان رستم را
نیزهٔ او چو خامهٔ حکّاک　　نام او نقش کرده برافلاک
تیغ فولاد آن سکندر در　　ثانی اثنین سدّ اسکندر
نیزه گر روز جنگ بر دارد　　خاتم از دست جم برون آرد
چون کند آتش غضب روشن　　بگدازد ز بیم روبین تن
چون دهد سهم خصم را از تیر　　کند ازچشم روی تن زهگیر
سایه اش گر فتد بکوه گران　　کوه گردد درون بحر نهان

۱۷۵[ب] - من باین: ت من بدین. ۱۷۷[آ] - اصلاًنی: ت - اصلانی. ۱۷۷[ب] - یا نه: ت - یانی. ۱۸۳[آ] - حجله باتجرید: ت - حلّهٔ تجرید. ۱۸۴[آ] - بنویدی: ت - برنویدی ۱۸۵[ب] - بثنای: ت - درثنای. ۱۸۶[ب] - شکار: ت - گزار. * ۱ - ت، درمدح طهماسب شاه

۱۸۹[آ] - افلاک : ت - ادراک.
۱۹۰[آ] - باج : ت - تاج　　۱۹۸[آ] - خامه: ت - خانه.
۲۰۳[ب] - بحر : ت - آب.

ورق نانوشته میخوانی   من چکویم دگر تو میدانی

*پارهای دل باه گردون سای بافلاک رسانیدن وهفت اختر راازآن شربت چشانیدن واز فروزندهٔ هفت اختر بمناجات نجات از درکات طلبیدن [آ]

ای کریم رحیم بنده نواز   سوی تو روی وراه اهل نیاز
حل کن مشکلات تنگدلان   سرخ رویی دهندهٔ خجلان
عذرآموز عاصیان فقیر   وانگه از راه لطف عذرپذیر
دوزخی ساز زاهد مغرور   خلد بخشای عاصی معذور
مشعل افروز دیدهای خرد   تاکند فرق نیک را از بد
همدم عاشقان نالنده   آگه از سرّ حال هر بنده
بحق آفتاب جمع رسل   برخ به زماه شمع رسل
بسپهر مروّت واحسان   حیدر صفدر آفتاب جهان
بگل باغ عصمت و عفّت   فاطمه شمع روضهٔ جنّت
بدو سبط رسول بارخدا   آن دوچشم وچراغ اهل هدی

---

*آ : ت - درمناجات . ۱۴۶ب - وراه : ت - ورای
۱۴۸ب - وانکه : ت باز .
۱۵۳ب - جهان : ت - زبان . ۱۵۵آ - بار : ت - پاک .
۱۵۵ب : ت - آن دو بادام مغز نحل هدا .

بعلی و محمد و جعفر   پادشاهان عرصهٔ محشر
بمناجات موسی ثانی   بعلی قصر شرع را بانی
بتقی و نقی سپهر وقار   بحسن ماه آفتاب نثار
بولای محمد مهدی   که نبی را کند ولی عهدی
بحج حاجیان راه نورد   بغم عاشقان صاحب درد
بدم گرم عاشق دلسوز   که بود شمع انجمن افروز
بفروغی کزآه آتشبار   میرود برسپهر هرشب تار
بخطابی که میرود باحق   از گرفتار تهمت ناحق
بغریبان وخسته خفتنشان   درغریبی بخاک رفتنشان
بنوید عطای دم بدمت   بامیدی که هست برکرمت
که مرا سوی خویش مایل کن   بیدلم ساز وصاحب دل کن
دردیم ده کزان دوا یابم   برگیم ده کزان نوا یابم
بدلم دردعشق خود کن یار   درد بیدردی ازدلم بردار
شمعم از نورخویش روشن کن   گلخنم رابعشق گلشن کن
کس بعصیان چومن اسیرمباد   همچومن خسته وفقیر مباد
بی تجارت مسافرت پیشه   بی بضاعت تجارت اندیشه
کیمیا کار وخالی از اکسیر   عذرهیچ وجهان جهان تقصیر
وقت تنگست واین تن کاهل   ننهد بر ادای طاعت دل
بارسنگین وحمل آن دشوار   بار بر خفته راه ناهموار

۱۶۸ب - برکیم : ت - برکنم .

بود طالع بلمعه های جلی   آفتاب علی و آل علی
همچنین تابود فضای وجود   عالم افروز هست وخواهد بود
هیچ اندیشه اززوالش نیست   ذرهٔ بیم از وبالش نیست
نوراو شمع انجمن افروز   تیغ او آتش مخالف سوز
وه چه خورشید بی زوالست این   الله الله عجب کمالست این
مهراگر با علی نبودی دوست   سوختی هم بآتشی که دروست
نزدی گر فلک زمهرش دم   زود خوردی اساس او برهم
زان علی از برای استعلاست   که علی در رقم باو ماناست
مصطفی از علی نبود جدا   آن نبی بود واین ولی خدا
مصطفی و علی عالی قدر   بود آن آفتاب واین مه بدر
آن ز وحی آمده سخن پرداز   وین ز الهام گشته مخزن راز
بر درش ابر درگهر پاشی   دم روح القدس بفراشی
دین و ملت ازوگرفته رواج   شده دوش همپرش معراج
دست بربت زدوش احمد یافت   پنجه بت پرست وبت برتافت
مصطفی آن رسول حق غنی   بید الله کرد بت شکنی
بر سر دوش خود زمهرش برد   دست بگرفت وبرسپهرش برد
ذوالفقار دوسرکه داشت بمشت   اژدری بود بهرخصم درشت

۱۰۹[آ] - بلمعه های : ت - زلمعهای .
۱۱۲[آ] - نور : ت - سوز . ۱۱۹[ب] - وین : ت - این .
۱۲۳[ب] - بیدالله : ت - با بدالله .

اژدهای دوسرگرفته بدست   آتش ازاژدهای اومیجست
دلدل اوراشده محل ظهور   زو عیان معنی تجلی و طور
زیر ران کوه واژدها در دست   راه بر دشمنان دین می بست
نور پاک خدا فراز سمند   طالع از کوه آفتاب بلند
بر فراز سمند رانده برون   چون مسیحانشسته برگردون
در پی خدمتش بروز دغا   ذو جلال ازرکاب برسرپا
مصطفی را وصی خدارا دوست   دیگران کیستند چون همه اوست
اوست خورشید ودیگران ذرات   زاسمان تازمین بود هیهات
اوست شهباز آسمان جلال   دیگران مرغکان بی پر و بال
اوخدا راست شیر بیشه سپهر   وای اگر بر کسش نباشد مهر
دیگران روبهان پر تلبیس   همه درحیله بدتر ازابلیس
هرکه قایل بفیضهای جلیست   دوستدار علی وآل علیست
ورد من باد تامراست حیات   مدح ایشان علیهم الصلوات
چون نهم روبتنگنای عدم   همرهم باد مهر ایشان هم
چون زهرنیک وبدسؤال کنند   حشر من باعلی وآل کنند
یا علی ولی بوطالب   برهمه غالبان تویی غالب
ساخته نفس غالبم مغلوب   ماه بختم نهاده روبغروب
مددی تابنفس ناکس دون   گوشمالی دهم که گوید خون
رهبرا بنده پرورا شاها   سندا سیدا یداللها

۱۳۳[آ] - ذرات : ت - مرات . ۱۳۶[آ] - روبهان : ت - روبهای

عالم انس وجان طفیلت شد   روشن از پرتو سهیلت شد
از حدود عناصر اربع   رفتی و چرخ آمدت مطلع
بر سر سبزه درنوشتی راه   منزل آراستی بخرگه ماه
منزل دیگرت بچرخ کبود   بدبیر فلک رساند درود
منزل دیگرت چو یافت نوید   روشنی یافت دیدهٔ ناهید
کردی از جبههٔ شعاع فکن   قصر زرّین مهر را روشن
یافت ای نوگل ریاض انام   سرخ رویی ز پرتوت بهرام
مشتری درسپهر سنجابی   یافت از طلعتت جهانتابی
گیسویت آن سرآمد دوران   عنبرین ساخت خانهٔ کیوان
بعد از آن با لقای برقع سوز   کرسی آرا شدی وعرش افروز
جبرئیل و براق را ماندی   هیچ ناخوانده لوح را خواندی
یافتی علم اوّل و آخر   از ازل تا ابد شدت ظاهر
گفتی آنرا که داشتی در دل   پای اندیشه ات نبود بگل
رفتی و آمدی بیکساعت   یافت تنزیل آیت رحمت
همچو نور آمدی زعرش برین   جانب ره روان خاک نشین
زامد و رفت ودیدن دیدار   بود آگاه دولت بیدار
آمدی از فلک بعالم خاک   سرفرازان زکسوت لولاک

آ۸۵ - فکن : ت - افکن
ب۹۲ - نبود : ت - نماند .   آ۹۳ - رفتی : ت - رفتنی
آ۹۵ - زآمدورفت : ت - زآمده رفت .

تحفهٔ خاکیان دیده براه   نظر لطف بود و عفو گناه
قطره ریز آمدت سحاب کرم   بر سر تشنگان وادی غم
وه که مسکین نویدی است افکار   تشنه لب برکنار دریا بار
قطرهٔ کو که افتدش بمذاق   تازه سازد روان آن مشتاق
قطرهٔ زان سحاب عرش خرام   شستن نامهٔ مراست تمام
بکه زاری کنم شفیع تویی   پادشاه جهان مطیع تویی
هستم از عاصیان امّت تو   گر نیم لایق شفاعت تو
باری اینم ستاده پا برجای   غرق بحر گناه سرتا پای
من وزاری وبنده فرمانی   هرچه خواهی بکن تومیدانی
بسته ام بر عنایتت دل خویش   بوکه حل بینم از تومشکل خویش
گرچه من کمترم زخار وزخس   جز تو وآل تو ندارم کس

*ذرّهٔ از ذرّات آفتاب منقبت نیّرفلک
هدایت و قطرهٔ ازقطرات دریای مدحت
گوهربحر ولایت بمنصّه طلوع ومرتبه ظهور
رسانیدن وعالم را بآن وعالمیان را از آن نور
بخشیدن وشربت حیات چشانیدن [1]

روز اول که چرخ شعبده باز   یافت ازکوکب وجود طراز

آ۱۰۴ - ب : سپر ما بای . ب۱۰۶ - حل بینم : ت - حل سازم . آ۱۰۷ - زخار
وزخس : ب - زخار ازخس . *[1] : ت - درمدح امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب

وردمن هرنفس ثنایش ساز　　آب رویم زخاک پایش ساز
هر زمان میرسد ندای بلند　　بنویدی که این حزین تا چند
باشی از تلخی گناه ملول　　ساز شیرین زبان بنعت رسول

*نعت هفت اختر نور افزای لیلة الاسری که هر ذرّه ازخاک پایش کحل الجواهر جهان بین انبیاست و هرتار از گیسوی عنبر نثارش میل سرمه هفت اختر جهان آرا[۱]

احمد مرسل آن چراغ رسل　　وز جمالش شگفته باغ رسل
راه پیمای لیلة الاسری　　منبر آرای مسجد الاقصی
شاه کرسی نشین عرش آرای　　ماه نعلین او فلک فرسای
سرو قدسی ریاض خلد چمن　　خاتم او عقیق عرش یمن
مکّه مشرق شد آفتاب نبی　　مغرب او مدینهٔ عربی
بوده ذاتش زنور پاک خدا　　نور را سایه کی بود پیدا
سایه اش زان نبود عالم گیر　　که بروی زمین نداشت نظیر
ای ز رویت چراغ دین روشن　　سدره ات نخل وادی ایمن
گر تجلّی بطور یافت کلیم　　بود طور تو عرش حی قدیم

۵۲[ب] - این : ت - ای
*۱ - ت - در مدح خاتم النبییّن .

گر مسیحا بدان مسیحایی　　یافت معراج چرخ مینایی
لیک از چرخ چارمین نگذشت　　تو گذر کرده زهفت وزهشت
او از آن رفت پیشتر بسپهر　　کز قدومت دهد نوید بمهر
یوسف ار شد بمصر تخت نشین　　تو گرفتی جهان بزیر نگین
لب بآب خضر نیالودی　　که بعالم نظر نفرمودی
گر سلیمان بعهد تو بودی　　مگسی گرد شهد تو بودی
کردی از روی بنده فرمانی　　دعوی بوذری و سلمانی
هست قربان تو صد اسمعیل　　سوخته در رهت هزار خلیل
ای خوش آنشب که شاهباز براق　　کرد پرواز ازین بلند رواق
چه براقی همای نسر شکار　　آشیانش سپهر چرخ مدار
شاهباز فضای لاریبی　　صید پرواز عالم غیبی
ازخیال رونده چابکتر　　وز نسیم دمنده نازکتر
گذران ازهوا دران شب تار　　همچو باد صبا ز طرّهٔ یار
برگذشته زگنبد اخضر　　همچو آب روان زسبزهٔ تر
رفته بیرون زچرخ شعبده باز　　همچو آه ازدرون اهل نیاز
توشه ات ازعنایت ازلی　　مشعلت نورپاک لم یزلی
برگذشتی زعالم فانی　　تا کنی سیر عالم جانی

۶۲[ب] - جهان : ت - هحان
۶۹[ب] - بوذری : ت - بودزی
۷۹[ب] - سپر : ت - سیر

سروی افراختی ز گلشن جان   نام کردیش قامت جانان
شمعی افروختی ز آتش دل   خواندیش روی گلرخان چگل
لوحی از غیب را رقم کردی   رقمش حرفی از عدم کردی
نام کردی دهان جانانش   ساختی به ز آب حیوانش
غنچه از گلشنت دل تنگی   کعبه از فرش خانه‌ات سنگی
زنده و مرده رو بآن دارند   او محک رو در امتحان دارند
از تو در هفت پردهٔ زر دوز   نور ده هفت شمع بزم افروز
ساختی هفت منظر دوّار   منزل هفت اختر سیّار
چار عنصر ز فضلت ای بیچون   بر سر هم نشسته تا گردون
پیلهٔ ساختی ز چرخ برین   کرم بخشیدیش ز کوی زمین
عالم از شش جهت دین پرگار   خانهٔ شد ز سقف و فرش و جدار
آفریدی ز لالهٔ خود رو   سرمه دان بهر دیدهٔ آهو
شاخ گل راست از تو بر سر دست   ساغر می ز بهر بلبل مست
نیشکر تا ز نیستی رسته   خدمتت را بجان کمر بسته
چون نبندد کمر بخدمت چست   مغز در استخوان او از تست
خاک از هرگیا گشوده زبان   حمد یکتاییت نموده بیان

۲۰[۲] - به : ت - پر . ۲۱[۲] - گلشنت : ت - گل شگفت .
۲۷[۲] - ز سقف و فرش : ت - ز فرش و سقف
۲۸[۱] - رو : ت - روی
۲۸[۲] - آهو : ت - آهوی . ۳۱[۱] - نبندد : ب - نبندد .

عشق تو برده از جهان آرام   دل کوه از تو خون و لعلش نام
اختران جواهر درجی   قد سیاست کبوتر برجی
از محیط تو قطرهٔ افلاک   ذرّهٔ ز آفتابت این تل خاک
در بیابان وحدتت اوهام   روز و شب چرخ سیر و عرش خرام
متصل هست عقل فکرت زای   در طریق طلب جهان پیمای
ناگهان خورده سنگیش بر پای   هست آن کوههای گردون سای
آنکه داند ترا بوحدت ذات   نیست محتاج حجت و اثبات
یارب از کردهای بد توبه   وز بدیهای نفس دد توبه
باز گشتم ز روی صدق و سداد   از ملک صورتان دیو نهاد
حالم از مهرشان تبه تا کی   روزم از زلفشان سیه تا کی
از دهانشان نهاده رو بعدم   مانده از چشمشان بگوشهٔ غم
نیست جز توبه‌ام دگر تدبیر   من جمیع الذّنوب و التّقصیر
تا قیامت مرا بدار برین   توبه‌ام را بحشر ساز قرین
از همه خلق بی نیازم دار   ز آنچه ناکردنیست بازم دار
با خودم دار و بیخودم گردان   جام ده در صف نکومردان
از سگ نفس دامنم بربای   سوی ملک یقین رهم بنمای
تا در و گنج عافیت بینم   پا بدامن کشیده بنشینم
هر زمانم رسان بلطف نوید   وز رسول اللّهم مکن نومید

۴۶[۱] - همه : ت - در .
۵۲[۲] - این : ت - ای

*می بود و شاه و درویش ببحر خسرو وشیرین امّا چون حقیقی متصوّفانه یا حکیمانه درهیچ یک نیست سهل است مجملاً این فقیر درین بحر هفت اختر برابر هفت پیکر وخزاین ملکوت مشتمل بر هفت خزانه درمقابل حدیقه وجام جم وکمال نامه وسلسلة الذهب بنظم آورده حدیقه سنایی محتوی بر مواعظ حقایق انتظام وجام جم اوحدی محض مسایل حکمی است بالتمام وکمال نامه خواجو تصوّفی است نیم خام وسلسله جامی تصوّفی است موافق طبیعة صوفیان ازخواص وعوام وهرجا که بحث ازعلم کلام درمیان آورده بادهٔ است از خمکدهٔ اشاعره درجام وخزاین ملکوت جامع حکمت است و تصوّف وکلام امّا کلامی ماخوذ ازعلمای شیعه دوازده امام مملّو از سیر و تواریخ و نوادر امثال صدق ارتسام

ای دیده بچشم دل بروز ملکوت   جسته ز روایات رموز ملکوت
روهفت فسانه خوان زهفت اخترمن
زان هفت خزانه جو کنوز ملکوت ۱

*۱- ت : حذف شده .

*

ای زعشق تو پای دل درگل   وز نسیمت شگفته غنچهٔ دل
آبدار از تو لعل دلداران   وز تو خونین دل جگرخواران
از توشد زلف مهوشان طراز   چون شب عاشقان سیاه و دراز
تابناک از تو روی دلداران   خوابناک از تو بخت بیداران
عارض افروز ماه تابانی   قامت افراز سرو بستانی
دل عشاق را رسیده بغور   چشم خوبان سیاه کرده بجور
در رخ دلبران بزم آرای   قلم قدرت تو چهره گشای
ای رخت قبلهٔ غم اندوزان   جلوه گر دردل جگرسوزان
ننمایی رخ جهانتابی   تاکسی دیده را دهد آبی
نتواند کست عیان دیدن   در دل آگهت توان دیدن
آنکه دیدار را بود قابل   چشم را آب میدهد از دل
ای تو آن بی بدل که هست احد   الّذی لم یلد و لم یولد
ذات پاکت زغایت تنزیه   هست عاری زشبهه تشبیه
توحلی بند شاهد گلزار   ازغمش کرده حال بلبل زار
از تو دراین سرای ویرانه   شمع مایل بسوز پروانه
دل خدنگ ترا نشانه بود   بت ابرو کمان بهانه بود

* : ت - بسم الله الرحمن الرحیم - افزوده . ۱آ- دل :ت - جان ۹ب - دیده : ت - چشم . ۱۳آ - تنزیه : ت - ثریه ۱۴ب - کرده حال : ت - حال کرده .

* البحر الرابع که ببحر عدن مسمی است

هست بحر خفیف بحر لطیف　　　مایلش طبع هر وضیع و شریف
بهر تقطیع خواهی ار میزان　　　فاعلاتن مفاعلن فعلان

موعظه و حکمیات و افسانه و حکایات درین بحر خوش آینده است لهذا حکیم سنایی غزنوی حدیقة الحقیقة وشیخ اوحدی جام جم و خواجو کمال نامه وجامی سلسلة الذهب درین بحر گفتند وشیخ نظامی نظم هفت پیکر درین بحر اختیار نموده وهرکه تتبع هفت پیکر کرد درین سرزمین بود از استادان کسی حکایات عاشقان مشهور درین بحر نگفت مگر جامی که دفتر دوم سلسلة الذهبش درباب عشق است وحقیقة عشق بیان کرده با امثال لایقه هر مقام چرا که چاشنی ناز ونیازی که ببحر خسرو وشیرین مؤدا گردد و کیفیة سوز وگدازی که از بحر لیلی و مجنون خیزد درشأن این بحر نیست هلالی که شاه و درویش درین بحر بسته شهرتی که یافته باقبال نونیازان خط وسوادست بدین سبب صفات العاشقینش را برو امتیازست وصفات العاشقین نیز چون باسلوب موعظه واقع شده اولی آن بود که ببحر خفیف[1]

---

* ۱- ت: حذف شده.

از دانشمندان برجسته‌ی ایرانی آقایان ذبیح‌الله صفا، محمد تقی دانش پژوه و عبدالرسول خیامپور که در باره‌ی زندگی و آثار عبدی بیگ شیرازی و در باره‌ی نسخ خطی آثار شاعر در کتابخانه‌های ایران بما اطلاعاتی داده و میکروفیلم آنها را برای ما ارسال نموده‌اند صمیمانه سپاسگزاری مینمایم.

نسخه‌ی حاضر نخستین نشر منظومه‌ی «هفت اختر» عبدی بیگ شیرازی است. از این‌رو بدون تردید برای نگارنده مقدور نبوده است که برفع کلیه‌ی نارسائیها و خطاها موفق گردد. بدینوسیله قبلا از کلیه دانش پژوهانی که باین نارسائیها اشاره کرده و بما کمک نمایند تشکر میشود.

۱۹۶۸

ابوالفضل رحیموف

2–1 202

هَفتْ اَختَر

نویدی» ترتیب توالی بیتهای ۲۰۹۷ و ۲۰۹۸ در صفحه‌ی ۱۳۶ متفاوت است. این تفاوت باین شکل نشان داده شده است:

۲۰۹۷ ۲۰۹۸ ؛ ت – ۲۰۹۸ ۲۰۹۷

ولی اگر ترتیب توالی مصراعها متفاوت باشد ابتدا شماره‌ی ترتیب بیت بعد علامت طی مصراع و بعد نیز اختلاف نشان داده میشود. مثلاً مصراعهای بیت ۲۹۶۱ در صفحه‌ی ۱۹۷ با ترتیب توالی مختلفی در «کلیات نویدی» آمده اند. این فرق بطرز زیر نشان داده است:

آ ۲۹۶۱ ب۲۹۶۱ ؛ ت – ب۲۹۶۱ آ ۲۹۶۱

اگر در ابتدای عنوان هر متن علامت ستاره «*» باشد بآن معنی است که این‌عنوان در «کلیات نویدی» بطرز متفاوتی داده شده است. مثلاً در صفحه‌ی ۲۱۰ عنوان: «صفت سخن فصاحت انتساب و خاتمه‌ی این کتاب مستطاب» در «کلیات نویدی» بطرز دیگری آورده شده‌است. این اختلاف باین شکل نشان داده شده است:

*۱: ت-نویدی در تعریف شاعرها گوید.

هر گاه در متن اصلی روی بیتی علامت ستاره گذشته شده باشد دلیل بر آنست که در «کلیات نویدی» پس از آن بیت علاوه این نیز وجود دارد. آن بیت یا ابیات علاوه تماماً در زیر صفحه آورده میشود. مثلاً در صفحه‌ی ۱۹ پس از بیت ۲۵۸ بیت تکمیلی زیر نیز در «کلیات‌نویدی» وجود دارد. این بیت بشکل زیر در زیر صفحه نشان داده شده است:

ت – افزوده:

از سکندر بری بدولت گوی
پر کنی از زلال خضر سبوی

همچنین اگر بیت یا ابیاتی در متن اصلی بوده ولی در نسخه‌ی «کلیات نویدی» نباشد این فرق نیز نشان داده میشود. مثلاً بیتهای

۶۲۵ تا ۶۲۸ صفحه‌ی ۴۳ در «کلیات نویدی» موجود نیستند. این بیتهای نا رسا نیز باین شکل نشان داده شده‌اند:

۶۲۵ – ۶۲۸ ؛ ت – حذف شده

اگر در «کلیات نویدی» کلمه و یا عنصر دیگری از اجزاء کلام از قلم افتاده باشد این عناصر نیز در زیر صفحه نشان داده میشود. مثلاً در مصراع اول بیت ۱۰۷۰ حرف عطف «و» در «کلیات نویدی» نیست. این اختلاف را اینطور نشان داده‌ایم:

آ ۱۰۷۰ – و ؛ ت – حذف شده

اگر در «کلیات‌نویدی» یك یا چند بیت وجود نداشته و در مقابل یك یا چند بیت دیگر آورده شده باشد اختلاف مزبور نیز در زیر صفحه نشان داده میشود. مثلاً در صفحه‌ی ۷۹ بیتهای ۱۲۰۵ و ۱۲۰۶ در «کلیات نویدی» موجود نبوده و بجای آنها بیت متفاوتی نوشته شده است. این اختلاف نیز باینشکل نشان داده شده است:

۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ؛ ت–حذف شده و در عوض این بیت افزوده شده است:

که بدولت روی چو بر سر تخت
بینی آن قصر را بنهروی بخت

بیتهایی که از حاشیه‌ی «خستین» بداخل متن اصلی منتقل شده‌اند بطریق زیر مشخص شده اند.

۱۶۸۹ – ۱۶۹۰ ؛ ب–در حاشیه نوشته شده است.

علامت دو نقطه«:» «علامت شرطی و در معنای» برابر «است» یعنی آنکه برابر و معادل کلمه مصراع و یا بیت در نسخه‌ی دیگر چطور نشان داده شده است.

* * *

بدین وسیله مراتب سپاسگزاری خود را از آکادمیسین علی زاده عبدالکریم که زحمت رداکتوری کتابرا تقبل کرده‌اند ابراز میدارم.

بوده و بهمین دلیل نیز این نسخه کاملترین نسخه بشمار میرود.

این نسخه‌ٔ خطی با خط نسخ ریز نوشته شده و در صفحه تقریباً ۵۰ بیت وجود دارد. در حاشیه‌ٔ نسخه‌ٔ خطی از طرف خود شاعر بـــا همان خط و مرکب متن بر هر اثر علاوه‌هائی نوشته شده و بعضـــی کلمات نیز تصحیح و یا تعویض شده است. نسخه‌ی خطی "خمستین" در فوند آثار خطی فرهنگستان علوم آذربایجان شوروی نگهداری میشود.

۲ ـ نسخه‌ٔ خطی "کلیات نویدی" در سال ۹۶۹ (۶۲ ـ ۱۵۶۱) توسط خطاط نامعلومی نوشته شده است. این نسخه با خط نسخ ریز در چهار ستون نوشته شده و در هر صفحه آن تقریباً ۴۵ بیت وجود دارد. "کلیات نویدی" در کتابخانه‌ٔ مرکزی دانشگاه تهران نگهداری میشود.

هنگام آماده ساختن آثار مندرج در نخستین "خمستین" عبدی بیگ شیرازی نسخه‌ی خطی خود شاعر[۱] اوتوگراف) اساس کار قرار گرفته است. مقصود از ذکر اختلافات موجود بین اوتوگراف و نسخه‌ی خطی دیگر نیز همانا اینست که دو نسخه بنظر خوانندگان رسیده باشد تا متوجه شوند که شاعر در تجدید نظر روی اثر خود چه تغییراتی در آن داده است. تردیدی نیست که انتشار چنین نسخه به تسهیل کار محققان و دانشمندانی که در آینده بپژوهش روی آثار عبدی بیگ شیرازی بپردازند کمک خواهد کرد.

راهنمای استفاده از متن

در چاپ‌منظومه‌ی "هفت اختر" بمنظور نشان دادن اختلافات موجود در نسخ خطی اصول زیر بکار برده شده است.

نسخه‌ی "خمستین" موجود بخط خود عبدی بیگ است(اوتوگراف است ورق[آ] ۳۶۲ ـ ۱۹۵) و بنا بر این عیناً نقل شده و چند تصحیح جزئی در نسخه‌ی مزبور بعمل آمده است. در زیر هر صفحه نیـــز اختلافات آن نسخه با نسخه‌ی "کلیات نویدی" (ص۱۳۱ ـ ۲۰۲) ذکر شده است.

چون نسخه‌ی "خمستین" در باکو و نسخه‌ی "کلیات‌نویدی" در تهران نگهداری میشود "خمستین"را بطور مشروط با حرف "ب" و "کلیات نویدی" را نیز با حرف "ت" که حروف اول شهرهای محل نگهداری آنهاست مشخص کرده ایم.

ابیاتی که تحت عنوان واحدی سروده شده‌اند پنج بیت به پنج بیت شماره گذاری شده‌اند. مصراع یکم هر بیت با حرف "آ" و مصراع دوم با حرف "ب" کوچک مشخص شده است.

چنانچه در مصراعی بعضی کلمات وفق نداشته باشند در زیر صفحه ابتدا شماره‌ی بیت و بعد نیز علامت شرطی مصراع گذاشته شده پس‌کلمه‌ی متفاوت نشان داده میشود. مثلاً در مصراع یکم بیت ۴۵۷ در صفحه‌ی ۳۲ در نسخه‌ی "خمستین" کلمه‌ی "برهوا" و در نسخه‌ی "کلیات نویدی" همین کلمه بصورت "با هوا" داده شده است. این اختلاف در زیر صفحه باین شکل نشان داده شده است:

آ ۴۵۷ ـ برهوا: ت ـ با هوا.

اگر در بیت یا مصراعی اختلافات زیادی وجود داشته باشد بیت یا مصراع مزبور بطور کامل نقل میشود. مثلاً بیت ۱۱۷۱ در صفحه‌ی ۷۷ متن اصلی اینطور داده میشود:

که از این غنچه‌ای گل رعنا

سر برون آرو از قفس بدرآ

و چون این بیت در "کلیات نویدی" بطرز متفاوتی داده شده است در زیر صفحه این اختلاف باین شکل بیان شده است:

۱۱۷۱ ت: گفت طوطی که ای گل رعنا

چون چنین گشتی از قفس بدرآ

در موردی که ترتیب توالی بیتها در متن اصلی و در "کلیات نویدی" اختلاف داشته باشد در زیر صفحه ابتدا شماره‌ی ترتیب بیت و بعد نیز اختلاف نشان داده میشود. مثلاً در نسخه‌ی "کلیات

نظامی هفت شاهدخت را دختران شاهان هفت اقلیم میخواند و حال آنکه عبدی بیگ آنها را منسوب بفرمانروایان سه شهر (شیراز، اصفهان، سمرقند) دو کشور (چین و روم) و دو ولایت (خراسان و کشمیر) میداند. عبدی بیگ در اثر خود بمسئله‌ی اقلیم اصولا توجهی نداشته است. با وجودیکه اصفهان در اقلیم سوم و سمرقند در اقلیم چهارم قرار دارد در «هفت‌اختر» شاهدختهای منسوب باین شهرها حکایات خود را در روزهای پنجشنبه و آدینه نقل میکنند.

عبدی بیگ در خاتمه‌ی منظومه‌ی خود ضمن صحبت از سخن و سخنوری ارزش ممتاز شعر را میستاید و نام شعرای نامدار قبل از خود مانند فردوسی، انوری، خاقانی، نظامی، امیرخسرو دهلوی، حسن دهلوی، کمال، حافظ و جامی را بنیکی یاد میکند و متذکر میشود که این سخنوران شعر را باوج رفعت خود رسانیده اند. عبدی بیگ ضمن تذکر آنکه در عهد او کسی بشعر و شاعری ارزش نمیدهد مینویسد که خامه‌ی روسیاه من باید چه بنویسد که گفتن آن ممکن باشد، نوك خامه‌ی سوگوار من قلبم را میشکافد. از این گفته‌ی شاعر جوان بهنگام نظم «هفت اختر» معلوم میشود که محیط زندگی او، دربار سلطنتی که در آنجا کار میکرده و از آنجا حقوق دریافت میداشته است مانع نوشتن برخی مطالب میشده‌اند.

عبدی بیگ در خاتمه‌ی منظومه‌اش نام آن، محل نگارش، تاریخ نگارش و تعداد ابیات آنرا مینویسند:

شکر حق را که یافت این اتمام
از فلك هفت اخترش شد نام
من که این درّ معرفت سفتم
هفت اختر به هفت مه گفتم

که شاعر بدان اشاره کرده است بر داریم بهتر است رقم موجود در نسخه‌ی خطی خود مولف یعنی ۳۲۷۰ را بر گزید.

بیتها گر در آوری بشمار
سه هزار است و پانصد و چل و چار
ختم کردم ببلده‌ی تبریز
که بود خاك او عبیر آمیز
... ای نویدی خموش کن که «خموش»
گشت تاریخ این خجسته سروش.(۱)

از این نوشته‌های عبدی بیگ آشکار میشود که منظومه‌ی «هفت اختر» را در شهر تبریز بمدت ۷ ماه بنظم کشیده است. تاریخ نگارش اثر بحساب ابجد از کلمه‌ی «خموش» بدست می آید و این کلمه بحساب ابجد ۹٤٦ هـ. ق (۱۵۳۹/٤۰) میشود.

بطوریکه از این شاهد مثال بر می آید شاعر متذکر میشود که اثرش مشتمل بر ۳۵٤٤ بیت است. لیکن در آخرین نسخه‌ی خطی خود شاعر که در دست است جمعاً ۳۲۷۰ بیت موجود میباشد. در «کلیات نویدی» ۲۰ بیت هم کمتر از این یعنی ۳۲۵۰ بیت دیده میشود. محتمل است که نخستین نسخه‌ی خطی خود شاعر شامل ۳۵٤٤ بیت بوده، لیکن شاعر در تجدید نظر برخی از فصول و مطالب آنرا اختصار نموده ولی رقم نمودار و تعداد ابیات را تغییر نداده است.

هنگام آماده ساختن «هفت‌اختر» برای چاپ از دو نسخه‌ی خطی زیر استفاده شد:

۱ ـ با این دلیل که «خمستین» در بین نسخ خطی آثار عبدی بیگ کاملترین و معتبرترین نسخه شمرده میشود در جریان آماده ساختن منظومه برای چاپ نسخه‌ی «خمستین» مورد استناد قرار گرفته است. در آخر نسخهٔ خطی خود شاعر (اوتوگراف) تاریخ استنساخ ۶ ربیع الاول ۹۸۶ (۱۳ مه ۱۵۷۸) قید شده است. که تاریخ آخرین دستنویس

---

۱ ـ «هفت‌اختر»، ص ۲۱۷

و ازجمله ایجاد سیمای یك فرمانروای ایدئال را در برابر خود بعنوان هدف قرار داده و بدان نیز نایل آمده است. شاعر افکار تجدد خواهی و جهان بینی مترقی خود را ضمن حوادثی که از ابتدای منظومه تا حکایت شاهدخت اقلیم یکم و از حکایت شاهدخت اقلیم هفتم تا پایان منظومه مندرج است بیان میکند. در آثار امیرخسرو دهلوی و عبدی بیگ شیرازی با فصول حاوی مطالب عبرت انگیز و مضامین اجتماعی نظیر آنچه در « هفت پیکر » نظامی موجود است بر خورد نمیشود . نظامی در « هفت پیکر » خود از رشادت و شجاعت بهرام گور، از جود و سخاوت او، از عدل و داد او، از لطف و مرحمت او در سالهای خشکی و قحطی نسبت برعایا از پیروزیهای او در جنگ، از عبرت گیری او از کار یك چوپان یعنی نماینده‌ی عادی مردم و مواخذه‌ی وزیر خود، از گوش دادن بشکایات مظلومین و از مجازات وزیر بیدادگر (۱) سخن میگوید و حال آنکه در آثار امیر خسرو و عبدی بیگ چنین مطالبی موجود نیست. دلیل این امر را نیز باید در نبوغ آفریننده‌ی نظامی و در برتری جهان بینی او بر اخلافش جستجو نمود . نظامی در منظومه‌ی « هفت‌پیکر » خود سیمای یك فرمانروای ایدئال را ترسیم کرده و آرزو نموده است که فرمانروایان نیز کشورهای خود را بطوریکه او توصیف کرده است اداره نمایند .

در « هفت‌اختر » عبدی بیك بهرام پس از مرگ پدرش بپادشاهی

---

۱ ـ فصولی که در « هفت‌پیکر » در باره‌ی ملاقات بهرام گور با شبان، پرسیدن سبب بدار آویختن سگ از شبان، باز گشت بدربار و استفسار گزارش کارها از وزیر، شنیدن شکایات زندانیان، مجازات وزیر، رها ساختن زندانیان وجود دارد عیناً در « سیاستنامه »ی خواجه نظام الملك نیز بشکل منثور موجود است. مراجعه به، ابو علی حسن بن علی خواجه نظام الملك، « سیاستنامه »، تهران، ۱۳۳٤ هـ . ش، ص ۳۱ ـ ۲۱

میرسد، با هفت شاهدخت بعیش میپردازد و بالاخره بدرود حیات میگوید. بطور خلاصه باید گفت که عبدی بیگ شیرازی و امیر خسرو دهلوی در منظومههای نظیره‌ی خود توجه اساسی را معطوف هفت حکایت هفت شاهدخت نموده اند . در آثار آنها حوادث قسمت مقدمه‌ی منظومه تا ابتدای حکایت شاهدخت یکم و حوادث بعد از حکایت شاهدخت هفتم تا آخر مثنوی در حکم یکنوع پیشگفتار و پسگفتار برای داستان گویی شاهدختها میباشد . بدیهی است که شرایط زمانی و مکانی، جهان بینی شخصی شاعر و عوامل دیگر نیز تاثیر بسزائی در انتخاب یك چنین راه فعالیت ادبی دارند.

چون عبدی بیگ در نگارش منظومه‌ی « هفت اختر » خود سبك « هشت بهشت » امیر خسرو دهلوی را مبنای کار خود قرار داده است هر دو منظومه‌ی بالا تقریباً دو هزار بیت از « هفت‌پیکر » نظامی کوچکترند. « هفت پیکر » نظامی تقریباً مشتمل بر پنجهزار بیت است(۱) و حال آنکه « هشت بهشت » ۳۳٤٤ بیت(۲) و « هفت اختر » نیز ۳۲۷۰ بیت (۳) میباشد .

---

۱ ـ حجم « هفت‌پیکر » نظامی در آثار علمی مختلف بطور متفاوت بیان شده است مثلاً دکتر محمد معین تعداد ابیات آنرا ۵۱۳۰ (رجوع به: محمد معین، « تحلیل هفت پیکر نظامی »، بخش اول، تهران، ۱۳۳۸ هـ. ش، ص سی و سه)، دکتر رضا زاده شفق ٤٦۰۰ بیت (رجوع به: رضا زاده شفق « تاریخ ادبیات ایران » تهران، ۱۳٤۲ هـ . ش، ص ۳۳۵) دکتر ذبیح الله صفا ۵۱۳٦ بیت (رجوع به زبیح الله صفا . « تاریخ ادبیات در ایران جلد دوم تهران، ۱۳۳۹ هـ . ش . ص ۸۰۳)، سعید نفیسی ۵٦۰۰ بیت (رجوع به: سعید نفیسی « دیوان قصائد و غزلیات نظامی گنجوی ص ۷۳) نوشته‌اند .

۲ ـ امیر خسرو دهلوی، « خمسه » برگ ۲۸۷ آ .

۳ ـ خود عبدی بیگ شیرازی در نسخه های « خمستین » و « کلیات نویدی » تعداد ابیات « هفت‌اختر » ش را ۳۵٤٤ مینویسد ولیکن در « خمستین » ۳۲۷۰ و در « کلیات نویدی » جمعاً ۳۲۵۰ بیت موجود است. بنا براین بجای آنکه رقم ۳۵٤٤ را

در اثر استعداد و لیاقت خود از بند رهایی میابد • ولی در منظومه‌ی «هفت اختر» زرگر از طلا نمیدزدد، طلایی را که بعنوان دستمزد گرفته است نزد صرافی امانت میگذارد • چندی بعد زرگر زنش را نزد صراف میفرستد که طلاها را بگیرد ولی صراف حاشا میکند و با زن زرگر بمعاشقه میپردازد زرگر نیز زن خود را برای شکایت بحضور دوستش شیخ‌الاسلام و بعد نیز بحضور قاضی مفتی و شحنه‌ی شهر میفرستد آنها نیز برای زن زرگر اشعار عاشقانه میخوانند. در پایان داستان نیز زرگر این چهار عنصر مضر را که برای عیش و عشرت بخانه‌ی او آمده‌اند و همچنین صراف را در حضور شاه رسوا و مفتضح میسازد • شاه نیز آنها را مجازات میکند و طلاها را از صراف گرفته بزرگر مسترد میدارد.

باید خاطر نشان ساخت که در اثر امیر خسرو زرگر همچون صنعتگری کاردان و مدبّر و زنش بعنوان یک تیپ منفی توصیف شده است و حال آنکه در اثر عبدی بیگ زرگر یک تیپ پاسیف و مهمل و عاطل و زنش کاردان، مجرّب و مثبت است. دیده میشود که با وجود یکه در دو داستان سیمای زرگر موجود است مشخصات آنها و زنهایشان مغایر یکدیگر میباشد • علاوه بر اینها داستان عبدی بیگ از لحاظ مضمون نیز یک داستان ساتیریک است (۱) •

در چهارمین قصه‌ای که در اثر امیر خسرو در روز سه شنبه از زبان شاهدخت گلگون پوش نقل میشود با دومین قصه‌ی عبدی بیگ که از زبان شاهدخت چینی نقل میشود دومین شباهت ظاهری بین آثار امیر خسرو و عبدی بیگ بچشم میخورد. در «هشت بهشت» گفته میشود که شاهزاده با تاجر زاده، حفا ر، نجا ر و باغبان رفیق راه

۱ ـ قصه‌ای نیز شبیه مضمون این داستان موجود است. رجوع به:
"Плутовка из Багдада", перевод Ю. Борщевского, Н. Османова, Н. Туманович, Москва, 1963, стр. 167-180.

بودند و بشهری میروند • در شهر شاهزاده تصویر دختری را دیده عاشق آن میشود و بالاخره بکمک چهار رفیق راه خود بوصال دختر میرسد. در «هفت اختر» نیز جریان اینطور تصویر میشود که شاهزاده بکمک طوطی، نقاش، شیشه ساز، ملوان و نجار بوصال معشوق میرسد.

باوجود این شباهت ظاهری باید گفت که هر دو حکایت بالا هم از لحاظ مضمون و هم از لحاظ معنای اجتماعی با یکدیگر اختلاف اساسی دارند. بهتر بگوییم، حکایتی که عبدی بیگ میسراید دارای مضمونی اصیل و بدیع است.

با سومین جریان مشابه نیز در ششمین حکایت امیر خسرو و پنجمین حکایت عبدی بیگ بر خورد میشود. در ابتدای هر دو حکایت گفته میشود که وزیر نسبت بشاه خیانت کرده، با حرمسرای او روابط نزدیک پیدا میکند ولی شاهزاده از این موضوع مطلع میگردد. وقتی وزیر از اطلاع شاهزاده بر جریان قضیه آگاه میشود تدابیری برای اخراج شاهزاده از کشور می اندیشد • در پایان حکایت نیز بالاخره شاهزاده خیانت وزیر را نسبت بشاه ثابت کرده و وزیر بسزای خیانت خود میرسد. با وجودیکه ماجرای هر دو حکایت یکی است مضمون عمومی آنها بکلی با هم فرق دارد و خود حوادث نیز باشکال مختلف و در مکانهای متفاوت رخ میدهد.

بطور کلی در بعضی از آثاریکه بر «هفت پیکر» نظامی بطور نظیره نوشته شده‌اند با ماجراهای مشابهی در حکایات نقل شده از زبان شاهدختها بر خورد میشود. یکی از دلایل اساسی این تشابه نیز همانا اینست که شعرا ضمن نگارش داستانهای خود از ادبیات شفاهی توده‌ای در مقیاس وسیعی استفاده میکرده‌اند • صرفا نیز بهمین دلیل است که سه ماجرا از حکایات عبدی بیگ با سه ماجرا از حکایات امیر خسرو وفق دارد.

نظامی بزرگ بهنگام نظم «هفت پیکر» حل مسائل بزرگ اجتماعی

و کنیزک را بیان میکند فصل کوچکی که بسیار کوتاه و در حقیقت بمنزلهٔ پیشگفتار موضوع اصلی است میاورد و بعد رفتن شاه را بگنبد شاهدخت خراسان تصویر مینماید. ولی در «هفت پیکر» نظامی بهرام گور پس از ماجرای کنیزک موضوع لشگرکشی چینی‌ها و پیروزی بهرام گور در این جنگ و غیره توصیف میشود.

در منظومهٔ «هفت اختر» بهرام گور در روز یکشنبه بگنبد زرد که محل اقامت شاهدخت خراسان است میرود. شاهدخت خراسان که جامهٔ زرد بر تن دارد داستان زرگر را برای او نقل میکند. بجرأت میتوان گفت که این نخستین داستان «هفت اختر» عبدی بیك از لحاظ مضمون و وسعت دایره‌ای تاثیر نه تنها از شش داستان دیگر خود او بلکه از کلیهٔ داستانهایی که بر «هفت‌پیکر» نظیره نوشته شده و حتی از داستانهای خود نظامی نیز متمایز است. دلیل این مدعا آنست که عبدی بیگ در این داستان با اسلوب هجایی ویژهٔ خود صرّاف یعنی نماینده بازرگانی را، شحنه را، شیخ‌الاسلام و قاضی یعنی پیشوایان مذهبی را بیرحمانه رسوا میسازد، بیباکانه و بطرزی قانع کننده نشان میدهد که اینها سر و کاری با عدل و داد ندارند. حتی دوستان زرگر بشکایات او رسیدگی نمیکنند، با همسر زیبای او بمعاشقه میپردازند، کارشان نیز مستی و بیخبری است.

عبدی بیك در این داستان خود که دارای مضمونی هجایی است سیماهای منفی یعنی شیخ‌الاسلام، قاضی و سایرین را با عبارات طعن آمیزی نظیر «کعبهٔ اسلام»، «شیخ صد ساله»، «قاضی بت پرست»، «حضرت شیخ»، «شیخ نورانی»، «پاکدینان» و غیره بباد انتقاد میگیرد. این داستان شاعر را میتوان یکی از بهترین آثار منظوم ساتیریك فارسی قرون وسطایی بشمار آورد.

بطور کلی میتوان گفت که بین داستانهایی که نظامی از زبان هفت شاهدخت بیان میکند و داستانهایی که عبدی بیگ بنام هفـــــت

شاهدخت میگوید از لحاظ مضمون نزدیکی و شباهت موجود نیست. لیکن بین سه حادثه از داستانهایی که امیر خسرو از زبان شاهدختها تصویر میکند با سه حادثه از داستانهای عبدی بیگ شباهت ظاهری وجود دارد.

امیر خسرو در داستانی که از زبان شاهدخت ملبّس بلباس زعفرانی در روز یکشنبه نقل میکند میگوید که زرگر ماهری بنام حسن فیلی از روی ساخته برای شاه هدیه میبرد. شاه نیز هزار من طلا بزرگر میدهد که چنین فیل زیبایی را از طلا بسازد. در ازاء زحمتی که حسن برای ساختن فیل طلایی کشیده است شاه باو چهار من طلا میدهد. زرگر دیگری از این بابت بحسن رشك و حسد میبرد.

عبدی بیك نیز در نخستین داستان خود که از زبان شاهدخت خراسان نقل میکند مینویسد که زرگر با استعداد و ماهری از اهالی شهر روم صندوقی مطلّا ساخته برای شاه هدیه میبرد. صندوق مورد پسند فراوان شاه قرار میگیرد و طلای زیادی بزرگر میدهد که این دفعه چنین صندوقی را از زر ناب برای او بسازد. شاه برای صندوق طلای تازه ۱۰ من (۱) طلا بزرگر میدهد. زرگر دیگری که در آنشهر بودند نسبت باین زرگر ماهر رشك میبرند.

این دو داستان در قسمت اول خود با یك دیگر شباهت ظاهری دارند ولی دنبالهٔ داستان بکلی از هم متفاوت میشود. بدین معنی که در «هشت بهشت» گفته میشود که زن زرگر حسود بنا باصرار شوهرش راز ساختمان فیل را از زن حسن میاموزد و بشوهرش میگوید. زرگر ثابت میکند که حسن از طلایی که برای ساختن فیل باو داده شده است یکصد من را دزدیده است و پس از این جریان حسن مورد عقوبت و مجازات قرار میگیرد و در پایان داستان حسن

---

۱ – یك من تبریز ۲/۹٤٤ کیلوگرم و یك من شاه دو برابر آن یعنی ۵/۸۸۸ کیلوگرم است.

دهلوی در «هشت بهشت» خود (۱)، علیشیر نوائی در «سبعه‌ی سیار» خود (۲) ماجرای عشق بهرام گور را با کنیزک خود و مباحثات آنها را در شکارگاه بنظم در آورده اند. در این آثار نامهای کنیزک بهرام گور مختلف است. این کنیزک در «شاهنامه» آزاده در «هفت پیکر» فتنه در «هشت بهشت» و «سبعه‌ی سیار» نیز دلارام نام دارد ولی در «هفت اختر» نام وی ناهید است. هنگامیکه بهرام گور در شکارگاه بود او را در میان کاروان بازرگانانی که از ختا میامدند دیده و از بازرگانان چینی وی را خریده است.

باید خاطر نشان ساخت که هر چند شعرای بعد از فردوسی کوشیده اند ماجرای بهرام گور و کنیزکش را در شکارگاه بطرزی بدیع و اصیل تصویر نمایند و صحنه‌ی تازه‌ای برای آن بیارایند ولی در آثار آنها بهر حال تاثیر فردوسی آشکارا احساس میشود. بهتر بگوییم، در تصویر شجاعت و مهارت و جلادت بهرام گور در شکارگاه در تمام آن آثار شباهت کامل موجود است.
لیکن عکس‌العمل کنیزک در قبال مهارت بهرام گور، مجازات شدن کنیزک، ماجرای او پس از مجازات و غیره در آثار شعرای مختلف بعد از فردوسی باشکال مختلف تصویر شده است. عبدی بیک هم در تصویر ماجرای بهرام گور و کنیزک کوشیده است که صحنه‌ای اصیل بسازد. حجم این قسمت از اثر عبدی بیک نیز در حدود حجم قسمتهای متناظر آن در آثار نظامی و امیر خسرو میباشد.

---

۱ ـ امیر خسرو دهلوی، «خمسه»، برگ ۲۴۷ ب تا ۲۵۰ آ. موجود در فوند آثار خطی جمهوری از فرهنگستان علوم آذربایجان شوروی، شماره‌ی ثبتی اثر ۱۱۵۴۳ (از این ببعد بصورت: (امیر خسرو «خمسه» خواهد آمد)

۲ ـ علیشیر نوائی، «خمسه»، تاشکند، ۱۹۶۰، ص ۴۹۳ ـ ۴۸۵

مثلا ماجرای بهرام گور و کنیزکش (آزاده، فتنه، دلارام، ناهید) را فردوسی در ۳۵ بیت (۱)، نظامی در ۲۰۰ بیت (۲)، امیر خسرو در ۲۰۶ (۳) بیت و عبدی بیک در ۱۷۴ بیت (٤) توصیف نموده است.

در «شاهنامه» آزاده از بهرام گور میخواهد که آهوی ماده را نر و بعکس، آهوی نر را ماده کند و نیز پای آهو را بگوشش بدوزد. پس از آنکه بهرام گور خواهش کنیزک را انجام میدهد آزاده بجای تعریف و تمجید مهارت شاه باو میگوید که «... اهریمنی و گرنی بدینسان کجا افکنی». بهرام گور آزاده را که شجاعت و مهارت او را نمیستاید در زیر دست و پای شتران از بین میبرد.

عبدی بیک نیز مانند سایر شعرائی که بر «هفت پیکر» نظیره نوشته اند راه این استاد نابغه‌ی سخن را دنبال میکند. بدین معنی که در «هفت اختر» پس از آنکه بهرام گور ناهید را بچاه میاندازد، کاروانیان کنیزک را از چاه بر می آورند و از آن پس ناهید با میانجیگیری نعمان وزیر بار دیگر با شاه دیدار میکند و مهارت و استعداد خود را نمایان میسازد. این نکته را نیز باید خاطر نشان ساخت که عبدی بیک مضمون ماجرای بهرام گور و ناهید را بطرز متفاوتی ترسیم میکند. در «هفت اختر» مهارت بهرام گور در تیراندازی، زندگی ناهید پس از بر آمدن از چاه، هنر آموختن ناهید، معرفی بشاه و غیره با مضمونی بدیع و نو تصویر شده است.

عبدی بیک نیز مانند امیر خسرو پس از آنکه ماجرای بهرام گور

---

۱ ـ فردوسی، «شاهنامه»، ص ۱۲۲ ـ ۱۲۱

۲ ـ نظامی، «خمسه»، ص ۶۷۴ ـ ۶۶۵

۳ ـ امیر خسرو، «خمسه»، برگ ۲۴۷ ب تا ۲۵۰ آ.

٤ ـ عبدی بیک، «هفت اختر»، ص ۳۸ ـ ۲۸

در سخن پر عقل مات کنم
در حکایت تصرفات کنم
اولا روزهای هفته که هست
که حکیمش با ختران پیوست
همه جا نکته پروران قدیم
با سخنهای همچو درّ یتیم
ابتدا کرده اند از شنبه
یك بیك گفته اند از هم به
این زمان خامهٔ شکسته ٔ من
با حدیث شکسته بستهٔ من
میکند ابتدا به یکشنبه
کاول هفته است و باشد به
چیست اول سیاه پوشیدن
در سیاهی بعیش کوشیدن
من نخستین ز زر کنم زیور
که پس از رنگها سیه بهتر
بین که در رنگهای هفت اورنگ
نیست بالاتر از سیاهی رنگ
... باید اول توقفی کردن
در حکایت تصرفی کردن
... میوهٔ نو بباغ از حد بیش
چه کشم میوهٔ کهن را پیش
یافت از سال نو زمانه رواج
چه بتقویم کهنه ام محتاج (۱)

۱ - « هفت اختر » ، ص ۲۶ - ۲٤

این شاهد مثال که از " هفت اختر " عبدی بیك آورده شده و نیز اشارتی نظیر اینها که در مثنویهای او وجود دارد همه گواه بر آنند که شاعر با آثار دیگری که نظیره‌ی « هفت پیکر » نظامـــی هستند آشنایی داشته است. دو بیت آخر شاهد مثال بالا نیز مستقیماً مربوط بمنظومه‌ی « نو » اوست. شاعر تلویحاً خواسته است بگوید که نباید گفته های نظامی را بطور ساده تکرار کرده و داستان معلوم را بشکل دیگری مجددا تصویر نمود. هر دور خواسته هـــــا، ویژگیها و موضوعهای مخصوص بخود دارد. بهمین دلیل نیز شاعـــر منظومه‌ی « هفت پیکر » با طرحی نو و یا اسلوبی که خاص فعالیت ادبی خود او است بنظم کشیده و کوشیده است که برخی از فصول اثر را با مقتضیات دوران خود وفق و تطبیق دهد.

منظومه‌ی « هفت اختر » عبدی بیك را بر حسب مضمون آن میتوان بدو بخش مجزا از هم تقسیم کرد. در بخش یکم مطالبی از قبیل توحید، نعت، مناجات، مدح شاه طهماسب، سبب نگارش کتاب، تاریخ ختم اثر و غیره داخل است که با قهرمان منظومه یعنی بهرام گـــور ارتباطی ندارد. این مباحث در ٤۹۵ بیت بنظم در آمده است. در بخش دوم نیز فصولی که مستقیماً با نام بهرام گور ارتباط دارد داخل است. این فصول نیز طی ۲۷۷۵ بیت آمده است. عده‌ی آن را (۲٤۸٤ بیت) هفت داستان هفت شاهدخت تشکیل میدهد.

بطوریکه معلوم است قبل از عبدی بیك نیز فردوســـــی در « شاهنامه » ی خود (۱) ، نظامی در « هفت پیکر » خود (۲) ، امیر خسرو

۱ - فردوسی « شاهنامه » ، جلد سوم ، بمبئی ۱۲۷۶ هـ . ق. ، ص ۱۲۲ - ۱۲۱ (از این ببعد بصورت « فردوسی ، شاهنامه » خواهد آمد) .
۲ - نظامی گنجوی « کلیات دیوان حکیم نظامی گنجه ای » ، تهران ، ۱۳۳۵ هـ . ش. ، ص ٦۷٤ - ٦٦۵ (از این ببعد بصورت: « نظامی خمسه » خواهد آمد)

منظومه‌ی «هفت اختر» نیز با مقدمه‌ای که ویژه‌ی مثنویهای قرون وسطا است یعنی با توحید، نعت و مناجات آغاز میگردد. پس از مناجات نیز شاعر بمدح حکمران زمان شاه طهماسب میپردازد، او را سلطان «دریا دل» و «عادل» میناماند و میگوید که گویـــا بندگان خدا از شاه دلخوشند و فتنه و فساد نیز در دوران او بخواب ابدی فرو رفته اند.

عبدی بیک شیرازی حیات خود را مانند برخی از شعرای معاصر خود صرف مرثیه گویی و مدیحه سرایی نکرده است (البته باستثنای مدایح خاص مثنویهای قرون وسطا). او حتی شعرایی را که در این رشته شعر سروده و شعر را وسیله‌ی کسب روزی ساخته‌اند «شاعر بازار» نامیده و با سوز دل از اینکه آنها شعر را بد نام نموده اند یاد میکند. ارزشی که او در اثر «هفت اختر» برای شعرای فرمالیست و مداح قائل میشود بسیار جالب و مهم است. درست مثل اینست که این ارزیابی از طرف یك ادیب رئالیست معاصر صورت میگیرد نه از طرف عبدی بیك شیرازی سده‌ی شانزدهم. اینست آنچه او میگوید:

کارشان شعر و شعرشان بیکار
همه هستند شاعر بازار
هیچ نرزد متاع بازاری
زر ز بازار به که باز آری
شعرشان یاوه یاوه شان مشهور
همه از یاوه های خود مغرور
همه هرزه درای ابتر گوی
چون درا هرزه و مکرر گوی
در مقابل کنند دعوی خام
یا که سهو اللسان نهندش نام

شعر ایشان فسانه‌ٔ طمع است
شاعر یشان بهانه‌ٔ طمع است
در سخن صد هزار حیله کنند
از برای طمع وسیله کنند
شعر ایشان همین شکایت و بس
ورد ایشان همین حکایت و بس
کارشان کفر نعمت است مدام
شعر از آن بی بصیرتان بد نام
روزی از شعر و شاعری جویند
شعر را صبح و شام بد گویند». (۱)

شکی نیست که عبدی بیك ابیات بالا را بر سبیل تصادف نسروده است. او پس از آنکه با آثار شعرای مداح و فرمالیست قبل از خود و نیز با آثار شعرای معاصرش از نزدیك آشنا شد و پس از آنکه درك کرد اینگونه آثار کمترین ارزش ادبی ندارد ابیات بالا را سروده است.

موضوع منظومه‌ی «هفت اختر» بشرح زندگی بهرام گور اختصاص دارد و قهرمان اثر نیز همین سلطان ساسانی است. اما عبدی بیك تغییراتی در اصل سوژه، در ترکیب و در مضمون و در چهره‌های اثر داده است. با این ترتیب دیده میشود که «هفت اختر» تقلید و تکرار ساده‌ی «هفت پیکر» نیست. عبدی بیك در این منظومه‌ی خود نیز ماننـــد سایر منظومه هایش از میراث ادبی نظامی بطور آفریننده استفاده نموده است.

عبدی بیك در خصوص ترکیب منظومه‌ی «هفت اختر» و نیز در خصوص خود ویژگیهای شعری خود در همین منظومه چنین مینویسد:

کنم اول بنکته های غریب
فصل فصل این کتاب را ترتیب

۱ - «هفت اختر»، ص ۲۱

شاعر راه زندگی دشوار و پر مشقتی را پیموده که شاهد انواع گوناگون تلخیها و بیعدالتیها بوده و با وجود این پیوسته با خوشبینی به آینده نگریسته است. در بین آثاری که در ادوار اولیه‌ی فعالیت ادبی این شاعر نگارش یافته است منظومه‌ی "هفت اختر" که نظیره‌ی "هفت پیکر" نظامی است جای برجسته‌ای دارد.

عبدی بیك پس از آنکه مثنوی "جام جمشیدی" خود را در برابر "خسرو و شیرین" نظامی بنظم کشید بنوشتن نظیره‌ای بر "هفت پیکر" نظامی پرداخت. بطوریکه میدانیم قبل از عبدی بیك نیز امیر خسرو دهلوی "هشت بهشت" خود را، اشرف مراغه‌ای "هفت اورنگ" را، علیشیر نوائی "سبعه‌ی سیاره" را و هاتفی نیز "هفت‌منظر" را بر "هفت پیکر" نظامی نظیره نوشته بودند.

عبدی بیك هنگام آغاز مثنوی خود راجع به بهرام گور (٤٣٨ – ٤٢٠) ساسانی بدون شك بموازات آثار نامبرده در بالا با یك سلسله آثار بدیعی و تاریخی نیز آشنا بوده است.

شاعر مثنویهایی را که در اواخر عمر خود در "خمستین" (خمسه‌ی یکم و دوم) داخل کرده است بر حسب بحر عروضی آنها به پنج "بحر" (جزء) تقسیم کرده است و منظومه‌ی "هفت اختر" را در بحر چهارم (بحر خفیف) گنجانیده است. او در مقدمه‌ی کوتاهی که بر بحر چهارم نوشته است ضمن صحبت از بحر خفیف و از تقطیع آن مینویسد که بحر مزبور بحری است لطیف و طبع هر کس بآن متمایل میباشد. تقطیع این بحر "فاعلاتن مفاعلن فعلن" است. (۱)

۱ – عبدی بیك شیرازی. "هفت اختر"، ص ۱ نشریه‌ی موجود (از این ببعد بصورت "هفت اختر" خواهد آمد)

عبدی بیك در باره‌ی مزایای بحر خفیف، در باره‌ی اینکه چه موضوعهایی در این بحر بهتر و خوشایندتر است و نیز در باره‌ی آثاریکه در این بحر نوشته شده اند اطلاعات گرانبهائی در اختیار ما میگذارد (۱). از اطلاعات عبدی بیك معلوم میشود که او نه تنها صنعت بدیع و اوزان عروض را خوب میدانسته و بر لطایف آن آگاهی داشته بلکه با یکرشته آثار مشهور از ادبیات کلاسیك خاور نظیر "حدیقة الحقایق" سنائی غزنوی و "جام جم" اوحدی مراغه‌ای و "کمالنامه‌ی" خواجوی کرمانی و "سلسلة الذهب" جامی و مثنویهای "شاه درویش" و "صفات العاشقین" هلالی نیز آشنا بوده است.

شاعر ضمن بحث از مثنویهای خود که در بحر خفیف نوشته و جزء "خمستین" داخل نموده مینویسد که او منظومه‌ی "هفت اختر" خود را در برابر "هفت پیکر" سروده است، "خزاین ملکوت" خود را نیز که شامل هفت "خزانه" است در برابر "حدیقة الحقایق" و "جام جم" و "کمالنامه" و "سلسلة الذهب" بنظم در آورده است (۲). عبدی بیك از موضوع آثار نامبرده در بالا متذکر میشود که "حدیقه‌ی" حکیم سنائی از موعظه‌های مبلّغ حقیقت "جام جم" اوحدی مراغه‌ای فقط از مسائل فلسفی، "کمالنامه‌ی" خواجوی کرمانی از تصوف نیم پخته "سلسلة الذهب" عبدالرحمن جامی نیز از تصوفی که با طبیعت تمام صوفیان وفق دارد عبارت است. (۳)

* * *

۱ – "هفت اختر"، ص ۲ – ۱

۲ – همانجا

۳ – همانجا، ص ۲

عبدی بیگ شیرازی یکی از پیروان مکتب ادبی نظامی در قرن ۱۶ است • وی در ۱۹ اوت ۱۵۱۵ در شهر تبریز بدنیا آمد• در کودکی پیش شیخ علی بن عبدالعالی که یکی از فضلای نامدار زمان بود کسب دانش نمود ولی در سال ۹۳۷ /۱۵۳۱ - ۱۵۳۰/ پس از وفات پدرش عبدالمؤمن ناچار دست از تحصیل کشیده در دفترخانه• همایونی بشغل سیاقداری پرداخت و از این راه امرار معاش مینمود• فعالیت خلاقه ادبی شاعر از اوان شباب آغاز میشود• وی در نخستین آثار ادبی برای خود تخلص نویدی و در مراحل بعدی عبدی را گزیده است.

عبدی بیگ در ۹۴۳ /۱۵۳۷/ نخستین منظومه• خود را بنام "جام جمشیدی" پایان داد و از آن ببعد آثار بزرگ زیادی نوشت •

شاعر از ۹۷۸ /۱۵۷۱ - ۱۵۷۰/ ببعد بیشتر آثار ادبی خود را دوباره مورد بررسی قرار داده، اشعار لیریکش را در سه دیوان گرد آورد.

عبدی بیك شیرازی در سال ۹۸۸ / ۱۵۸۰ / در شهر اردبیل وفات کرد(۱) بیشتر آثار ادبی عبدی بیك که بزمان ما رسیده در دوران حیات خود شاعر استنساخ شده است • رونویس پاره‌ای از این آثار نیز بدست خودش انجام یافته است• در حال حاضر چند نسخه‌ی خطی از ۱۷ اثر زیر شاعر در موزه‌ها و کتابخانه‌های شهرهای باکو (۲)، لنینگراد (۳)،

---

۱ - برای توضیحات بیشتر به: عبدی بیك شیرازی "مجنون و لیلی" مقابله و تصحیح و مقدمه از ابوالفضل هاشم اوغلی رحیموف، مسکو ۱۹۶۶ و ۱۹۶۷، ص XVIII-III و ا• هـ • رحیموف زندگی و فعالیت ادبی عبدی بیك شیرازی، باکو ۱۹۷۰ (بزبان آذربایجانی)

۲ Əлјазмалары каталогу, I чилд, Бакы, 1963, сәһ. 307.

۳ Записки коллегии востоковедов при Азиатском Музее Российской Академии наук, т. I, Ленинград, 1925, стр. 358.

لندن (٤) و تهران (٥) نگهداری میشود: ۱ - مظهر الاسرار، ۲ - جام جمشیدی، ۳ - هفت اختر، ٤ - مجنون و لیلی، ٥ - آیین اسکندری (خمسه‌ی نخستین)، ٦ - جوهر فرد، ۷ - دفتر درد، ۸ - فردوس العارفین، ۹ - انوار تجلی، ۱۰ - خزائن ملکوت (خمسه دوم)، ۱۱ - روضة الصفات، ۱۲ - دوحة الازهار، ۱۳ - جنة الاثمار، ۱٤ - زینة الاوراق، ۱٥ - صحیفة الاخلاص (خمسه‌ی سوم یا "جنات عدن")، ۱٦ - صریح الملك، ۱۷ - تکملة الاخبار.

نسخ خطی آثار "سلامان و "سلامان و ابسال" ، "دیباچه البیان" و ۳ دیوان اشعار غنائی شاعر که مشتمل بر ده هزار بیت است تا کنون بدست نیامده است• علاوه بر اینها عبدی بیك بترجمه‌ی دو اثر از عربی بفارسی نیز همت گماشته است•

خواه در آثار بدیعی و خواه در آثار تاریخی عبدی بیك اطلاعات سرشاری در خصوص تاریخ، ادبیات و هنرهای زیبای قرون وسطی و بویژه دوره‌ی زندگی خود او وجود دارد• تصادفی نیست که از شروع سده‌ی ۱۹ دانشمندان ایرانی برای آثار این شاعر ارزش فراوانی قائل شده و آنها را بعنوان یك منبع معتبر مورد استفاده قرار داده اند•

---

٤ Ch. Rieu, "Supplement to the catalogue Persian manuscripts in the British museum", London, 1895, pp. 196-197, 307.

٥- محمد تقی دانش پژوه • "فهرست کتابخانه‌ٔ مرکزی دانشگاه تهران"، جلد ۹، تهران، ۱۳٤۰ هـ • ش، ص ۱۰۷۸ - ۱۰۷۷؛ محمد تقی دانش پژوه، "فهرست نسخه های خطی موزه• ایران باستان"، نسخه‌های خطی، جلد دوم، نشریه• کتابخانه• دانشگاه تهران، ۱۳٤۱ هـ • ش•، ص ۲۰۹؛ محمد تقی دانش پژوه، "فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشکده• ادبیات تهران"، ۱۳٤٤ هـ • ش•، ص ۱۸ - ۱۹

ردا کتور

آکادمیسین عبدالکریم علی اوغلی علی زاده

بموجب دستور هیئت رئیسه فرهنگستان علوم جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان چاپ شده است

مقدمــــه

شهرت عالمگیر خمسه‌ی جاویدان متفکر بزرگ آذربایجان نظامـــی گنجوی (۱۲۰۹ ـ ۱۱٤۱) از همان‌دوران زندگی خود شاعر از حدود و ثغور آذربایجان گذشته و نظر دقت بسیاری از استادان سخن خاور زمیـن یعنی خزانه‌ی بیکران شعر را بخود جلب نمود . شعرای قرون وسطی نوشتن "خمسه" در مقابل"خمسه‌ی" نظامی را یك نوع سنت پر افتخار برای خود میشمردند . بیش از صد شاعر خاور زمین بر یك یا چند منظومه های خمسه‌ی نظامی نظیره نوشته اند.

مکتب ادبی نظامی در سده‌های ۱۶، ۱۷ اشتهار بیشتري کسب کـرده. شعرایی از این دوره مانند عبدالله هاتفی، بدرالدین هلالی، قاسمی گنابادی، وحشی بافقی، زلالی خوانساری شفائی اصفهانی، روح الامیـن اصفهانی و غیره در تاریخ ادبیات ایران بعنوان پیشروان مکتب ادبی نظامی مشهورند. با کمال تأسف باید گفت که حیات و فعالیت ادبی ده‌ها شاعر برجسته که در دوران صفویه میزیسته و طبع آزمایی هایی نیز کرده‌اند تاکنون مورد تدقیق قرار نگرفته، تراوشات طبع آنها منتشر نگردیده و در دسترس توده‌های وسیع خوانندگان قـرار نگرفته است .

یکی از شعرای ایرانی سده‌ی ۱۶ که در تواریخ ادبیات ایـران اطلاعاتی بسیار ناچیزی راجع باو موجود است خواجه زین العابدین علی (نویدی) عبدی بیگ شیرازی است .

آکادمی علوم جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان

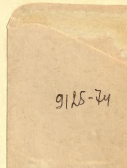
انستیتوی ملل خاور نزدیک ومیانه

عبدی بیک شیرازی
خواجه زین العابدین علی نویدی

هفت اختر

ترتیب متن از روی دست نویس مؤلف ومقابله با دست نویس
۹۶۹ هجری قمری و مقدمه از
ابوالفضل هاشم اوغلی رحیموف

ادارهٔ انتشارات «دانش»
مسکو - ۱۹۷۴

عبدی بیگ شیرازی

هفت اختر